

■ ELMÉLETILEG

AZ EGYETEMI TÁRSADALMI FELELŐSÉGVÁLLALÁS
KONCEPCIÓJA

(Dános Zsolt–Reisinger Adrienn)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

A SHARING ECONOMY ELMÚLT 5 ÉVE
— EGY KORSZAK (2015–2020) TANULSÁGAI

(Szűts Zoltán–Yoo Jinil)

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

A „BIRODALOM” VISSZAVÁG?
DEFENZÍVÁBAN A GLOBÁLIS „HARMADIK SZEKTOR”

(Kuti Éva–Marschall Miklós)

AZ NGO-K SZEREPE NAPJAINKBAN:
AZ INFORMÁLIS POLITIKA FŐ AKTORAI

(Zsolt Péter)

■ OKTATÁS ÉS DIGITALIZÁCIÓ A CIVIL TÁRSADALOMBAN

DIGITÁLIS TÁRSADALOM
ÉS DIGITÁLIS OKTATÁS SZINERGIÁJA

(Kővári Attila)

DIGITALIZÁCIÓS KIHÍVÁSOK A CIVIL SZEKTORBAN

(Borzán Anita–Szekeres Bernadett)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám, Rajcsányi-Molnár Mónika

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Rovatszerkesztők/Editors	Bögre Zsuzsanna, Csongor Anna (Társadalom és állam/ Society and State; Felszállópálya/Take-off) Kákai László, Nárai Márta (Elméletileg/Theoretically) Kővári Attila, Bacsa-Bán Anetta (Oktatás és digitalizáció a civil társadalomban/Education and Digitalisation in Civil Society) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society) Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Képszerkesztő/Image Editor	Gönczö Viktor, Csongor Anna
Technikai szerkesztő/Technical Editor	Erlei Károly

A lap megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY – DUE Press

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.
Tel./fax: (+36-1) 221-8099
E-mail: civilszemle@gmail.com

2401 Dunaújváros, Táncsics Mihály utca 1/A
Tel.: (+36-25) 551-100
E-mail: duepress@uniduna.hu

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök – Németh István igazgató
Készült a HTS Art Nyomdában
Felelős vezető: Halász Iván

ISSN 1786-3341

Fotó/Csongor Anna

AZ EGYETEMI TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS KONCEPCIÓJA

Dános Zsolt–Reisinger Adrienn

Bevezetés

■ A társadalmi felelősségvállalás fogalma a szakirodalomban nagyrészt a vállalatokhoz kötődik (vállalati társadalmi felelősségvállalás – CSR), azonban az elmúlt években jelentek már meg olyan tanulmányok, melyek más szereplők társadalmi felelősségét is vizsgálják (például hazai kutatások eredményeként Lentner et al. 2015; Reisinger–Dános 2015; Nárai–Reisinger 2016, 2019; Reisinger 2019). Az utóbbi körülbelül két-három évtizedben egyre több olyan elemzés látott már napvilágot a nemzetközi, majd a hazai szakirodalomban, mely a felsőoktatási intézmények felelősségvállalását vizsgálja. A klasszikus egyetemi szerepek, mint az oktatás és kutatás egyre többször kiegészülnek egy olyan harmadik szerepként emlegetett funkcióval, mely az intézmények társadalom felé irányuló aktivitását hivatott leképezni. Harmadik szerepként minden olyan tevékenység értelmezhető, mely nem kötődik közvetlenül az oktatáshoz és kutatáshoz, a társadalmi felelősségvállalás ennek részben részeként, részben annak kiterjesztéseként értelmezhető, hiszen például a társadalmi felelősségvállalásba nem tartoznak bele a gazdasági szerepek, azonban az oktatási és kutatási tevékenység társadalmi aspektusai igen.

A tanulmány az egyetemi társadalmi felelősségvállalás fogalmi rendszerét és gyakorlati megjelenési formáit járja körül elméleti megközelítésből hazai és nemzetközi szakirodalmi bázisra támaszkodva. Fontosnak tartjuk, hogy a fogalmat a változó egyetemi szerepekbe beillesszük és kapcsolódást találjunk a különböző egyetemi modellekkel és a

korábbi társadalmi felelősségvállalási megközelítésekkel is. Megvizsgáljuk, hogy mennyiben tekinthető ma már önálló fogalomnak az egyetemi társadalmi felelősségvállalás, és mit is jelent ez az aktivitás a felsőoktatási intézmények életében.

A tanulmány első részében bemutatásra kerül, hogy az elmúlt évtizedekben milyen egyetemi szerepek és modellek voltak jelen a felsőoktatásban, majd az egyetemi társadalmi felelősségvállalás fogalmi rendszere előtt ismertetésre kerül, hogy ezek a modellek hogyan kapcsolódnak a társadalmi aktivitáshoz. A tanulmány második felében az egyetemi társadalmi felelősségvállalás tevékenységeinek egy lehetséges csoportosítási formáját ismertetjük, majd a végén kitérünk egy társadalmi szerephez köthető modell, a *civic universities* koncepció bemutatására.

Változó egyetemi szerepek

Egyetemi modellek

A mai értelemben vett egyetem megszületése Európához köthető (más földrészeken ettől eltérő utakat járt be), amely a középkori város fejlődésével karöltve valósult meg (Szögi 1996). Az egyetemek megszületésükkel és vonzáskörzetük kitérülésével egy időben váltak a társadalmi, gazdasági és szellemi nézetek és újítások legfőbb közvetítőivé a középkori Európában, és ezt a szerepüket ugyan nem kizárólagosan, de a mai napig megőrizték (Horváth 1999). A felsőoktatás megszületésének oka a középkorban a tudás átadása és megőrzése volt, ez az egyetemi funkció tekinthető az egyetemek első generációjának. A 19. század végétől az oktatás mellett a kutatás is része lett az egyetemek küldetésének. Etzkowitz és társai (2000) akadémiai forradalomként emlegetik ezt a változást, ami életre hozta a második generációs egyetemeket. A szerepek folyamatos bővülésével és átalakulásával sorban jelentek meg azok a különböző egyetemi modellek, amelyek a megváltozott környezethez jobban alkalmazkodó szervezet feltételeit szolgálták (Deés 2011) meghaladva a második generációs egyetemi szerepeket. Ennek folyamán alakult ki a második generációs egyetemből előbb a gazdálkodó, a szolgáltató, majd a vállalkozó egyetem, amelyek mindegyike a változások egy-egy fokozatát jelenítették meg a második és a harmadik generációs egyetemek között.

Történetileg a gazdálkodó egyetem jelent meg először az 1980-as években, majd az 1990-es években már szolgáltató egyetemekről beszélhetünk, mely már társadalmi küldetést lát el, a tudás létrehozása és hasznosítása gazdasági és társadalmi céloknak alárendelten történik (Deés 2011). A vállalkozói egyetemre a professzionális menedzsment és a teljes működést átható vállalkozó kultúra a jellemző (Hrubos 2004). Ez a modell a létrehozott tudás piacosítását támogatja és elsősorban az alkalmazott kutatásokat pártolja. Meghatározó szerepe van a helyi innovációk elindításában, amelyben kiemelkedik az egyetemi tudás és technológia kihelyezése és az azt létrehozó hallgatók, kutatók támogatása a vállalkozóvá válásban (*spin-off* és *start-up* cégek) (Mezei 2009).

A vállalkozói egyetemet követő egyetemi modell a harmadik generációs egyetem. Ennek a típusnak a sajátossága a társadalomorientáltság és a fenntarthatóság közép-pontba helyezése (Deés 2011). Wissema (2009) fogalmazta meg a harmadik generációs egyetem legfontosabb küldetését, az általa generált tudás közvetítését a társadalom felé, ami által az egyetem a társadalmi fejlődéshez való közvetlen hozzájárulást teljesíti (Deés 2011). Egyes kutatók szerint a legtöbb egyetem még csak úton van a második és a harmadik generációs egyetemi állapot között (Wissema 2009), de mások szerint indokolt már a negyedik generációs egyetemek modelljének bemutatása is (Lukovics–Zuti 2014), mely egyaránt tartalmaz irányelvet nemzetközileg sikeres és a helyi régióba ágyazott egyetem modelljéhez tartozó ismérvek, sikertényezők tekintetében.

A fentiek alapján látható, hogy az elmúlt évtizedekben folyamatosan változó szerepek, feladatok, funkciók jellemezték a felsőoktatási intézményeket, ezáltal reagálva a folyton változó környezetre. A tudás átadásának elsődleges szerepe mindig megmaradt, erre épültek rá a különböző funkciók, a kutatás, a vállalkozó szellem, a társadalom és a környezet fejlődéséhez való hozzájárulás. A társadalmi szerepek megjelenésével újabb megközelítések jelentek meg a felsőoktatási szerepekkel kapcsolatban, ezek az úgynevezett Helix modellek, melyekről a következő alfejezetben lesz szó részletesen.

A Helix modellek

A kilencvenes évek második felében jelent meg a Triple Helix modell (Leydesdorff–Etzkowitz 1996), melynek lényege, hogy az egyetemeknek működésük során együtt kell működniük mind a gazdasági szereplőkkel, mind a kormányzat szereplőivel, vagyis az egyetemek–ipar–kormányzat egy hármasságot alkotnak ebben a modellben. A modell biztosítja a három szektor közötti átmenetet, együttműködést és a tevékenységek közötti átfedést is, így a közöttük lévő kapcsolat minősége határozza meg a működését. A három szektorra a legáltalánosabb működési rendszer szerint az alábbiak jellemzők: az egyetem a tudás létrehozásáért, a gazdasági szféra annak kiaknázásáért, míg a kormányzat a kapcsolatok koordinációjáért felel, az egyes feladatkörök változhatnak (Etzkowitz–Leydesdorff 2000).

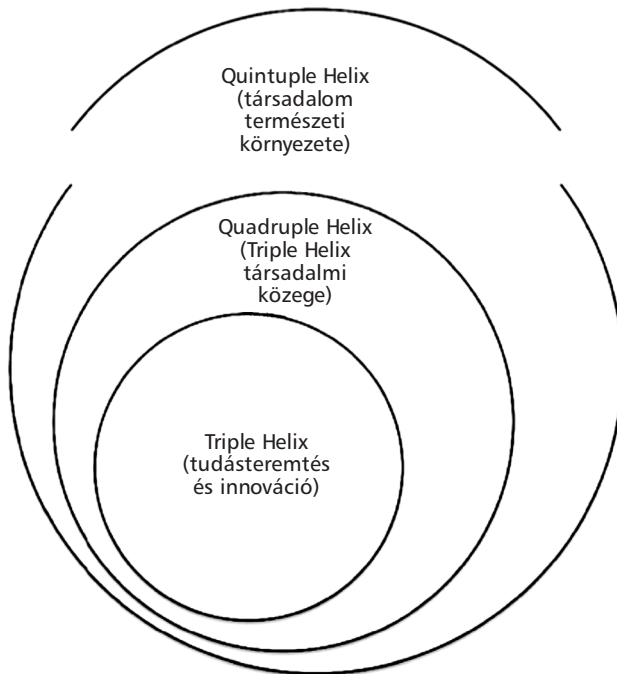
A Triple Helix modell továbbfejlesztéseként jelent meg a Quadruple Helix modell (Carayannis–Campbell 2012), mely szerint az egyetemeknek a kormányzaton és gazdasági szereplőkön túl a társadalommal is kapcsolatot kell tartaniuk. Már a Quadruple Helix-nél felmerült a fenntartható fejlődés hatásainak vizsgálata is, amit végül Carayannis és szerzőtársai (2012) vezettek be ötödik helixként (Quintuple Helix) (1. ábra). Az egyes Helix modellek részben vagy egészben megfeleltethetők a különböző felelősségvállalási területeknek.

A bemutatott felsőoktatási modellek közvetlen bevezetést jelentenek az egyetemek potenciális társadalmi szerepének megismeréséhez. Mivel a 20. század második felét alapvetően a felsőoktatási intézmények különböző szerepeinek felfedezése és vizsgálata jellemezte a felsőoktatás kutatása kapcsán, világos, hogy az egyetemi társadalmi felelős-

ségvállalás fogalmát, gondolatát és jelenségét is ebben a kontextusban kell elemezni, és a modellek között megtalálni a helyét, kutatásának lehetőségeit. Az egyetemek felelősségvállalási területeit, ezen belül is a társadalmi szerepeit a következő fejezet részletezi.

1. ábra. A Helix modellek

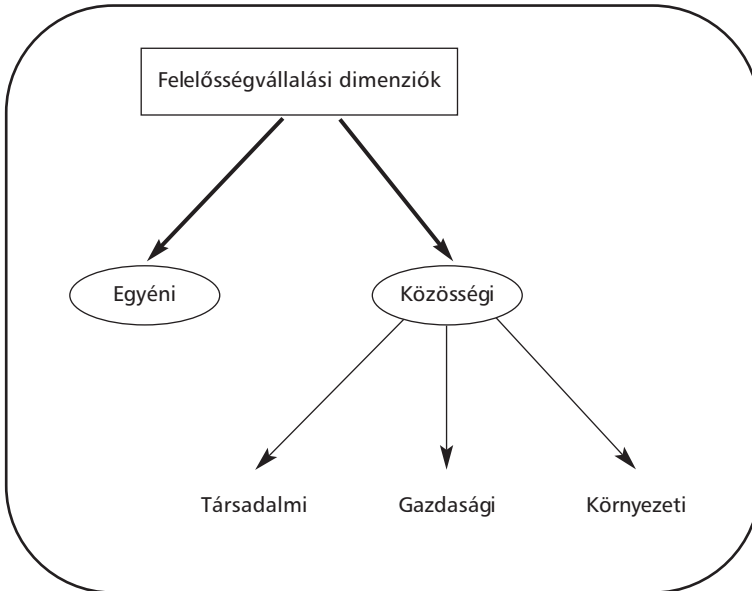
Forrás: Carayannis–Campbell (2012:18) alapján Imreh-Tóth (2014:18).

Egyetemi társadalmi felelősségvállalás és koncepciója

Felelősségvállalás és szereplői

A társadalmi felelősségvállalás koncepció kapcsán a szakirodalmak legnagyobb része a vállalati társadalmi felelősségvállalásra (CSR) fókuszál, az elmúlt években jelentek meg azok a tanulmányok, elméletek, melyek más szereplők felelősségét is megjelenítik és nemcsak társadalmi kontextusban. 2019-ben Reisinger készített egy összegző tanulmányt a különböző szereplők felelősségvállalásának jellemzőiről. Kiemeli, hogy bármely szereplő felelősségvállalásáról is legyen szó, kétféle irányt lehet megkülönböztetni: egyéni és közösségi dimenziót (2. ábra).

2. ábra. A felelősségvállalás dimenziói

Forrás: Reisinger (2019:210).

„Az egyéni szint azt jelenti, hogy a szereplők felelősséget vállalnak saját életükért, működésükért, vagyis ebben az esetben a felelősség ‘kapun belül’ marad, a fókuszban a saját egyéni működés van. Akár magánszemélyekről, akár szervezetekről beszélünk, a közösségi szintű felelősségvállalás csak akkor fog működni, ha az egyéni szint már működik, ha a személyek, szervezetek felelősen tudnak döntést hozni a saját életükről, működésükről.” A közösségi szintű felelősségvállalást gazdasági, társadalmi és környezeti területeken is lehet értelmezni. „A gazdasági felelősségvállalás egy adott térség, ország gazdasági működéséért vállalt felelősséget jelenti, ami megjelenhet számos tevékenységen keresztül [...]. A társadalmi felelősségvállalás magában foglal minden olyan tevékenységet, amely során a társadalom különböző szereplői kerülnek a fókuszba az ő segítségük, támogatásuk, döntéshozatalban való bevonásuk által. [...] A környezet megóvásáért tett intézkedések és cselekedetek, a fenntarthatóság figyelembevétele, a tudatos fogyasztás elősegítése mind fontos elemei lehetnek a környezeti felelősségvállalásnak.” (Reisinger 2019:212) A felelősségvállalás kérdésköre az alábbi szereplők körében értelmezhető: állampolgárok, civil/nonprofit szervezetek, vállalatok, közigazgatási intézmények, bankok, egyéb intézmények és a felsőoktatási intézmények.

A fentiek szerint értelmezhető az egyetemi társadalmi felelősségvállalás fogalmi rendszere, melynek bemutatása a következő fejezetek célja.

együtműködése révén jön létre az innováció, és segíti hozzá az adott régiót hatékony gazdaságpolitika és innovációs rendszer kiépítéséhez (Vas 2012). A Quadruple Helixben megjelenik negyedik szereplőként a társadalom, mint a médiát és a kultúrát is magában foglaló közösségi tér és a civil társadalom közös felülete (Carayannis–Campbell 2012; Vas 2012), míg a Quintuple Helix a környezeti szempontokat emeli be az egyetemi szerepekbe. Gyakorlatilag az egyes Helixek megfeleltethetők a különböző felelősségvállalási területeknek (1. táblázat), így a Quadruple Helix modell gyakorlatilag az egyetemek társadalmi felelősségvállalásával azonosítható.

1. táblázat. A Triple, Quadruple és Quintuple Helix potenciális értelmezése a felelősségvállalás keretrendszerében

Felelősségvállalás típusa	Közvetlenül kapcsolódó modell
egyetemi gazdasági felelősségvállalás	Triple Helix
egyetemi társadalmi felelősségvállalás	Quadruple Helix
egyetemi környezeti felelősségvállalás	Quintuple Helix

Forrás: Saját szerkesztés.

Fogalmi rendszer

Feltehető a kérdés, hogy pontosan mit is értünk egyetemi társadalmi felelősségvállalás alatt? Az egyetemi társadalmi felelősségvállalás irodalma, fogalmi kidolgozottsága még nem közelíti meg a vállalati társadalmi felelősségvállalását, és születése, fogalmi megjelenése szoros összefüggésben áll a vállalati idea kiszélesedésével. Ebben a kontextusban nehéz önálló jelenségnek tekinteni az egyetemi társadalmi felelősségvállalást, és a felületes szemlélő könnyen juthat arra a következtetésre, hogy ez csupán a vállalati társadalmi felelősségvállalás egyetemeknek való megfeleltetése. Ezt a feltevést támasztja alá, hogy a szakirodalom is rendszeresen a vállalati társadalmi felelősségvállalás felől közelíti meg a fogalmat, és kialakítása is hasonló mechanizmusok, protokollok alapján javasolt. A definíciók azonban mégis számos eredeti megközelítést rejtenek, jelezve a vállalati értelemzéstől való különbségeket (például Vasilescu et al. 2010; Vallaeys 2014).

Az egyik legalapvetőbb különbség éppen a teoretikusok által is észlelt egyetemi szerepekből fakad, azaz az egyetem társadalmi funkciója egész más, mint egy vállalaté, sőt az egyetemnek meghatározó eleme, hogy milyen társadalmi küldetést és funkciót lát el, míg a vállalatnál ez sokáig járulékos funkció volt. Mindezt erősíti az a tény is, hogy az egyetemek már a középkor óta látnak el társadalmi funkciókat, tehát történetileg jóval korábbiak, mint a vállalatok, és az általuk ellátott társadalmi feladatok is jóval korábbra datálódhatnak. Emellett fontos szempont, hogy bár mindkét szervezettípus társadalmi igények kielégítésére jön létre, a vállalatok jellemzően inkább profitért nyújtják a szolgáltatásait, az egyetemek jellemzően inkább nonprofit szervezetek. Ezeket figyelembe véve

- épüljenek be az intézményi irányításba a helyes kormányzás és az elszámoltathatóság elvei,
- jelenjen meg a közösségi szerepvállaláshoz kötődő aktivitás az intézmény életében (Jorge–Peña 2017).

Összességében megállapítható, hogy az egyetemi társadalmi felelősségvállalás értelmezése napjainkban is alakuló, formálódó koncepció, mely megjelenhet intézményi szinten stratégiákban, víziókban, de jelenthet önálló tevékenységeket is, amelyek az egyetemi feladatok kapcsán kínálnak lehetőséget a társadalomhoz való visszacsatoláshoz. A fentiek alapján az alábbi meghatározást fogalmazzuk meg: *az egyetemi társadalmi felelősségvállalás olyan tevékenységeket fed le, melyekkel az intézmények valamilyen formában közvetlenül (például a munkatársakon keresztül) vagy közvetetten kapcsolódnak a társadalomhoz. A tevékenység fő funkciója a szolgáltatás és a támogatás, alapértelmezésben nonprofit és elsősorban társadalmi hasznosságot céloz, valamint olyan jelenségeket hordoz, amelyek az egyetemek alapfeladataiból indulnak ki, de vagy túllépnek annak hagyományos keretein, vagy attól eltérő modern formákat és szerepeket vesznek fel, alakítanak ki.*

Tevékenységi formák

Az egyetemek társadalmi felelősségvállalási gyakorlata számos formában ölthet testet. Ahogy a vállalati CSR-nál sincs egy egységes tevékenységkészlet, így az egyetemek esetében sem beszélhetünk ilyen összefoglaló gyűjtésről. Természetesen az egyes irodalmak, melyek a különböző szereplők felelősségvállalásával foglalkoznak, bemutatnak tevékenységeket is, sok esetben valamilyen kategorizálással kiegészítve. A vállalatok esetében a külső és belső CSR tevékenységi megkülönböztetést szokták használni, mely arra utal, hogy a társadalom és a munkavállalók irányába végzett tevékenységet két, jól elkülöníthető csoportba lehet sorolni. A felsőoktatási intézmények esetében is lehet élni ezzel az értelmezéssel, megkülönböztetve az egyetemi polgárok és a társadalom irányába kifejtett aktivitást. A két fő csoport mellett az egyes tevékenységek különböző kategóriákba is sorolhatók. A kutatás jelenlegi fázisában az általunk javasolt tevékenységi csoportok a következők¹:

- Oktatáshoz, képzéshez kötődő aktivitás: ide olyan tevékenységek sorolhatók, melyek nem kötődnek közvetlenül a fő oktatási vonalhoz, hanem ezen túlmutatóan segítik az ismeretterjesztést a lakosság körében; például Nyugdíjas Egyetem, tudományos előadások szervezése, szakmai műhelyek létrehozása.
- Környezeti fenntarthatósághoz kötődő: minden olyan tevékenység ide sorolható, mely a környezeti kérdések köré csoportosítható; például szelektív hulladékgyűjtés, mozgásérzékelős világítás folyosókon, fűtéskorszerűsítés, faültetés.
- Tudományos tevékenységhez, kutatáshoz kötődő: minden olyan tevékenység ide sorolható, mely elősegíti az intézmények tudományos eredményeinek disszemináció-

ját; például előadások megtartása, népszerűsítő rendezvények, nyári egyetem szervezése stb.

- Társadalmi kapcsolatokhoz kötődő (például civil szervezetekkel, állampolgárokkal való kapcsolódás): társadalmi folyamatok támogatása, jó ügyek felkarolása lehet az e csoportba tartozó tevékenységek fókuszában, például adományozás, civil szervezet alapítása, rászorulók támogatása, adománygyűjtés szervezésében való közreműködés.
- Vállalati és szakmai kapcsolatokhoz kötődő: a felsőoktatási intézmények működéséhez ma már elengedhetetlen, hogy szakmai kapcsolatokat ápoljanak a piaci és nem piaci intézményi szereplőkkel, e tevékenységek során számos felelősségvállalási aktivitás is megfigyelhető, például külső előadók meghívása, együttműködési megállapodások kötése.
- Munkavállalókhöz kötődő – közösségépítés: az intézmények számos olyan tevékenységet folytathatnak, melyekkel a saját munkavállalóikat és családtagjaikat tudják segíteni; például közös csapatépítő programok szervezése, támogatás, rugalmas munkaidő.
- Közéleti nyilvánossághoz kötődő: az ide tartozó tevékenységek akár a többi kategóriában is megjelenhetnek, így nem teljesen önálló kategóriaként értelmezhető; például társadalmi küldetés megfogalmazása, intézményi dokumentumok elérhetővé tétele, etikai bizottság működtetése.

A fenti felsorolásból is látszik, hogy a felsőoktatási intézmények felelősségvállalási tevékenysége milyen széles körben valósulhat meg. Az aktivitások egy része természetesen azonos vagy hasonló a vállalatok esetében tapasztalhatóhoz, azonban vannak olyan elemek is, melyek speciálisan a felsőoktatásban jelenhetnek csak meg. Ahhoz, hogy ezen tevékenységek akár csak egy részét is meg tudja valósítani egy intézmény, fontos szempont lehet (Wallace–Resch 2017), hogy a bevezetés felülről induló modellként jelenjen meg a kezdetekben; az egész intézmény működését hassa át a szemlélet, ne csak egyes emberek feladataként jelentkezzen a tevékenység; az érintett felekkel egyértelmű kommunikáció legyen, és célszerű megjelölni azokat az aktivitási területeket, melyek fókuszba kerülhetnek egy adott intézménynél, hiszen nem lehet minden tevékenységre koncentrálni.

Civic Universities – avagy az egyetemi társadalmi felelősségvállalás napjaink egy lehetséges mintamodellje

Napjaink legdinamikusabban fejlődő elmélete a civic university fogalma, amelynek egyik apostola John Goddard. A fogalom esetében lényegében reneszánszról van szó, mivel eredete a 19. századra nyúlik vissza. A szó eredeti értelmében olyan felsőoktatási intézményeket jelentett, amelyeket egy adott várost kiszolgáló felsőoktatási intézményként alapítottak és ahol a szélesebb társadalmi csoportok felé való nyitottság volt a középpontban az elítélpézzéssel szemben.

A civic universities koncepciója olyan intézmények létrehozása, melyek erősítik a helyi és regionális egyetemi szerepeket, miközben a globális térben is jelen vannak (Goddard

2014). A modern civic universities modell a Helix modellek kiegészítésével szoros kapcsolatot ápol (Watson et al. 2011), Goddard (2009) azonban hangsúlyozza, hogy a civic universities modell mássága részben abban keresendő, hogy nagy hangsúlyt fektet az oktatás és tanulás folyamatára, és jelentős a bölcsészeti, művészeti és társadalomtudományi területek integrációja is az egyetemi folyamatokba. Továbbá fontos szempont, hogy a modellben nem külön-külön érvényesülnek az egyetemi szerepek, hanem újragondolva egy együttes koncepció mentén egymást kiegészítve működik az oktatás, a kutatás és a társadalmi szerep (Arnkil et al. 2010).

A civil elkötelezettséggel szemben vannak azonban intézményi és kulturális akadályok a felsőoktatási rendszerekben, amelyek akadályozhatják az egyetemeket ezek kiépítésében. Calhoun (2006) azt állítja, hogy a közelmúltbeli átalakulások nyomást gyakoroltak az egyetemekre, hogy egyszerre tartsák fenn a korábbi funkciók minőségét (egyetemi kiválóság ideája) és biztosítsák a nyilvánosság hozzáférését tevékenységeikben és az ismeretek terjesztésében. A gazdálkodási kényszer még mindig a tudományos és oktatási kiválóságot erősíti (ösztöndíjrendszerek, kutatási pályázatok, finanszírozás, támogatások), annak ellenére, hogy a társadalmi elvárások inkább a közösségi szolgálat felé terelnek az egyetemeket.

További akadálya a modell fejlődésének, elterjedésének, hogy a kapcsolódó tevékenységeket gyakran nem tekintik az egyetemi alaptevékenységek részének, hanem csak kiegészítőnek, és ezért kevés ember van az egyetemeken belül, akiknek ez lenne a fő feladata. A széles tevékenységshorizontnak jelentős költségvonzata is van, ezért a fenntarthatósága mindig kérdéses, ha nem állnak plusz források rendelkezésre. A civil egyetem modellje ezért elsősorban az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban örvend népszerűségnek az elmúlt években, más országokban még kevésbé épült ki (bár vannak kivételek, például Finnország).

Mivel az egyetemi társadalmi felelősségvállalás koncepciója még alakulóban van, érdekes lesz megfigyelni ebben a kontextusban a civic universities jelenség további kibontakozását. Fontos, hogy attól még, hogy egy intézmény nyitott a társadalmi szerepek megélése felé, még nem feltétlenül tartozik a civic universities kategóriába, inkább értelmezhető egyfajta társadalmilag elkötelezett intézményként (UPP Foundation 2019). Mitől fog valóban a civic universities kategóriába tartozni? Ha stratégiaileg megtámogatott aktivitás jellemzi, melynek pozitív társadalmi hatása van, amit mérni is tud².

Összegzés

A tanulmány célja az volt, hogy ismertesse az egyetemi társadalmi felelősségvállalás elméleti kereteit és fogalmi rendszerét. A témakör bemutatásához a releváns hazai és nemzetközi szakirodalmak nyújtottak segítséget, ezek alapján összegeztük és rendszereztük a társadalmi felelősségvállalásra vonatkozó főbb ismereteket és neveztük meg a tevékenységre vonatkozó csoportokat. Az egyetemi társadalmi felelősségvállalás koncepciója körülbelül az utóbbi két évtizedben elterjedt fogalom, azonban kidolgozottsága

még a mai napig sem teljes. A fogalom tartalmi elemeit a vállalati társadalmi felelősségvállalásból (CSR) eredeztetik, véleményünk szerint ettől függetlenül az egyetemi társadalmi felelősségvállalás ma már önálló koncepciónak tekinthető, melynek elvei, rendszerei a vállalati gyakorlatból származnak ugyan, de a felsőoktatási intézmények vállalatoktól eltérő működési módja indokolja az egyediségük megjelenítését.

A koncepció bemutatásához segítségül hívtuk a különböző egyetemi modelleket, melyek a felsőoktatás szerepváltozásait írják le, így útmutatóul szolgálnak arra vonatkozóan, hogyan jutottak el a felsőoktatási intézmények az oktatástól kezdve a kutatáson át a társadalmi, gazdasági aktivitáshoz. Fontos megjegyezni, hogy az aktivitás sokféle tényező függvénye lehet, így meghatározó lehet például a történelmi háttér, a méret, a kínálati portfólió, a vezetés attitűdje stb. Összességében megállapítottuk, hogy az egyetemi társadalmi felelősségvállalás magában foglalhat minden olyan társadalmi irányultságú tevékenységet, melyek nem kötődnek közvetlenül az alapfunkciókhoz, és irányulhatnak egyrészt az egyetemi polgárok, másrészt a társadalom és a gazdaság szereplői felé.

Bemutattunk egy napjaikban is formálódó modellt, a civic universities modellt, mely egy olyan intézményi rendszerre utal, ahol nemcsak szigetszerűen jellennek meg az egyes felelősségvállalási tevékenységek, hanem ez a fajta szellemiség teljes mértékben áthatja a szervezetet és stratégiai szinten is megjelenik. A modell alkalmazhatóságával kapcsolatos kétségeket is igyekeztünk feltárni a tanulmányban.

Bízunk benne, hogy tanulmányunk hozzájárulhat a témakör hazai szakirodalmi bázisához. Annak megállapításához, hogy a gyakorlatban milyen megjelenési formái vannak az egyetemi társadalmi felelősségvállalásnak, további kutatások szükségesek mind hazai, mind nemzetközi környezetben. A hazai állami fenntartású intézmények gyakorlatának megismerése jelenleg is zajlik (például interjúk segítségével), a kutatási eredmények publikálása folyamatban van.

Irodalom

- Alshuwaikhat, Habib M.–Abubakar, Ismaila (2008): An Integrated Approach to Achieving Campus Sustainability: Assessment of the Current Campus Environmental Management Practices. *Journal of Cleaner Production*, 16., 1777–1785.
- Arnkil, Robert–Järvensivu, Anu–Koski, Pasi–Piirainen, Tatu (2010): *Exploring Quadruple Helix: Outlining User-Oriented Innovation Models*. Final report on Quadruple Helix Research for the CLIQ project. 85/2010 Working Papers. Tampere:University of Tampere.
- Bonnen, James T. (1998): The land grant idea and the evolving outreach university. In: Lerner, Richard M.–Simon, Lou Anna K. (eds.): *University-community collaborations for the twenty-first century*. New York:Routledge. 25–70.
- Boyer, Ernest L. (1996): The Scholarship of Engagement. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, 49., (7), 18–33.
- Calhoun, Craig (2006): The university and the public good. *Thesis Eleven*, 84., 7–43.
- Carayannis, Elias G.–Barth, Thorsten D.–Campbell, David F. J. (2012): The Quintuple Helix innovation model: global warming as a challenge and driver for innovation. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, (2), 1–12.
- Carayannis, Elias G.–Campbell, David F. J. (2012): Mode 3 Knowledge Production in Quadruple Helix Innovation Systems. Twenty-first-Century Democracy, Innovation and Entrepreneurship for Development. *SpringerBriefs in Business*, (7), 1–63.

- Deés Szilvia (2011): *Egyetemi tudománymarketing. A harmadik generációs egyetem szemlélete és kommunikációja*. PhD doktori értekezés. Pécs:PTE KTK, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola.
- Esfijani, Azam–Hussain, Farookh Khadeer–Chang, Elizabeth (2013): *An approach to university social responsibility ontology development through text analyses*. Paper presented at the IEEE 5th International Conference on Human System Interactions, IEEE-HSI-2012.
https://www.researchgate.net/publication/235344972_An_Approach_to_University_Social_Responsibility_Ontology_Development_Through_Text_Analyses (Letöltés: 2019. 09. 30.)
- Etzkowitz, Henry–Leydesdorff, Loet (2000): The dynamics of innovation: from Nation Systems and „Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, (2), 109–123.
- Etzkowitz, Henry–Webster, Andrew–Gebhardt, Christiane–Castiano Terra, Branca Regina (2000): The future of the university and the university of the future: evolution of ivory tower to entrepreneurial paradigm. *Research Policy*, 29., (2), 313–330.
- Goddard, John (2009): *Re-inventing the Civic University*. London:NESTA.
- Goddard, John (2014): *What do we mean by the “civic university”? Why is it important?* EESC workshop on Universities for Europe, Brussels, 13 June 2014.
<https://www.slideshare.net/EESCocsection/1-john-goddardcivicuniversities> (Letöltés: 2019. 09. 30.)
- Goldstein, Keith–Gofen, Anat–Yair, Gad (2014): *University Social Responsibility (USR): Review of Missions and Current Practices in Studies of Corporate Social Responsibility*. Tempus Esprit Literature Review. Jerusalem:The Hebrew University of Jerusalem.
- Gurria, Angel (2009): *The New Dynamics of Higher Education and Research For Societal Change and Development*. Introductory Remarks. UNESCO World Conference on Higher Education, 05 07 2009.
<https://www.oecd.org/education/thenewdynamicsofhighereducationandresearchforsocietalchangeanddevelopment.html> (Letöltés: 2018. 10. 10.)
- Horváth Gyula (1999): Az innováció szerepe a regionális fejlődésben. *Magyar Tudomány*, 44., (4), 447–458.
- Hrubos Ildikó (2004): *Gazdálkodó egyetem – Szolgáltató egyetem – Vállalkozó egyetem*. In: Hrubos Ildikó (szerk.): *A gazdálkodó egyetem*. Budapest:Felsőoktatási kutatóintézet – Új Mandátum Könyvkiadó.
- Imreh-Tóth Mónika (2014): *Egyetemek vállalkozásoktatásának lehetséges szerepe a vállalkozóvá válás elősegítésében*. Doktori értekezés. Szeged:Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtani Doktori Iskola.
- Jorge, Manuel Larrán–Peña, Francisco Javier Andrades (2017): Analysing the literature on university social responsibility: A review of selected higher education journals. *Higher Education Quarterly*, 71, 302–319.
- Lentner Csaba–Szegedi Krisztina–Tatay Tibor (2015): Társadalmi felelősségvállalás a bankszektorban. *Pénzügyi Szemle*, (1), 96–104.
- Leydesdorff, Loet–Etzkowitz, Henry (1996): Emergence of a Triple Helix of University-Industry-Government Relations. *Science and Public Policy*, 23., 279–286.
- Lukman, Rebeka–Glavič, Peter (2007): What are the key elements of a sustainable university? *Clean Technologies and Environmental Policy*, (9), 103–114.
- Lukovics Miklós–Zuti Bence (2014): Egyetemek a régiók versenyképességének javításáért: „negyedik generációs” egyetemek? *Tér és Társadalom*, 28., (4), 77–96.
- Magna Charta Universitatum (1988): Bologna, 18th of September.
http://www.felvi.hu/pub_bin/kep/felsooktatasmuhely/magna_charta_magyar.pdf (Letöltés: 2019. 03. 22.)
- Mezei Katalin (2009): *Az egyetemek szerepe a regionális gazdaságfejlesztésben*. PhD doktori értekezés. Pécs:PTE KTK, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola.
- Nárai Márta–Reisinger Adrienn (2016): *Társadalmi felelősségvállalás és részvétel*. Budapest–Pécs:Dialog Campus.
- Nárai Márta–Reisinger Adrienn (2019): A társadalmi közfelelősség intézményesülése a közigazgatásban. In: Brencsók Anna (szerk.): *A társadalmi közfelelősség alapjai*. Budapest:Nemzeti Köszolgálati Egyetem. Megjelenés alatt.
- Reisinger Adrienn–Dános Zsolt (2015): Egyetemi társadalmi felelősségvállalás három magyar egyetem esetében. *Tér–Gazdaság–Ember*, 3., (3), 117–133.
- Reisinger Adrienn (2019): Felelősségvállalás – Ki? Kiért? Hogyan? In: Tevänné Südi Annamária–Budai Balázs Benjamin (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet a 70 éves Gáspár Mátyás tiszteletére*. Budapest:Acta Publica. 208–222.
- Shawyun, Teay (2011): From Corporate Social Responsibility (CSR) to University Social Responsibility (USR). In: Schneller, Chripa–Thöni, Erich (eds.): *Universities and their Social Responsibilities*. Singapore:Asia–Europe Foundation. 14–17 www.asef.org (Letöltés: 2019. 04. 15.)
- Szögi László (1996): A magyar felsőoktatás kezdetei I–II. *A Természet Világa*, (1), 2–5; (2), 74–78.
- UPP Foundation (2019): *Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places*. London.
<https://upp-foundation.org/> (Letöltés: 2019. 12. 10.)

A SHARING ECONOMY ELMÚLT 5 ÉVE — EGY KORSZAK (2015–2020) TANULSÁGAI

Szűts Zoltán–Yoo Jinil

Bevezetés

■ A Civil Szemle 2015. évi 2. számában megjelent tanulmányunkban (Szűts–Yoo 2015:75–94) nem csupán azt állítottuk, hogy a sharing economy akkor vált domináns trenddé, amikor az infokommunikációs eszközök (számítógépek, okostelefonok és táblagépek) elterjedése gyors és hatékony kapcsolatot, illetve egy újfajta bizalom megjelenését tette lehetővé a felhasználók között, aminek köszönve a birtoklást a megosztás váltotta fel, hanem egyértelműen állást foglaltunk a közösségi gazdaság előnyei mellett.

A tanulmány megjelenése óta már több mint 5 év telt el, ezért jelen munkánkban most arra vagyunk kíváncsiak, hogyan formálódott a sharing economy jelensége, és milyen változásokat hozott nem csupán a gazdaságban és társadalomban, de például a mindennapi életben és az oktatásban is, megreformálva az oktatás módszereit (András et al. 2016; Horváth–Sudár 2018; Csizmadia 2019; Jámbor 2019), támogatva az egyéni ismeretszerzést (Gőgh–Kővári 2019).

Tanulmányunk egyszerre visszatekintés, újraírás, javítás és kibővítés. Módszerünk mellett az szól, hogy nem ismeretlen a tudományban, hogy a szerzők korábbi tanulmányukat kibővítsék és újraírják. Erre kiváló példa Bajomi-Lázár Péter *Manipulál-e a média?* című tanulmánya, melynek első verzióját a Médiakutató 2006. nyári számában jelentette meg, majd a szerző a „frissített-bővített” verziót ugyancsak a Médiakutatóban, annak 2017. nyári számában publikálta azonos címmel. Esetünkben nagyon jelentős frissítésről

és bővítésről beszélhetünk, mivel a sharing economyt életre keltő technológia és gazdasági, szabályozási környezet gyorsan változik, ezért több ponton korrigálni kell magunkat és újabb példákat kell hozni.

Ami azonnal feltűnik, hogy 2015 óta a sharing economy ideájára épülő kezdeményezések a hagyományos gazdasági szereplők vetélytársaivá váltak, miközben egyre inkább hasonlítani is kezdtek azokra. Mi lesz vajon a transzformáció vége? A helyükbe léptek? Szociális, gazdasági vagy környezeti változást hoztak? Hol tart most a folyamat?

Ugyancsak a sharing economy infokommunikációs eszközökre leginkább támaszkodó két világszerte ismert jelensége, az AirBnB és az Uber az, mely a legnagyobb változáson ment keresztül és maga is a legnagyobb változást és vitát – sok esetben konfliktust – hozta a saját szektorában. Egyre gyakrabban arról szólnak a hírek, hogy panziók vagy kis szállodák AirBnB rendszeren belül igyekeznek profitot szerezni, míg egész lakóközösségek veszik fel a küzdelmet a hangoskodó AirBnB vendégekkel. Ugyancsak tetten érhető a lokális, hibrid rendszerek stagnálása is, erre példa a Share Some Sugar vagy a Neighborgoods mintájára létrejött magyar Mi utcánk projekt stagnálása.

Megvizsgáljuk, hogyan alakult a globális sharing economy jelensége 2015 és 2020 között, sok helyen vitába szállunk a 2015-ben megjelent kijelentéseinkkel, miközben arra fókuszálunk, milyen hatással volt a gazdaságra és társadalomra, végül pedig példákkal illusztráljuk a transzformációt, melyet a tudományban és közvetve az oktatásban is elindított.

Sharing economy 2.0

A sharing economy esetében egyedülálló lehetőség kínálkozik 5 év után, 2020-ban visszatekinteni, hogyan alakult a jelenség, és kifejlődött-e egy életképes gazdasági és kommunikációs ökoszisztéma, mely a civilek tulajdonára, aktivitására, felelősségvállalására épít, miközben a civilek az előnyökből is részesülnek. Ennek egyik oka, hogy az algoritmusokra, infokommunikációra, applikációkra, hálózatokra és online bizalomra támaszkodó jelenségegyüttes a technikai fejlődés, de a szabályozási környezet változása miatt is jelentős mértékben átalakult.

Munkamódszerünk az, hogy szisztematikusan végighaladunk az előző tanulmányunk állításain, azonosítjuk az elmúlt 5 évben történt változásokat, feldolgozzuk az időközben megjelent adatokat úgy, hogy figyelembe vesszük a szignifikáns szakirodalmat és megfigyelésünkre támaszkodva új példákat is hozunk. Mint már jeleztük, jelen tanulmányunk egyszerre frissítés és átírás. Ezért szigorú szelektálás és jelentős rövidítés után átvettük és *dőlt betűvel* jelöltük azokat a részeket, állításokat, időnként teljes bekezdéseket, amelyeket ma is hitelesnek tartunk a 2015-ben megjelent cikkünkéből, de azokkal is foglalkozunk, amelyeket a valóság azóta megcáfolt. A szöveg olvashatóságának és befogadhatóságának jegyében nem térünk ki külön, ha eredeti cikkükből idézünk, a *kurzív* szedés utal erre. A korábban példaként felhozott, ma is meghatározó alkalmazásokat (AirBnB, Uber) újra körbejárjuk, az időközben megszűnteket vagy a rendszerből kilépőket figyelmen

kívül hagyjuk, illetve új példákat is hozunk. A városi kertekről jelen tanulmányban nem írunk – ennek jelensége egy külön tanulmány tárgya lehetne –, mivel azt állítjuk, hogy 2020-ban a SE már az infokommunikáción és virtualizáción alapul.

A 2015-től eltelt 5 évben számos átfogó vagy eredeti kutatásokat közlő tudományos munka jelent meg, Lars Böcker és Toon Meelen (2017) a közösségi gazdaságban résztvevők motivációit vizsgálták, Juliet Schor (2016) a jelenségen belüli ellenmondásokra és kritikákra hívta fel a figyelmet, Aurélien Acquier, Thibault Daudigeos és Jonatan Pinkse (2017) egész tanulmánya gyakorlatilag egy hosszú definiálási kísérlet, Thomas Puschmann és Rainer Alt (2016) a sharing economy mozgórugóit mutatja be, Will Sutherland és Mohammad Hossein Jarrahi (2018) a téma szakirodalmát kutatta kvantitatív módszerekkel, míg a World Economic Forum (2017) kiadványa a közösségi gazdaság városokra gyakorolt hatását vizsgálja.

A sharing economy létrejöttét biztosító internet egyszerre globális kommunikációs és médiarendszer, az információ és a tudás terjesztésének eszköze, a felhasználók egymás közötti kommunikációs csatornája. Ez a rendszer gyors léptekben átalakítja tér- és időfelhasználásunkat is. A számítógép, a digitális tartalom, a hálózatok és a nagy sebességű, mindig online állapot vertikális és horizontális paradigmaváltást okozott. A társadalom dimenziójában átalakította többek között a nyilvánosság fogalmát, alacsony belépési küszöbével lehetővé tette az egyének számára, hogy korábban nem látott mennyiségű szolgáltatáshoz férjenek hozzá, a mikrofeladatok kiosztásával hatást gyakorolt a munka világára és a kereslet-kínálat összehozásával a gazdaságra. Az internet környezetében, az infokommunikációs eszközökkel támogatott sharing economy egy olyan közös elven, olyan meggyőződésen alapuló szerveződés, mely számos civil szervezet sajátja: a felesleg megosztása, az erőforrások, szabad kapacitások újraelosztása és a közösség építése infokommunikációs technológia segítségével (Szűts 2018).

A 2010-es évektől a *közgazdaságtan, a média- és kommunikációkutatás, az informatika, a turizmus, a jogalkotás és a szociológia mind erőteljesebben foglalkozik a sharing economy (rövidítve SE, magyarra fordítva megosztáson alapuló, közösségi gazdaság, közösségi fogyasztás) kérdéseivel*. Lawrence Lessig, a creative commons és a szabad szoftverek legismertebb szószólója már 2008-ban definiálta a fogalmat: a források birtoklása nélküli megosztáson, cserén és kölcsönzésen alapuló kollaboratív fogyasztás.

Számos szerző, közöttük Puschmann és Alt (2016) szerzőpáros is a sharing economyt egy újabb internetes forradalomnak tartja, miközben kijelöli annak mozgórugóit. Ezek a következők: megváltozott vásárlói viselkedés, közösségi oldalak és online piacterek, illetve az okoseszközök és applikációk. Egyre több egyén számára válik vonzóvá az eszközök csupán időszakos használata és bérlése, a közösségi oldalak kapcsolatot jelentenek a megosztók és az igénybe vevők között, miközben csökken az eszközökhöz való hozzáférés költsége, végül pedig egyre több szolgáltatás érhető el az okostelefonos applikációk segítségével. A Világgazdasági Fórum (World Economic Forum 2017) munkadokumentuma emlékeztet rá, hogy az áruk és szolgáltatások cseréje vagy akár ajándékozása nem előzmények nélküli, és szűk közösségekben, egymásban megbízó egyének között

mindig is jelen volt. A különbség azonban a jelenben a digitális technológia használatában, a szabad kapacitások kapitalizációjában, illetve az ellenőrző rendszerekben van.

A sharing economy a közlekedésben okozott jelentős paradigmaváltást, a 2020-ban is népszerű *telekocsi rendszer (Oszkár)*, a *magánszemélyek kihasználatlan autóinak kölcsönzése (RelayRides, Getaround)* vagy a *közösségi taxi (Uber, Lyft)* kezdeményezések keretében mobilalkalmazások segítségével az autóval rendelkező civilek megosztják szabad autós kapacitásukat az éppen utazni akaró felhasználókkal. A szolgáltatás olcsóbb a hagyományos taxinál, vagy a telekocsi esetében a távolsági busz vagy vasúti közlekedésnél. Egyes országokban – Magyarországon is – a telekocsi rendszer érhető el, míg az Uber 2014 novemberétől 2016 júliusáig működött 1200 sofőrrel és 100 000 utassal. A kormány által hozott szabályozások a vállalatot arra kényszerítették, hogy a taxitársaságokkal szemben előírt szabályokat kövessen, aminek hatására a cég kivonult az országból. Az utazni vágyókat és a sofőröket applikációval összekapcsoló és az egymás értékelését támogató logika alapján lépett be a magyar piacra az ész Taxify, mely időközben Boltra változtatta a nevét (Lunden 2019).

A turizmusban is változást hozott a sharing economy, és ennek hatása a jelenben is érezhető. *Mind többen osztják meg szabad férőhelyeiket vagy üres lakásaikat ismeretlenekkel online felületek és infokommunikációs technológia, valamint számítógépek és okoseszközök segítségével (Couchsurfing, AirBnB).* Az így létrejött közösségben a biztonságról a közösségi médiából megismert értékelési rendszer gondoskodik, az utasok a vezetőket, míg a vezetők az utasokat, a kiadók a 'vendégeket', szállást igénybe vevőket, a 'vendégek' a kiadókat értékelik.

A globálistól a lokális felé haladva számos felhasználó felismerte, hogy a közösségi oldalak személytelenek [...] ezért mind több közösség alapul földrajzi érintettségben (Miutcánk). A regisztrált felhasználók megadják lakhelyüket, és a környezetükben élő felhasználókkal együtt közös faliújságokat működtetnek, ahol szívességet, segítséget kérnek, vagy éppen kínálnak.

Végezetül pedig ne feledkezzünk meg a tudás megosztását és az oktatók, kutatók szabad kapacitását megosztó alkalmazásokról, akadémiai ökoszisztémákról, kollaboratív környezetekről (Orosz et al. 2019) sem. *Egyetemisták, tanárok, kutatók töltik fel cikkeiket közösségi adatbázisokba, hogy azok mások által olvashatók legyenek, vagy szerkesztik szabadidejükben a nyílt lexikonokat (Wikipédia).* A 2015-ben megjelent tanulmányunkban az Academia.edu példáját hoztuk a sharing economy tudományos etalonjaként. Azóta az Academia filozófiája átalakult, sokkal inkább a felhő alapú tárhely- és szoftverszolgáltatók logikáját követi. Áttért ugyanis a freemium modellre. „A freemium modell lényege, hogy a termék vagy szolgáltatás ingyenesen hozzáférhető mindenki számára, de a prémium funkciókért már fizetni kell. Ezek lehetnek a szoftveren belül új funkciók, teljesen új szolgáltatások vagy akár virtuális javak is.” (Papp 2016) Kijelenthetjük, hogy az Academia.edu a szabad kapacitások (lásd pro bono bírálati rendszer) és a tudás megosztásának filozófiáját a profitszerzés filozófiájára váltotta. Addig, amíg mások tanulmányait továbbra is ingyen olvashatjuk, éves 100 USD előfizetésért cserébe értesülhetünk csak az

ösztöndíj lehetőségekről, a saját munkáinkra történő hivatkozásokról, vagy éppen a munkásságunkra irányuló keresésekről.

Új veljünk, változás történt azon a téren is, hogy az *online szabadegyetemi (MOOC) rendszerek (Coursera, edX) lehetővé teszik, hogy bárki a top egyetemeken ingyen végezzen el kurzusokat*. Véleményünk szerint a MOOC-ok (Námesztovszki et al. 2018) 2020-ban már nem a sharing economy részei, ugyanis esetükben is világosan látszik a tendencia, hogy az információhoz való ingyenes hozzáférés és a szabad erőforrások megosztása már nem prioritás többé. Ennek szignifikáns jele, hogy a Coursera oldalán például nem jelenik meg alapértelmezett módon annak a lehetősége, hogy valamennyi ingyenesen elvégezhető kurzust listázhassuk. Helyette hosszú szelekciós folyamat eredménye egy-egy ingyenesen elvégezhető kurzus megtalálása, miközben a rendszer folyamatosan felkínálja annak lehetőségét, hogy anyagi juttatás ellenében bizonyítványt kaphassunk. A kurzusok jelentős része csak költségtérítéses formában végezhető el. Az az újdonság, hogy ezt az üzleti célokra használt social media oldalon, a LinkedIn-en a profilunkban meg tudjuk osztani, ugyancsak a profitszerzés felé fordulás jele. Ezzel azok, akiknek a szociális helyzete nem engedi meg, hogy fizessenek, kizárják magukat a tudás ilyen módon megszerezhető világából.

2020-ra nem történt előrelépés a sharing economy és a civil szervezetek összekapcsolásában sem. Vitatkoznunk kell azon állításunkkal, miszerint a sharing economy *jelenségek egyes esetekben kiegészítik vagy átveszik a civil szervezetek szerepét (szegények élelmézése). Közösségeket hoznak létre. A civilek mikrovállalkozóvá válhatnak (szabad szobájuk kiadásával, autójuk kölcsönbe adásával). Csökkentik a szociális különbségeket, javítanak az élethelyzetükön (a telekocsi rendszer például lehetővé teszi a munkába járást – ingázást – nagyobb távolságokra is)*. A szabad szobák kiadását felváltotta a teljes ingatlanok kiadása. Egyre több egyén nem a szabad kapacitását kínálja fel a sharing economy keretében, hanem lakást vásárol erre a célra, és eladósodik. Nem ritka eset, hogy új foglalkozások jönnek létre az infokommunikációs technológia hatására (Kővári 2019), ilyen az AirBnB menedzser, aki a gondozásában lévő ingatlanokat kezeli és hivatásos kommunikátorként tartja a kapcsolatot a vendégekkel.

Funkcionális előzmények és definíciók

A sharing economy elterjedésében az áttörést a könnyen használható online technológia hozta. A felhasználók számítógépes és mobilalkalmazások segítségével tartják a kapcsolatot, bonyolítják a logisztikai folyamatokat. A közösségi gazdaság a jelenből szemlélve úgy tűnik, hogy nem pillanatnyi trend jellemző, hanem sokkal inkább egy jelentős kulturális és gazdasági erő, mely nemcsak azt alakítja át, hogy mit, hanem azt is, hogy hogyan fogyasztanak az egyének. Az 'én'-től a 'mi' kultúrája felé billenti az egyensúlyt. Ennek funkcionális előzményei a közösségi média tartalom-létrehozási folyamataiban is kereshetők. A sharing economy ernyője alá sorolható a fent említett jelenségeken

túl a gazdaságban a wikinómia, a szoftverfejlesztésben a nyílt forrás(kód), a médiában a felhasználók által létrehozott tartalom és a koordinációban a crowdsourcing (Szűts 2018).

Ebben a folyamatban az első lépést az eBay és a Craigslist jelentette, melyek platformja maga az internet volt. A sharing economy funkcionális előzménye az online közösségi piac is. A közösségi gazdaság online szolgáltatásai kapcsolatot teremtenek a felhasználók között, akik egymás kihasználatlan tárgyait, szolgáltatásait rövid távra, jelentős adminisztratív terhek nélkül kölcsönöznék. A fizikai javak megosztásában rendkívül hatékonyak a közösségi oldalak is.

Véleményünk szerint a sharing economy a Gartner-görbén 2015-ben a felfokozott elvárások csúcán volt, és 2020-ban éppen a kiábrándulás katlanában van. Az elkövetkező 5 év határozza meg, hogy eléri-e a reális produktivitás fennsíkját, vagy a vállalatok bekebelezik a szolgáltatásokat, és megtanulják, hogyan kell hatékonyan használni az infokommunikációs eszközöket a közösség építésében. Idézzük csak fel a sharing economy definícióját: *Valamennyi általunk példákkel illusztrált jelenség egy olyan közös elven, olyan meggyőződésen alapul, mely számos civil szervezet sajátja, a felesleg megosztásán, az erőforrások, szabad kapacitások újraelosztásán és közösség építésén (adott esetben, ha jelen van egyfajta elkötelezettség, szociális hálózat létrehozásán). Ezen jelenségek gyűjtőneve a sharing economy, SE, de a szakirodalom használja még a kollaboratív fogyasztás (collaborative consumption), peer economy vagy P2P (peer-to-peer) economy kifejezéseket is.*

A Világgazdasági Fórum (World Economic Forum 2017) munkadokumentuma a peer-to-peer economy kifejezést egy decentralizált gazdasági modellre használja, melyben a javak és szolgáltatások megosztása nem egy formális piactéren történik az egyenrangú, alapvetően anonim felek (peer) között, ilyen például az EasyRoommate, mely szobatársak megtalálásában segít. A kollaboratív fogyasztás esetében a hangsúly ugyancsak a civilek közötti interakción van, és a peer-to-peer platformokat használja erre, miközben kikerüli a hagyományos rendszereket (lásd szállodák vagy taxitársaságok). Új kifejezés a gig economy, a mi fordításunkban „meló gazdaság”, ahol hagyományos szerződések nélkül munkáltatók kisebb feladatokkal, „melókkal” bíznak meg embereket. A rendszer lehetővé teszi munkáltatók számára például, hogy időszakosan igénybe vegyék magasan képzett szakemberek szolgáltatásait. Példa erre az Udemy vagy a Feastly. Új jelenség az on-demand vagy access economy fogalma is, ahol a pillanatnyi igényeken és hozzáféréseken van a hangsúly, és egyes szolgáltatások ára dinamikusan változik (ahogy például a nagyobb kereslet esetében az Uber-fuvarok költségesebbek). Végezetül pedig ki kell tennünk a crowd economy fogalmára is, melyben az együttműködő tömegben van a hangsúly. A jelenség szorosan összefügg a crowdsourcinggal, melyet még tárgyalunk.

A sharing economy jelenségei [...] abban különböznek ... más rendszerektől, hogy nem állami vagy vállalati tulajdonban lévő járműveket, ingatlanokat, eszközöket bérelnék a SE-ban résztvevők, hanem egymás vagy civil, nonprofit közösségek, kisvállalkozások tulajdonát, ezáltal kapcsolatba lépnek egymással, peer-to-peer kapcsolatokat alakítanak ki, és mikro – lokális – szinten osztják meg feleslegüket. [...] A sharing economy elnevezést tehát a megosztás egy szűkebb jelenség együttesére kell alkalmazni, melyben a

közösség tagjai saját tulajdonukat, képességüket, munkájukat, idejüket osztják meg egymással. [...] A paradigmaváltás akkor következett be, amikor az infokommunikációs eszközök (számítógépek, okostelefonok és táblagépek) elterjedése lehetővé tette a gyors és hatékony kapcsolatot és egy újfajta bizalom megjelenését a felhasználók között, így mind több esetben a birtoklást a megosztás váltja fel.

A sharing economy résztvevői 2015 és 2020 között már nem csupán a civilek és az őket összekötő platformok. A rendszert mellettük a lokális közösségek, új típusú termelőszövetkezetek, nonprofit és forprofit vállalatok, illetve kormányzatok alkotják.

A jelenséget a közgazdaságtan szemüvegén keresztül vizsgáló szerzők valamennyi megosztás alapú tevékenységet ide sorolnak, például a nagyvállalatok által működtetett innovatív, perc alapú és okostelefonokkal lehetővé tett autókölcsönzés új modelljét is (ilyen például az Avis tulajdonában lévő Zipcar). Véleményünk szerint a sharing economy alapja, hogy a javak és szolgáltatások az egyének tulajdonában vannak.

Egy 2014. augusztusi PwC-jelentés kiemeli, hogy a SE környezetében a civilek közötti pénzügyi tranzakciók értéke ebben az évtizedben világviszonylatban eléri a 335 milliárd USD-t (idézi Moseby 2014). A Statista adatai szerint míg 2016-ban az USA-ban 44,8 millió egyén használta a sharing economy valamelyik szolgáltatását, addig 2021-re ez a szám 86,5 millióra emelkedik (Lock 2019).

A sharing economy ökoszisztémájába időközben újabb generáció kapcsolódott be. *A millenniumi vagy Y generáció tagjai, akik most lépnek elő meghatározó gazdasági tényezővé, kultúrájukat a kölcsönzés és megosztás köré építik. Nem vesznek nyomtatott sajtóterméket, online, ingyen elérhető híreket osztanak meg és olvasnak közösségi oldalakon, nem vásárolnak DVD-t, hanem online videotékából kölcsönzik ki, nem vásárolnak CD-t, hanem előfizetnek valamilyen online zenehallgatást biztosító szolgáltatásra (Geron 2013). A munkaerőpiacon is megjelentek időközben a Z generáció tagjai. Ők a mindennapi kommunikációs folyamataik és ügyintézésük során az infokommunikációs technológiára támaszkodnak, nincs kialakult hűségük, nem ragaszkodnak egy szállodalánchoz vagy taxitársasághoz, tehát számukra nincs jelentősége, hogy hagyományos taxit vagy fuvarmegosztást rendelnek, hogy szállodában vagy az AirBnB által biztosított magánott-honokban szállnak meg.*

A sharing economy pillérei

Definiálási kísérletünk során már kiemeltük, hogy a sharing economy egy olyan specifikus gazdasági és szociológia ökoszisztéma, mely a fizikai és emberi erőforrások megosztására épül. Magában foglalja a közösségi termelést, elosztást, kereskedelmet és szolgáltatáscserét különböző egyének és szervezetek között. A SE környezetében a fogyasztók (civilek) közvetlenül egymással kerülnek kapcsolatba, és ez a modell átalakítja a korábbi üzleti szisztémákat is (Finley 2013:2; Gasparéniené et al. 2018; Rahman et al. 2019).

2020-ban már úgy véljük, túlzott volt a lelkesedésünk, amikor kiemeltük, hogy a SE nem pillanatnyi trend, hanem sokkal inkább jelentős kulturális és gazdasági erő, mely

nem csak azt alakítja át, hogy mit, hanem azt is, hogy hogyan fogyasztunk. Az én-től a mi kultúrája felé billenti az egyensúlyt (Botsman 2010). Általánosságban szemlélve, 2020-ra nem lettünk tudatosabb felhasználók, és a mi kultúrája nem váltotta fel az én kultúráját, hiszen az AirBnB-ben a lakást kiadó egyén érdekei gyakran a közösségek pihenéshez, csöndes környezethez való érdekeivel állnak szemben.

Egyre inkább a perifériára sodródik és önálló jelenséggé válik a *wikinómia*, *mikrovállalkozás*, a *nyílt forrás(kód)*, a *felhasználók által létrehozott tartalom* és a *crowdsourcing is* (Matofska 2014).

A SE-t a gyakorlatba átültető Benita Matofska (2014) szerint a *közösségi gazdaság* (és fogyasztás) 10 elemből – pillérből – építkezik, melyeket most továbbgondolunk, elfogadjunk vagy korrigálunk:

Civilek: A civilek képezik a SE alapját (a szerző itt a People's Economy kifejezést használja). Ez azt jelenti, hogy a civilek a közösségeik és a társadalom aktív résztvevői. Az emberi jogokat tiszteletben tartják és őrzik. A civilek termelők, együttműködők, elosztók. [...] – Ez a pillér részben gyengült, hiszen az emberi és más jogok betartásában a sharing economy nem jelentett jelentős előrelépést.

Termelés: A SE-ben a civilek előtt nyitva áll a közösségi termelés lehetősége, amiben segítséget nyújtanak az online eszközök. A helyi közösségekben való termelés csökkenti a környezetszennyezést. Ez a pillér változatlan maradt, megerősödtek például a gerilla piacterek, infokommunikációs platformok, hírlevelek és felhő alapú táblázatok segítségével egy-egy intézményben dolgozó civilek értesülhetnek a havi méz-, lecsó- vagy éppen lekvárszállítmányról. Az ilyen elven működő Szent Kinga Éléstár például nem a vállalatokhoz hasonló disztribúciós láncot működtet, hanem a civilekre épít.

Új értékrend: A rendszer új „valuták” megjelenéséhez vezet, ilyenek a megosztott idő, közösségi befektetés, az erőforrások racionálisabb felhasználása. A SE-ben nem létezik felesleg, csak rosszul allokált forrás, melyeket applikációkkal lehet optimalizálni. – Ez a pillér erősödött, a bizalom és az értékelés önálló online valutává vált.

Elosztás: A SE-ben a forrásokat újra elosztják alapvetően lokális szinten, hogy ebből a társadalom egészének származzon haszna. A hangsúly itt is a civil aktivitásból létrejövő közösségeken van. Lokális szinten gyengült az elosztás, a nagytételben történő vásárlásra létrejött, applikációkkal támogatott, egymás számára ismeretlen tagokból álló kisközösségeket a vállalati levelezőlistákon történő megrendelések váltották fel.

A bolygó mint egész: A környezettudatosságban a civilek, szervezetek és kormányzatok osztoznak. A tervezett elavulást a fenntartható fejlődés váltja fel. Ez a pillér erősödött, hiszen a környezetvédelem előtérbe került az elmúlt időszakban.

Hatalom: A SE mind gazdasági, mind társadalmi hatalmat ad a civilek kezébe, és mikro szinten döntéshozóvá teszi őket. Támogatja a fair play rendszerét, csökkenti a különbségeket és szegénységet. Bár a SE is informatikai rendszerre támaszkodik, mint az okosvárosok esetében, a „hatalom” éppen az IKT-nek köszönve a civilek és nem hagyományos hatalmi (politikai, pénzügyi) központok kezében van. A hatalom egyre inkább a vállalatok kezébe kerül, lásd az Uber és az AirBnB példáját.

Megosztáson alapuló szabályozás: A törvények és szabályozások létrehozzák a bizalom rendszerét, és a megbízható megosztókat a közösség tagjai nagyra értékeli. Felemás helyzet áll fenn. A szabályozások viták környezetében jönnek létre, az AirBnB rendszerében a lakásukat kiadókat az önkormányzatok parkolóhelyek megvásárlására kötelezik, ami egyfajta bújtatott adóként értelmezhető.

Kommunikáció: A SE információ és tudás megosztásán alapul, és ezek szabadon elérhetők. Mindezt okostelefonos applikációk, weblapok és közösségi oldalak teszik lehetővé. Ezen a téren erősödött az automatizálás, megjelent a mesterséges intelligencia.

Kultúra: A SE mi alapú kultúra. A megosztás kultúrája átnyúlik a különböző szektorokon, vallásokon, nemzeteken, társadalmi osztályokon. Egyértelműen erősödés mutatható ki, növekedett a társadalmi mobilitás.

Jövő: A SE robusztus, fenntartható gazdasági rendszer, mely hosszú távú vízió köré épül. Egyre inkább a hibrid megoldások dominálnak, bizonyos szereplők a vállalati rendszer lerombolásának jelszava alatt saját vállalatokat építenek (Uber, AirBnB).

Röviden a szelekciónk indoklásáról

Habár a sharing economy univerzumába tartozik a közlekedés, a lakhatóság, a készségek, mikrohitel, egészségügyi szolgáltatások, élelmiszerek és tudás megosztása, területi és tartalmi korlátok miatt úgy döntöttünk, csupán az első két témát tudjuk részletesebben vizsgálni.

Közösségi közlekedés a sharing economy környezetében

A SE-ben a közlekedés esetében a hozzáféréseken és nem a birtoklásban van a hangsúly. A felhasználók között létrejövő autókölcsönzés (carsharing), a telesharing (ridesharing) és kerékpár megosztás (public bikesharing), részben pedig a közösségi taxi szolgáltatás is javíthatja a forgalom sebességét, csökkentheti a szükséges parkolóhelyek számát, a légszennyezettséget és a járművekre fordított költségeket. Ezzel egy időben növeli azok mobilitását is, akiknek nincs tulajdonukban személygépkocsi (Policies for Shareable Cities 2013:7).

A legnépszerűbb közösségi taxi szolgáltatás, az Uber csak közvetítőként szerepel az utas és a sofőr között, nem taxitársaságként működik, a sofőrök pedig nem állnak vele munkaviszonyban, nem alkalmazottai a cégnek. Az üzleti modell lényegét tekintve [egy platform kapcsolja össze] az utazni vágyót és azt, aki szabadidejében a hagyományos taxitarifáknál alacsonyabb összegért elvinné őt, mint magánszemély, a saját autójában. [...] Az alkalmazás segítségével a felhasználók valós időben követhetik az okostelefonjuk kijelzőjén megjelenő térképen, hogy a környékükön éppen melyik felhasználó vállal fuvar, és korábbi utasai hogyan osztályozták. Az alkalmi sofőrök, miután megkeresés érkezik hozzájuk, látják az utazni vágyók profilját, és hogy

más sofőrök hogyan értékelték. [...] Az Uber technológia viszonylag egyszerű. Az utazni vágyók jelentős részének van GPS képes okostelefonja mobilinternettel. Az Uber valós időben, a forgalmat figyelembe véve navigálja a sofőrt az okostelefonja segítségével.

Magyarországon társadalmi és politikai konfliktust okozott az Uber működése, 2016-ban a taxisok blokád alá vették a Deák teret, több Uber-sofőrt ért fizikai inzultus, de hasonló volt tapasztalható Párizsban és Berlinben is. A magyar Országgyűlés 2016. június 13-án fogadta el azt a törvényt, mely alapján betilthatták az Ubert, és nyilatkozatháború alakult ki a kérdésben. A vállalat közleménye szerint: „Nagyon nehezen hoztuk meg ezt a döntést, de kénytelenek voltunk, mert a július 24-én életbe lépő törvény miatt az Uberező sofőrök elveszíthetik a jogosítványukat vagy az autójuk rendszámát, annak ellenére, hogy minden engedéllyel rendelkeznek és adót fizetnek. Ezek olyan kockázatok, amiknek az Uber egyetlen magyar alvállalkozó sofőrt sem szeretne kitenni.” (Az Uber bedobta... 2016) A vállalat azt is állította, hogy arányaiban több adót fizetett, mint a taxis cégek. Ezzel szemben a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium közleménye kiemelte, hogy „A kormány támogatja az innovatív megoldásokat, de ahhoz ragaszkodik, hogy a személyszállításban részt vevő piaci szereplők egyenlő feltételek mentén, törvényesen működjenek és adót fizessenek. Az Uber adóelkerüléssel és a magyar jogszabályok semmibe vételével, engedély nélkül végzett személyszállító tevékenységet, és így tett szert versenyelőnyre, emiatt más országokban be is tiltották vagy korlátozzák tevékenységét.” (Nem kommentáljuk... 2016)

Továbbra is érvényes a megállapítás, miszerint a magyar közösségi közlekedés modell csak egyféle attitűdöt ismer, a magyar civilek nem adják kölcsön autójukat, inkább taxisokká válnak, vagy az autóval nem rendelkezők betársulnak egy telekocsiba. Az új matricarendszer bevezetése után például a Facebookon megfigyelhető, hogy mind nagyobb az érdeklődés az Oszkár iránt, mely Magyarországon az egyik legismertebb megosztáson alapuló közlekedéshez köthető közösségi szolgáltatás. A 2007-ben két egykori BME-s hallgató által létrehozott Oszkár (Oszkar.com) összehozza a hosszabb távolságra utazni vágyókat. Az alkalmazás lehetővé teszi, hogy a felhasználók megnézzék, a számukra fontos útvonalon közlekedik-e valaki, illetve az autós kocsjában van-e még hely. A telekocsi választása sokkal kevésbé költséges módszer, mint a hagyományos közösségi közlekedés (busz, vonat) használata. A minőséget szintén szolgáltatáson belüli visszajelzési rendszer biztosítja (Használd és használd ki 2014).

Míg az Uber a jogi szabályozási környezet miatt kiszorult, addig 2016-ban a magyar piacon, alapvetően Budapesten is megjelent az autómegosztás (car sharing) hibrid formája. A kölcsönzés adminisztrációja jelentősen lecsökkent, a civil szervezetek által kiemelten fontosnak tartott környezetvédelem előtérbe került, a gépkocsik azonban már vállalati tulajdonban vannak, ahogy például a Zimride esetében is. A 2016-ban indult GreenGo flottája elektromos autókat használ, a 2018-ban indult Mol Limo járműparkja egyaránt tartalmaz elektromos és belső égésű motorral szerelt autókat, míg a 2019-ben indult Drive Now a BMW flottájára épít (Ujj 2019). Magyarországon a jelenben az egyet-

len valódi jelentőséggel bíró sharing economy szolgáltatás a már bemutatott Oszcar-é. Rugalmasságával, személyre szabhatóságával a civileknek nyújt versenyképes közlekedési alternatívát: „a rendszer rugalmasan kezeli a különböző igényeket mind az utas, mind pedig az autós oldaláról. [Kiválaszthatók a sofőrök] akik vállalják kisállatok szállítását, esetleg akik tudnak csomagot is szállítani, vagy akiknek az autójában lehet dohányozni.” (Ujj 2019) Az autók mellett megjelentek az ugyancsak vállalati rendszerben működő kerékpár, elektromos robogó és roller megosztók is, amelyek az infokommunikációs technológiára építik az üzleti tervüket.

Újfajta lakhatóság a sharing economy környezetében

A SE abból az alaphelyzetből is építkezik, hogy az ingatlanokban is jelentős kihasználatlan kapacitás van. A szabad kapacitások ingyenes megosztását szolgálja a Couchsurfing (couchsurfing.org). Az alkalmazás segítségével kiválaszthatjuk az úti célunkat, és azt is megadhatjuk, hogy mettől meddig szeretnénk az adott helyen tartózkodni. Az alkalmazás regisztráció után megmutatja, hogy adott városban hány magánszemélyek – olvasatunkban civilek – által kínált alvóhely, adott esetben szoba van. A szolgáltatás egyik célja – a működtetői szerint, hogy közösséget hozzon létre az utazókból, nyelvtanulási, kapcsolatteremtési lehetőséget biztosítson. A tagok más SE-szolgáltatásokhoz hasonlóan szintén értékeli egymást.

Az AirBnB más SE jelenségekhez hasonlóan bizalmon alapul, hiszen ismeretlen emberek engedik egymást személyes szférájukba, otthonukba. A bizalom továbbra is fontos az AirBnB környezetében, azonban ez a rendszeren belül lévők között áll fenn. A rendszeren belül és a rendszeren kívül lévők közötti együttműködés és együttélés 2020-ban konfliktusokkal terhelt. 2008 óta több, mint 400 millió vendég foglalt a rendszerben, Tokió, Párizs és New York a legnépszerűbb célpontok az utazók körében, 191 ország szerepel célpontként, 5 millió ingatlannal. Már 2016-ban az utazók fele azt vallotta, hogy szállodák helyett veszi igénybe az AirBnB szolgáltatásait (Muchneeded 2020). A rövid távú lakáskiadás nem váltotta be az általunk vélt reményeket, nem a civilek anyagi terheinek csökkenéséhez járult hozzá, hanem épp fordítva. Budapesten a hosszú távú lakásbérlet költsége nőtt az AirBnB terjedése miatt. Ugyancsak egyre több lakóközösség panaszkodik a gyorsan rotálódó vendégek által okozott hangzavarra és szemetelésre. Azok, akik több éve béreltek ingatlanokat a belvárosban, a havi bérleti díj növekedése miatt külső kerületekbe kellett, hogy költözzenek, gyakran hosszabb ideig utazva munkahelyükre. Az V. kerületben már 13 százalék az AirBnB-s lakások aránya, a VI. kerületben 11 százalék, a VII. kerületben 8 százalék ez az arány. Egyre több a konfliktus a jelenség kapcsán, az ügyvédek az AirBnB hatására a társasházak nagy részében már az SZMSZ-be foglalták a lakók védelmét (Gyulai-Nagy 2019). Nem ritka, hogy a társasházak összefognak és biztonsági szolgálat segítségét kérik (Rácz 2017).

Bizalom mint a sharing economy konvertibilis valutája

Az online tér valutájává 2020-ra egyértelműen a bizalom vált. A sharing economy valódi lényege is a bizalom. *A bizalom megteremtése valamennyi megosztás esetében elengedhetetlen. A SE bizalomra és nem tiltásokra épülő közösség(i gazdaság). Az online közösségben megszokott anonimitással szemben a felhasználók valós névvel válnak tagjaivá az (online) közösségnek, egymást értékelik, miközben értékeiket, otthonukat, autójukat is megosztják olyan ismeretlenekkel, akikben más ismeretlenek értékelése alapján bíznak meg.*

A szociálpszichológiai definíció szerint a bizalom „valakinek az olyan személyre irányuló érzése, akinek becsületességéről, helytállásáról, jó képességeiről, szándékainak helyességéről, segítőkészségéről meg van győződve. Mindennapi fogalomhasználatban a bizalom szónak van egy olyan tágabb jelentésmezője, amelyben az, hogy megbízunk valakiben, azt a hitünket fejezi ki, hogy valakinek a becsületességére és segítőkészségére minden helyzetben számíthatunk.” (Hankiss 2002:268)

A bizalom szerepéről a SE környezetében jelentetett meg átfogó esettanulmányt Katie Finley (2013). [...] Elméleti alapozásként elmondhatjuk, hogy megkülönböztetünk laza (thin) és sűrű (thick) bizalmat. Az utóbbi, a sűrű bizalom általában kis hatósugarú, és azok felé irányul, akik körülveszik az egyént. Ezzel szemben a sharing economy esetében alapvetően laza bizalomról beszélhetünk, hiszen olyan felhasználók, civilek között jön létre, akik távol vannak egymástól, és nem ismerik egymást (Putnam 2000:466). [...] A sharing economy közösségeiben az egyének megbíznak egymásban, és létrejön az általános bizalom, mely ha például az AirBnB szolgáltatásról beszélünk, akkor átnyúlik a kultúrákon, határokon, társadalmi osztályokon. Az általános bizalom a társadalmi tőke és a civil viselkedésforma fontos része (Stolle 2002), és a reciprocitás elvén alapszik (Delhey et al. 2011), egy olyan híd, mely magukhoz nem hasonlókkal köti össze a közösség tagjait (Stolle–Hooghe 2004). A SE online technológia által mediatizált környezetében az általános bizalom összeköti a résztvevőket, akik szabad erőforrásokkal bírnak vagy éppen ezekre van szükségük. A számos változat jelenléte és folyamatos változás határozza meg a SE online környezetét, és magas rizikófaktorú kontextusnak számít (Rutter 2001). [...] A felhasználók és szolgáltatások osztályozására alapuló rendszerek enyhítik a bizonytalanságot és növelik a bizalmat a szolgáltatást kínálóban vagy felhasználóban (Jøsang et al. 2007). Az online környezetben az osztályzással jelölt megbízhatóság a pontozásból és szöveges értékelésből fakad, és ezen értékek valamennyi résztvevő számára nyilvánosan hozzáférhetőek (Jøsang et al. 2007). Ezen osztályozási módok olyan szűrőmechanizmusok, melyek a megbízhatóságot mutatják és ezáltal bizalmat generálnak (Corritore et al. 2003).

A bizalom megteremtésének legfontosabb gyakorlati eleme az értékelési és kommentelési rendszer. Így egy sikeres vásárlás után a felhasználók értékelik az eladót, az eladó pedig a vevőt, és szöveges véleményt is írnak, melyhez más felhasználók hozzászólnak vagy azok véleményalkotását befolyásolják. Az online bizalom kialakulásának így fontos összetevője a kommunikáció. *Az osztályozási rendszer keretében, a SE-ben részt*

vevő felhasználók saját profilt hoznak létre, ahová feltöltik adataikat, az általuk kínált szolgáltatásokat. Később a szolgáltatásokat igénybe vevő felhasználók osztályozzák ezeket, megerősítik vagy éppen cáfolják hitelességüket. Egy goromba sofőr így nehezen talál fuvart, míg a jó vendéglátó nem tudja kiszolgálni az utazók igényeit, mert annyian választanak az ajánlások alapján. A rendszer keretében nemcsak a felhasználók értékelik egymást, de a koordinátorok is elősegítik a bizalom kialakulását. Számos alkalmazás ellenőrzi az adatok hitelességét és a szolgáltatások minőségét. A RelayRides megszüri az autókölcsönző felhasználókat, és a közlekedési szabálysértést elkövetők nem kölcsönözhetnek, míg az Uber és Lyft a sofőrjeitől büntetlen előéletet és szabálysértés nélküli múltat vár el.

Civilek és a sharing economy

Ha összejövelelek után sok élelmiszer marad, a Leftover Swap okostelefonos alkalmazás közli a környezetben élőkkel, hogy van elvihető felesleg. A TaskRabbit segítséget nyújt kisebb munkák és feladatok kiszervezésében a piacnál alacsonyabb árakon, vagy gyakran ingyen a lakókörnyezetben. A Peerby a szerszámok megosztását teszi lehetővé. A SnapGoods olyan online platform, mely lehetővé teszi a felhasználók környezetében található kihasználatlan eszközök kölcsönzését. A szolgáltatásnak több előnye is van. Kapcsolatot teremt a közelben lakók között, akik megismerhetik egyben a környezetükben elérhető szolgáltatásokat és vállalkozásokat, majd értékelve egymást, kiszűrhetik a destruktív elemeket (Biggs 2010). A világ 56 országában több mint 10 ezer könyvtár létezik, mely a „tégyc egy könyvet, végy egy könyvet” elven alapul (McDonald 2014:26).

A sharing economy alapját az információs társadalmat alkotó civil felhasználók jelentik. Ez a felhasználótábor egyben a tőkés is a rendszernek. A felhasználókat a recepció gyakran a részvételi kultúra online megnyilvánulásával azonosítja. Ezen felfogás szerint a felhasználó nem egyszerűen igénybe vevője a szolgáltatásoknak, hanem interaktív alakítója, alkotója is. Nem csupán fogyasztásról beszélhetünk tehát, hanem szolgáltatás gazdagításáról, tartalom létrehozásáról, megosztásáról is. Ez a részvétel értékelést vagy kommentelést is jelent. A részvétel tehát már nem passzív, hanem az aktivitásban jelenik meg, így végül létrejön a hálózat által uralt virtuális tér, melyben a civilek az információs társadalom egyenrangú polgáraiként élnek.

Mint már többször hangsúlyoztuk, a sharing economy alapja a digitális technológia, azon belül is a skálázható hálózatok, melyek oly módon kapcsolnak be nagyfokú felhasználókat, hogy a keresletet és a kínálatot párosítják össze. Ennek alátámasztására Will Sutherland és Mohammad Hossein Jarrahi (2018) összegyűjtötték azokat a WOS-publikációkat, melyek a legismertebb sharing economy jelenségeket említik. Az AirBnB és az Uber vezetik a listát, míg a harmadik helyen az Amazon Mechanical Turk platformja áll, mely valójában a crowdsourcing tipikus példája.

A crowdsourcing a hálózatba kötött digitális eszközök és az internet által támogatott forradalmak egyike, és a 2010-es évek elejétől népszerű módja annak, hogy intézmények

és vállalatok ötleteket, megoldásokat, szolgáltatásokat vagy tartalmat kapjanak a számukra és egymás számára is ismeretlen felhasználók közösségétől. A crowdsourcing leegyszerűsítve önkéntes online aktivitás, melynek során a felhasználók egy konkrét cél érdekében munkát végeznek. Fontos részlet, hogy crowdsourcing-projektekről a társadalom tagjai nyílt online felhívás során szereznek tudomást, és a részvétel nincs iskolai végzettséghez, betöltött pozícióhoz, munkakörhöz vagy státuszhoz kötve. Egy olyan forradalom, mely a társadalom minden rétegéhez és csoportjához tartozó egyének munkájára igényt tart, miközben a kollektív intelligenciájukra és kooperációjukra épít (Szűts 2018). A sharing economy infokommunikációs környezetében ideális esetben a kooperáció váltja fel a kontrollt. Az új technológia az internet környezetében már többnyire egyenrangú felhasználók közötti kapcsolatot feltételez. Egy olyan demokratikus hálózat jön létre, melyben a hagyományos médiához képest kevesebb a kiemelt, fölérendelt résztvevő. Ez a helyzet jellemezte a sharing economy 2010 és 2015 közötti korszakát, a tömegesedés azonban egyre inkább a platformok fölérendeltségét eredményezte.

A sharing economy a web 2.0-ra és annak szabadon írható platformjain megszokott logikára épít, melyben a felhasználók és szolgáltatások osztályozására alapuló rendszerek enyhítik a bizonytalanságot és növelik a bizalmat a szolgáltatást kínálóban vagy felhasználóban. Az online környezetben az osztályzással jelölt megbízhatóság a pontozásból és szöveges értékelésből fakad, és ezen értékek valamennyi résztvevő számára nyilvánosan hozzáférhetők. Ezen osztályozási módok olyan szűrő mechanizmusok, melyek a megbízhatóságot mutatják, és ezáltal bizalmat generálnak. A társadalmi folyamatok hatékony működéséhez is szükséges laza bizalom létrejöttében fontos szerepet játszik az online technológia. Az osztályozási rendszer keretében a felhasználók saját profilt hoznak létre, ahová feltöltik adataikat, az általuk kínált szolgáltatásokat. Később a szolgáltatásokat igénybe vevő felhasználók osztályozzák ezeket, megerősítik vagy éppen cáfolják hitelességüket.

A sharing economy idealizált környezetében a civilek a *műszaki eszközeiket adhatják kölcsön, kiadhatják szobájukat, parkolóhelyüket, kölcsönadhatják autójukat, fuvart vállalhatnak pénzért vagy ingyen, és ugyanezen szolgáltatásokat maguk is igénybe vehetik*. Mindez azonban kiderült, hogy proaktív, a közösségért felelősséget vállaló felhasználókat kíván, akik vissza is adnak a rendszernek. Amíg 2015-ban *az AirBnB szolgáltatáshoz kapcsolódóan mindennapi polgárok takarították a lakásokat, koordinálták a kulcscserét, készítettek professzionális minőségű fényképeket az ingatlanokról, és kezdetben előfordult, hogy az Uber segítségével 2–3 óra alatt olyan bevételhez jutnak, mellyel például a számukra nélkülözhetetlen személygépkocsi költségeit tudják fedezni, addig a jelenben erre iparág szerveződött, és vállalkozások vették át a mikrofeladatok elvégzését.*

Míg a taxiszigorítás szigorúan szabályozott és kistelephelyeken például nem elérhető, addig mindenki, aki egy kistelephelyen birtokában van személygépkocsinak, potenciális mikroállalkozónak számít, az Oszkár ebből a szempontból segíti jelenleg is a közösségek tagjainak mobilitását. Egyre kevésbé mondható el azonban, hogy a SE így szélesebb és olcsóbb hozzáférést biztosít a szolgáltatásokhoz mindenki számára, így növeli például a társadalmi egyenlőséget (Cusumano 2015:34).

A civilek szempontjából összefoglalva tehát elmondható, hogy a hátrányos helyzetűek olcsóbban juthatnak eddig számukra nem elérhető szolgáltatásokhoz. Nem szükséges tulajdonossá válni. A felesleg elosztásával a környezetet is védik. Megjelenik a bizalom a társadalomban. Helyi közösségekben szomszédok ismerik meg egymást, nyújtanak segítséget egymásnak (Singer 2014).

Összefoglalás

A SE sikerében az áttörést a technológia hozta, a felhasználók online és mobilalkalmazások segítségével tartják a kapcsolatot, oldják meg a logisztikát. Míg a telekocsik, a Couchsurfing lehetővé teszi új típusú közösségek létrehozását, és adott esetben hozzájárul a környezetszennyezés visszaszorításához és a szegénység leküzdéséhez, addig ez nem mondható el az Uber vagy az AirBnB szolgáltatásairól.

A sharing economy továbbra is tartogat magában gazdasági, szociális és környezetvédelmi ígéreteket. A környezetvédelmi ígéret a javak fenntartható használatára vonatkozik, hiszen a birtoklás helyett a hozzáférésre helyezi a hangsúlyt. Szociális ígéret új típusú kollaborációra, szolidaritásra és civilek közötti sűrű kapcsolatokra vonatkoznak abban az esetben, ha a megosztás a javakhoz való igazságosabb hozzáférést is jelenti. A gazdasági ígéret az új online valutára (Bálint et al. 2019), a bizalomra, illetve a peer-to-peer hálózatokon keresztül, lényegesebben kevesebb bürokráciával járó működésre alapoz.

Továbbra is azt állítjuk, hogy a már most látható előnyök ellenére a SE mögött még nincs elég tapasztalat, az ellenőrzés hiánya komoly veszélyeket hordoz, és nem biztos, hogy hosszú távon valódi munkát vagy bevételt teremt a társadalom tagjai számára, mivel lehet, hogy más szektorokban megszüntet állásokat, különösen a vendéglátóiparban és autógyártásban, de adott esetben, az élelmiszer-kereskedelemben is. Továbbra sem került sor egyes egészségügyi szolgáltatások kiszervezésére a sharing economy keretében, úgy mint a szakmai felügyeletet nem igénylő betegek vagy idősek gondozása. Egy magyarországi felmérés segíthetne rávilágítani a sharing economy-ban való részvétel mögötti gazdasági, szociális és környezetvédelmi motivációkra.

Végezetül pedig egy vágyunkat fejeznénk ki, 2025-ben szeretnénk visszatérni a témára, és megvizsgálni, hol tart akkor a sharing economy.

Köszönetnyilvánítás

A cikk megszületését a Hankuk University of Foreign Studies Research Fund támogatta. (This work was supported by Hankuk University of Foreign Studies Research Fund.)

Irodalom

Acquier, Aurélien–Daudigeos, Thibault–Pinkse, Jonatan (2017): Promises and paradoxes of the sharing economy: An organizing framework. *Technological Forecasting and Social Change*, 125., July, 1–10.

- <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.07.006>
- András István–Rajcsányi–Molnár Mónika–Bacsa-Bán Anetta–Balázs László–Németh István–Szabó Csilla–Szalay Györgyi (2016): Módszertani megújulás a felsőoktatásban: Az új oktatói szerepek megfelelő oktatásmódszertani megközelítés. *Dunakavics*, 4., (6.), 25–62.
- Az Uber bedobta a törölközőt: kivonul Magyarországról. (2016): *HVG*, 07.13.
https://hvg.hu/gazdasag/20160713_Uber_kivonulas
- Bajomi-Lázár Péter (2006): Manipulál-e a média? *Médiakutató*, 2.
https://mediakutato.hu/cikk/2006_02_nyar/04_manipulal-e_a_media/
- Bajomi-Lázár Péter (2017): Manipulál-e a média? *Médiakutató*, 4.
https://mediakutato.hu/cikk/2017_04_tel/04_manipulale_a_media.pdf
- Bálint, Krisztián–Cvetković, Dragan–Takács, Márta–Holik, Ildikó–Tóth, Alex (2019): Connecting Bitcoin Blockchain with Digital Learning Chain Structure in Education. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., (1), 77–96.
- Biggs, John (2010): Snapgoods: Like Zipcar for Gadgets. *Techcrunch.com*
<http://techcrunch.com/2010/07/26/snapgoods-like-zipcar-for-gadgets>
- Botsman, Rachel (2010): *The case for collaborative consumption*. [TED konferencia előadás]
http://www.ted.com/talks/rachel_botsman_the_case_for_collaborativeconsumption.html/
- Corritore, Cynthia L.–Kracher, Beverly–Wiedenbeck, Susan (2003): On-line trust: concepts, evolving themes, a model. *International Journal of Human-Computer Studies*, 58., (6.), 737–758.
- Cusumano, Michael A. (2015): How Traditional Firms Must Compete in the Sharing Economy – Considering the evolving relationship between established companies and their sharing-economy counterparts. *Communications of the ACM*, 58., (1), 32–34.
- Csizmadia, Csaba (2019): Implementing a Java EE based information system as a student self-study task. *Computers & Learning*, 2. (1), 40–54.
- Delhey, Jan–Newton, Kenneth–Welzel, Christian (2011): How general is trust in “most people”? Solving the radius of trust problem. *American Sociological Review*, 76., (5), 786–807.
- Finley, Katie (2013): *Trust in the Sharing Economy*. Warwick: The University of Warwick, Centre for Cultural Policy Studies.
http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/theatre_s/cp/research/publications/madiss/ccps_a4_ma_gmc_kf_3.pdf
- Gasparéniené, Ligita–Remeikienė, Rita–Ginevičius, Romualdas (2018): Attitudes of European Consumers towards Digital Shadow Economy: Lithuanian and Spanish Cases. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., (4.), 121–142.
- Geron, Tomio (2013): Airbnb and the Unstoppable Rise of the Share Economy. *Forbes*.
<http://www.forbes.com/sites/tomiogeron/2013/01/23/airbnb-and-the-unstoppable-rise-of-the-share-economy/>
- Golbeck, Jennifer (2009): Introduction to computing with social trust. In: Golbeck, Jennifer (ed.): *Computing With Social Trust*. London: Springer. 1–8.
- Gold, Seymour M. (1977): Social benefits of trees in urban environments. *International Journal of Environmental Studies*, 10., (1), 85–90.
- Gógh Előd–Kóvári Attila (2019): Tanulás önszabályozásának tapasztalatai egy szakgimnáziumban. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 9., (2), 72–86.
- Gyulai-Nagy Zoltán (2019): Airbnb-ztet a szomszéd. Mit tehetek? *Netüggyvéd*.
<https://netugyved.com/airbnb-budapest-szomszed-mit-tehetek/>
- Hankiss Ágnes (2002): A bizalom anatómiája. In: Lengyel Zsuzsanna (vál.): *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris. 268–275.
- Használd és használd ki: sharing economy. (2014): *HVG*,
http://hvg.hu/gazdasag/20140919_Kozossegi_vagyonmegosztas
- Horváth, Ildikó–Sudár, Anna (2018): Factors contributing to the enhanced performance of the Maxwhere 3d VR platform in the distribution of digital information. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., (3), 149–173.
- Jámbor, Sándor (2019): Educational methods based on student activity in vocational education. *Transactions on IT and Engineering Education*, 2., (1), 17–29.
- Jøsang, Audun–Ismail, Roslan–Boyd, Colin (2007): A survey of trust and reputation systems for online service provision. *Decision Support Systems*, 43., (2), 618–644.
- Kóvári, Attila (2019): Adult education 4.0 industry 4.0 challenges in lifelong learning, *PedActa*, 9., (1), 9–16.
- Lars, Böcker–Toon, Meelen (2017): Sharing for people, planet or profit? Analysing motivations for intended sharing economy participation. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 23., 28–39.
- Lessig, Lawrence (2008): *Remix: making art and commerce thrive in the hybrid economy*. New York: Penguin.
- Lock, S. (2019): Number of sharing economy users in the U.S. 2016–2021. *Statista*,

- <https://www.statista.com/statistics/289856/number-sharing-economy-users-us/>
- Lunden, Ingrid (2019): Taxify rebrands as Bolt to expand its transport options beyond private cars. *Techcrunch*, <https://techcrunch.com/2019/03/06/taxify-rebrands-as-bolt-as-it-expands-transport-options-beyond-private-cars/>
- Matofska, Benita (2014): *Building a Sharing Economy*. <http://www.compareandshare.com/media/building-a-sharing-economy-benita-matofska/>
- McDonald, Laura (2014): Share Now: Your How-to Guide to Getting More and Wasting Less. *Alternatives Journal*, (4.), 23–27. <http://www.alternativesjournal.ca/sustainable-living/share-now-your-how-guide-getting-more-and-wasting-less>
- Moseby, Andy (2014): *The new sharing economy: how the rise of Uber and AirBnB is challenging consumer law*. <http://l2b.thelawyer.com/home/insight/the-new-sharing-economy-how-the-rise-of-uber-and-airbnb-is-challenging-consumer-law/3028749.article>
- Muchneeded (2020): Airbnb by the Numbers: Usage, Demographics, and Revenue Growth. <https://muchneeded.com/airbnb-statistics/>
- Námesztovszki, Zsolt–Major, Lenke–Molnár, György–Szűts, Zoltán–Ekler, Péter–Kőrösi, Gábor (2018): External Motivation, the Key to Success in the MOOCs Framework. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., (6.), 125–142.
- Nem kommentáljuk, tegyék meg önök: NFM-közlemény az Uberről. (2016): *HVG*, 2016.07.13. https://hvg.hu/gazdasag/20160713_Nem_kommentaljuk_tegyek_meg_onok_NFMkozlemeny_az_Uberrol
- Orosz, Beáta–Kovács, Cintia–Karuovic, Dijana–Molnár, György–Major, Lenke–Vass, Vilmos–Szűts, Zoltán–Námesztovszki, Zsolt (2019): Digital education in digital cooperative environments. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 9., (4.), 55–69.
- Papp Gábor (2016): Freemium Modell Gyorstalpaló. <https://thepitch.hu/freemium-modell/>
- Policies for Shareable Cities (2013): *A sharing economy policy primer for urban leaders*. <https://www.theselc.org/policies-for-shareable-cities>
- Puschmann, Thomas–Rainer, Alt (2016): Sharing Economy. *Bus Inf Syst Eng*, 58., (1), 93–99. DOI 10.1007/s12599-015-0420-2
- Putnam, Robert (2000): *Bowling Alone*. New York:Simon and Schuster.
- Rác Johanna (2017): A köztünk élő turisták – így harcolnak a kerületek és a társasházak az AirBnB ellen. *Qubit*, <https://qubit.hu/2017/12/28/a-koztunk-elo-turistak-igy-harcolnak-a-keruletek-es-a-tarsashazak-az-airbnb-ellen>
- Rahman, Ashiqur–Tvaronaviene, Manuela–Smrcka, Lubos–Androniceanu, Armenia (2019): The effect of bank competition on the cost of credit: empirical evidence from the Visegrad countries. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., (4.), 175–195.
- Rutter, Jason (2001): From the sociology of trust towards a sociology of 'e-trust'. *International Journal of New Product Development & Innovation Management*, 2., (4.), 371–385.
- Schor, Juliet (2016): Debating the Sharing Economy. *Journal of Self-Governance and Management Economics*, 4., (3), 7–22.
- Singer, Natasha (2014): In the sharing economy, workers find both freedom and uncertainty. *The New York Times*, <http://www.nytimes.com/2014/08/17/technology/in-the-sharing-economy-workers-find-both-freedom-and-uncertainty.html>
- Stolle, Dietlind (2002): Trusting strangers – The concept of generalized trust in perspective. *OZP State Institute of Science and Politics*, 31., (4.), 397–412.
- Stolle, Dietlind–Hooghe, Marc (2004): The roots of social capital: Attitudinal and network mechanisms in the relation between youth and adult indicators of social capital. *Acta Politica*, 39., (4.), 422–441.
- 422–441 Sutherland, Will–Jarrahi, Mohammad Hossein (2018): The Sharing Economy and Digital Platforms: A Review and Research Agenda. *International Journal of Information Management*, 43., December, 328–341. DOI:10.1016/j.ijinfomgt.2018.07.004
- Szűts Zoltán–Yoo, Jinil (2015): Sharing economy: a civilek lehetőségei a közösségi gazdaságban – Példák és példázatok. *Civil Szemle*, XII., (2.), 75–94.
- Szűts Zoltán (2018): *Online*. Budapest:Wolters Kluwer Kiadó.
- Ujj Péter Tamás (2019): Autómegosztó szolgáltatások 2. rész: Autómegosztók Magyarországon. *Alapjarat.hu*, <https://alapjarat.hu/hasznos-infok/automegoszto-szolgáltatások-2rész-automegosztok-magyarországon>
- World Economic Forum (2017): *Collaboration in Cities: From Sharing to 'Sharing Economy'*. White Paper. World Economic Forum.

Fotó/Gönczö Viktor

A „BIRODALOM” VISSZAVÁG? DEFENZÍVÁBAN A GLOBÁLIS „HARMADIK SZEKTOR”

Kuti Éva–Marschall Miklós

■ Rövid tanulmányunkban kísérletet teszünk a civil társadalom – sokat emlegetett, és sajnos Magyarországon is megtapasztalt – visszaszorulásának vagy visszaszorításának¹ mélyebb megértésére.

Feltevésünk szerint, a civil társadalom viszonylagos meggyengülésének nemcsak külső, hanem belső okai is vannak. Ezek feltárása érdekében áttekintjük a *külső támadások* hátterében rejlő világméretű jelenségeket (új autoritarianizmus, neonacionalizmus, anti-globalizációs törekvések), valamint a hanyatlásban szintén szerepet játszó, a civil szervezetek vezetésével, legitimációjával és elszámoltathatóságával kapcsolatos *belső kihívásokat*. Elemzésünk fókuszában a globális civil társadalom áll. Ezen a szinten vizsgáljuk a külső támadásokat, s elsősorban a nagy nemzetközi civil szervezetek tapasztalatai alapján írjuk le a belső problémákat. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne lennénk tisztában az egyes országok szintjén mutatkozó változatossággal, még kevésbé azt, hogy relativizálni akarnánk a kifejezetten civil-ellenes intézkedéseikről ismert nemzeti kormányok – köztük a magyar – felelősségét. Éppen ellenkezőleg, magatartásukat véleményünk szerint még veszélyesebbé teszi, hogy nemzetközi tendenciákba illeszkedik, s adott esetben a civil szervezetek működésének belső gyengeségeiben talál a maga számára igazolást.

Külső fenyegetések

A globális civil szervezeteket érő durva támadások csak a leglátványosabb elemei egy világszerte megmutatkozó trendnek: az utóbbi évtizedben *folyamatosan nő azoknak az országoknak a száma, amelyek akadályozzák vagy akár el is lehetetlenítik a civil társadalom szabad működését.* A módszerek skálája igen széles, a finanszírozási, adópolitikai megszorításoktól kezdve a jogi, szabályozási korlátozásokon keresztül egészen a civil szereplők zaklatásáig vagy fizikai fenyegetéséig terjed. Ezeknek az eszközöknek az alkalmazása korántsem csak a diktatórikus és fél-autoriter fejlődő országokban (Amnesty International 2019) és a poszt-szovjet régióban (Krasztev–Van Til 2015; Gerő–Kerényi 2017) figyelhető meg; a civil társadalom mozgásterét a fejlett világ sérülékennyé vált demokráciáiban is szűkül (Anheier–Lang–Toepler 2019). Mi több, a civilek elleni támadások korántsem csak a tényleges célcsoportjukra, az emberi jogi, érdekképviseleti és nemzetközi segélyezési tevékenységet folytató szervezetekre vannak negatív hatással, hanem a harmadik szektor egészére, beleértve annak szolgáltató szegmensét is. Az autonóm civil szervezetek üldözésétől egyenes út vezet a civil szféra „államosításához” (Ágh 2016), amibe – a kormányzati ellenőrzés kiterjesztésén és a civilek politikai alapú megkülönböztetésén túl – a pseudo-civil szervezetek létrehozása éppúgy beletartozhat, mint a támogatások központosítása (Kövér 2015) és a nonprofit szolgáltatók állami támogatásának kritériumaként meghatározott közhasznúság „közszolgáltatásigra”, közfeladat-ellátásra való leszűkítése (Sebestény 2013). Ezzel a veszéllyel még akkor is számolni kell, ha a legújabb kutatások azt mutatják, hogy az egzisztenciális fenyegetettség egyelőre inkább a harmadik szektor jóléti szférán kívüli szervezeteit jellemzi (Pape et al. 2019), és a központi kormány civil-ellenes intézkedései helyi szinten nem mindig és nem mindenütt akadályozzák meg, hogy az önkormányzatok a szociális problémák kezelésében együttműködjenek a nonprofit szervezetekkel (Kákai 2018; Toepler–Pape–Benevolenski 2019). Egy másik nemzetközi összehasonlító kutatás (Meyer et al. 2017:56) eredményei ugyanakkor arra figyelmeztetnek, hogy „az erősödő kulturális, ideológiai és politikai szembenállás a jövőben nem csak az érdekvégyesítési és emberi jogi területen dolgozó civil szervezeteket fogja érinteni, hanem a civil szektor egyéb területeit is. Ahogy egyre több lesz az ideológiai hovatartozása alapján megkülönböztetett (vagy önmagát megkülönböztető) civil szervezet, úgy válik egyre általánosabbá a megosztottság, ami feszültségeket okoz, és csökkenti a civil társadalom iránti bizalmat.”

A civil társadalom visszaszorulása, működési terének és szabadságának beszűkülése tehát többretegű, komplex jelenség, csakúgy, mint előidézői, az új autoritarianizmus, a neonacionalizmus és a globalizációellenes törekvések. Ezek a világméretben érvényesülő trendek kétségtelül összefüggenek egymással. Hogy mégis elkülönítve tárgyaljuk őket, annak két oka van. Az egyik az, hogy a populisták kormányok legtöbbször ugyan egyszerre autoriter, nacionalista és globalizáció-ellenes, de ezek a jellemzők más összetételben is megjelenhetnek, és a világ különböző részeiben valóban meg is jelennek. (Előfordul például, hogy nyilvánvalóan autoriter és nacionalista kormányok igen jó kapcsolatot ápolnak a multinacionális vállalatokkal, és gazdaságpolitikájukat a külföldi tőke beá-

ramlására alapozzák. Mint a Brexit példája igazolja, az sem kizárt, hogy a nacionalizmus és anti-globalizmus egy hagyományosan nem autoriter, fejlett intézményrendszerrel bíró, érett demokráciában uralkodjon el.) A másik ok az, hogy a felsorolt trendek eltérő hatással vannak a globális civil társadalomra, tehát az érintett szervezeteknek és támogatóiknak is különböző módon kell reagálniuk, s a válaszreakciók kidolgozásához szükségük van a specifikus kihívások mélyebb ismeretére.

Az *autoritarianizmus új hulláma* váratlan volt ugyan, de nem előzmények nélküli. Számos szerző (Eatwell–Goodwin 2018; Norris–Inglehart 2019) érvel amellett, hogy a kulturális sokszínűség növekedése és a társadalmi szerkezet hosszú távú változásai lassan és majdhogynem észrevétlenül felőrölték a liberális értékeket. A viszonylag homogén kulturális közegben szocializálódott, a tradicionális értékekhez ragaszkodó társadalmi csoportokat sokkolta a gyorsan változó környezet, védtelennek, kiszolgáltatottnak érezték magukat, ami nemcsak a múlt és az elvesztett biztonság iránt ébresztett nosztalgiát, hanem az autoritárius reflexek felerősödéséhez is vezetett. A „gondoskodó hatalom” iránti vágyat tovább erősítette és mélyítette a 2008-as gazdasági válság. Nőtt az egzisztenciális bizonytalanság okozta félelem; számos helyi közösség peremhelyzetbe került, és tagjai úgy érezhették, hogy az egyre inkább versenyelvű gazdasági és társadalmi környezetben esélyük sem maradt a boldogulásra. A kulturális és gazdasági „talajvesztés” hatásai felerősítették egymást, és aláásták a liberális demokrácia legitimitását, ezzel számos országban megnyitották az utat az autoriter rezsimek kialakulása előtt.

Az autoritarianizmusnak olyan új típusa jelent meg, amely a hagyományos totalitárius rendszer elemeit kombinálja a demokratikus hatalomgyakorlás néhány, jellemzően inkább technikai elemével. Ezért beszélnek a politikatudomány képviselői „hibridizációról” (Szabó 2015:9–11), és ezért alakultak ki éles viták arról, hogy milyen is a tényleges karaktere, és mi lenne a pontos megnevezése azoknak a rezsimeknek, amelyek pseudo-demokratikus nyelvezetet használnak, és a (többnyire manipulált) választások színpala mögött érvényesítik elemi önkényuralmi törekvéseiket. A vizsgálatunk szempontjából leginkább adekvát megközelítést – a fókusz a gyakorlatra áthelyezve – Glasius (2018:517) körvonalazza, aki szerint az autoritarianizmus nem más, mint olyan hatalomgyakorlás, melynek során a politikai vezetők a titkosítás, félreinformálás és megfélemlítés eszközeit alkalmazva ellehetetlenítik, hogy tevékenységüket az állampolgárok és/vagy az őket képviselő szervezetek ellenőrzésük alatt tartsák, és adott esetben megkérdőjelezzék.

Az új autoritarianizmusnak tehát lényegi eleme, hogy a kormányzat megpróbálja maga alá gyűrt mindazokat, akiknek elszámolással tartozna, elbátortalanítani, zaklatni vagy akár megsemmisíteni a civil társadalom azon szervezeteit, amelyek kísérletet tesznek az átláthatóság és elszámoltathatóság elvének gyakorlati érvényesítésére. Az autokratikus kormányok a nemzetközi és a helyi szinten működő civil szervezeteket egyaránt ellenségüknek tekintik, ha azokról feltételezhető, hogy valóban függetlenek, a demokratikus normák betartását kérik számon a kormányzaton, és ezzel a legitimitását veszélyeztetik. Ez magyarázza, hogy a civilek elleni támadások nem korlátozódnak a globális és regionális jogvédő szervezetek tényleges munkájára. Az új autokráciák mindentől tarta-

nak, amit nem tudnak a közvetlen ellenőrzésük alá vonni, így a külföldről érkező támogatásokban is veszélyt látnak. Ennek jegyében születtek meg azok a – néhány országban (például Izrael, Magyarország, Oroszország, Törökország) extrém módon szigorú – szabályozások, amelyek a legkülönbözőbb regisztrációs és beszámolási kötelezettségek bevezetésével nehezítik meg a külföldi támogatásban részesülő civil szervezetek működését. Ez nem csak az érintett szervezeteket hozza hátrányos helyzetbe, hanem a támogatókat is elbizonytalanítja, ami azzal a veszéllyel jár, hogy a nemzetközi támogatások összege hosszabb távon csökkenhet (Carothers 2015).

Míg az autoriter kormányok és a civil társadalom magától értetődően ellenfélként állnak szemben egymással, a *neonacionalizmus* civil szervezetekkel való viszonya bonyolultabb és szelektívebb. A nacionalista politikusok, akik hagyományosan az etnikai, nemzeti-ségi törésvonalak mentén próbálnak mozgósítani és támogatókat szerezni, szívesen bevonják terveikbe a hasonló logika alapján szerveződő egyesületeket. Különösen könnyű dolguk van azokban az időszakokban, amikor a bevándorlók és menekültek száma – a környezeti, politikai vagy a globális gazdasági problémák következtében – számottevően nő. Az egyes országokon belül működő, nemzetközi tevékenységet nem folytató civil szervezetek körében – globális hatókörű társaikkal ellentétben – egyáltalán nem ritka, hogy maguk is nosztalgiát éreznek az erős, független, viszonylag homogén nemzetállam iránt. Ennél fogva ideális partnerek lehetnek a nézeteik népszerűsítésére törekvő nacionalista politikusok számára, hiszen tálcán kínálják számukra a lehetőséget, hogy kapcsolatba kerüljenek azokkal a potenciális szavazókkal, akik azt akarják, hogy nemzetük független legyen a globális gazdaságtól, és önállóan dönthessen a sorsáról (Mounk 2018).

A neonacionalizmus részben figyelmen kívül hagyja, nem létezőnek tekinti a kölcsönös függőségek világméretű rendszerét és a globális kihívások (például a klímaváltozás) határokön átnyúló jellegét, részben pedig azt állítja, hogy bizonyos problémák (például a menekültválság) hatásait kívül lehet rekeszteni az országhatárokon. A nemzetállam és a nemzeti identitás védelmezőinek szerepében a nacionalisták oly mértékben ragaszkodnak a teljes szuverenitás illúziójához, hogy közben szem elől tévesztik a realitásokat. Vagy tényleg nem látják, vagy nem akarják elfogadni, hogy az életesélyeket és az emberiség jövőjét meghatározó alapvető folyamatok befolyásolása ma már nagyrészt kívül esik a nemzetállamok kompetenciáján, ha egyáltalán, akkor csakis globális szinten, nemzetközi együttműködéssel lehetséges. A nemzeti megoldások keresése gyakran párosul a nemzetközi civil szervezetek iránti ellenérzéssel. Ez érthető is, hiszen „a globális civil társadalom felemelkedését éppen az idézte elő, hogy a nemzeti politikai rendszerek egyre inkább alkalmatlannak bizonyultak a világ problémáinak globális szintű kezelésére” (Castells 2008:83). Jelentőségének elismerése tehát a neonacionalizmus ideológiájával és az arra alapozott gyakorlati politikával egyaránt összeegyeztethetetlen.

A globális civil társadalom léte és különböző megnyilvánulásai, akciói nem csak azért irritálóak a neonacionalizmus képviselői számára, mert szembesítik őket az ideológiájuk és a realitás között tátongó szakadékkal, hanem azért is, mert hazai ellenfeleik és kritikusaik partnerekre, szövetségeseikre, támogatókra lelhetnek a globális civil szervezetek

között. Az ebből fakadó ellenszenv azonban csak akkor válik valóban veszélyessé a civil társadalom számára, ha a nacionalista pártok hatalomra kerülnek.

Az *antiglobalizmus* – némileg paradox módon – önmagában kevésbé jelent fenyegetést a globális civil társadalom számára, mint az új autoritarianizmus vagy a neonacionálizmus. Bár az utóbbi idők technológiai és gazdasági változásainak negatív következményei miatt általában a globalizációt szokás hibáztatni, ezeknek a fejleményeknek jelentékeny része lényegében a globalizációtól független és egész biztosan visszafordíthatatlan folyamat. „Az automatizáció és a digitális technológiák megjelenése mennyiségileg nagyobb szerepet játszott az ipar szerkezeti átalakulásában, illetve a területi és jövedelmi egyenlőtlenségek növekedésében, az igazságtalanság stigmáját mégis a globalizáció, nem pedig a technológiai fejlődés viseli.” (Rodrik 2018:23)

A technológiai változások visszafordíthatatlanságát még a globalizáció legelkeseredettebb ellenségei sem hagyhatják figyelmen kívül. Annak talán nincsenek tudatában, hogy a végletesen önző, „a győztes mindent visz” típusú piaci magatartás terjedése, a munkavállalók érdekvédelmének meggyengülése és a jövedelem-egyenlőtlenségek növekedését fékező normarendszer megrendülése nem független ugyan a globalizációtól, de nem is azonosítható vele. Azt azonban valószínűleg ők is látják, hogy a piaci szereplők által irányított folyamatok azért vezethettek a globalizációból származó előnyök rendkívül egyenlőtlen eloszlásához, mert a többi potenciális (nemzetközi, kormányzati és civil) szereplőnek nem volt komoly befolyása a viselkedési normák alakítására és a folyamatok globális szabályozására. Bár jelenleg kiábrándultak és bizalmatlanok, az anti-globalisták hosszabb távon valószínűleg rá fognak jönni, hogy a globális civil szervezetek hasznos szövetségesek lehetnek, ha és amikor a globalizáció teljes elutasítása helyett megkísérik annak társadalmi ellenőrzés alá vonását és befolyásolását.

Belső kihívások

A belső kihívások egyike szorosan összefügg a globális civil szervezetek *életciklusával*, azzal az úttal, amely a megalakulásuk idején elfoglalt marginális pozíciótól az ismert, befolyásos és erős szervezetté válásig vezet. Ennek az életciklusnak – a kormányzati kapcsolatok Young és Casey (2017) által kialakított modelljére támaszkodva – három olyan, tipikusnak tekinthető szakaszát különböztethetjük meg, amelyen növekedésük során a szervezetek rendszerint átmennek. Mint közismert, eredetileg a legtöbb globális civil szervezet valamilyen konkrét probléma kezelésére, konkrét ügy képviselésére jött létre. Az *Amnesty* első célja a hadifoglyok kínzásának betiltása volt; a *Save the Children* az I. világháború után azzal a céllal alakult, hogy az éhező gyerekeket segítse; a Vöröskereszt a solferinói csata sebesültjeinek akart orvosi ellátást nyújtani stb. (Gnärig 2015:104). Amikor azonban növekedni kezdenek, a szervezetek missziója szélesebbé és általánosabbá válik. Szinte elkerülhetetlen számukra, hogy – a humanitárius válsághelyzetre adott közvetlen válaszokon túl – a problémákat előidéző okokkal is foglalkozni kezdjenek. És ahogy mélyebbre ásnak, egyre inkább átlátják a felvállalt ügy komplexitását, a tüneti

kezelés elégtelenségét, a politikai érdekérvényesítés szükségességét, és azt is, hogy mindehhez sokkal több pénzügyi és emberi erőforrásra van szükség. Születésekor a globális civil szervezet munkája többnyire marginálisnak tűnik, de ahogy növekszik, egyre befolyásosabbá válik, gyakran a társadalmi és politikai status quo megkérdőjelezéséig is eljut. Életciklusa általában a következő mintázatot követi:

- a misszió a konkrétól az általános irányába mozdul el;
- a figyelem a tünetek helyett egyre inkább a problémák okaira összpontosul;
- a kezdetben inkább az állami ellátást kiegészítő szolgáltatások mellett vagy helyett olyan tevékenységek jelennek meg, amelyek nyomán a szervezet a kormányzattal szemben a versenytárs és ellenfél pozíciójába kerül.

Nem csak az autoritarianizmus új hulláma, hanem ezek a változások is felelősek a globális civil szervezetek politikai környezetének romlásáért. A politikai osztályt, amely korábban barátságos, bár gyakran lekezelő magatartást tanúsított irántuk, ma már többnyire a féltékenységről és ellenségességről árulkodó reakciók jellemzik.

A globális civil szervezetek életciklusával függ össze az *aktivizmustól a professzionalizmus irányába való elmozdulás* nemzetközi trendje is (Farkas–Dobrai 2014). Ez összességében pozitív fejlemény, hiszen nem csak a szervezetek érettebbé válását jelzi, hanem szerepük és fontosságuk növekedését is. A professzionálisabb működés nélkül aligha volna lehetséges a globális szintű jelenlét és befolyás növelése. Ugyanez a folyamat azonban mérsékli a különbséget a kormányzati, a piaci és a civil szervezetek között, és ezáltal megszünteti vagy legalábbis csökkenti az utóbbiak komparatív előnyeit, például a morális indíttatásukba vetett hitet és az irántuk érzett bizalmat (Török 2014), ami természetesen az elszámoltathatóság kérdését is felveti (Molnár–Farkas 2005).

Az *elszámoltathatóság és a cselekvési szabadság* közötti viszony azonban klasszikus „trade-off” kapcsolat, egyikük csak a másik rovására bővíthető. Az agilis, a munkatársak által lényegében külső ellenőrzés nélkül működtetett szervezeteknek a rugalmasság és hálózatépítési kapacitás szempontjából komoly stratégiai előnyük van. A globális civil szervezetek kezdetben éppen azért lehettek sikeresek, mert nem kötötte gúzsba őket a belső bürokrácia, nem kellett szigorú eljárási szabályokhoz, hierarchikus döntési rendszerekhez igazodniuk, és így gyorsan, szabadon, hatékonyan tudtak cselekedni, ami kulcsfontosságú komparatív előnyt jelentett (Florini 2000). A mai világban azonban a megnövekedett beszámolási kötelezettségek teljesítése miatt nagyrészt elvész a gyorsaság és a cselekvési szabadság, és vele együtt a *vezetői potenciál* jelentős része is. Ilyen körülmények között a civil szervezetek kétszer is meggondolják, hogy vállalják-e az új kezdeményezésekkel járó kockázatokat, ami nem csak az ő szempontjukból jelent veszteséget, hanem azok számára is, akiket a tevékenységükkel szolgálni kívánnak.

A méretek, költségvetés és a munkatársi gárda növekedését egyelőre nem követte a hozzá illő *vezetési szerkezet* kialakulása. A globális civil társadalom szervezeteinek irányítását eleve igen bonyolulttá és nehezzé teszi, hogy tevékenységük számos országra vagy akár az egész világra kiterjed. Föderális szerkezet esetén számos beépített konfliktussal és feszültséggel kell számolni. Hogy csak néhányat említsünk, ilyenek lehetnek a központi és a régiós irodák közötti feszültségek, a decentralizáció és dekoncentráció körüli ellen-

tétek, a választott vezető testületek és a fizetett munkavállalók közötti súrlódások. Az idők során nő a belső demokrácia iránti igény, és bizonyos méreten felül óhatatlanul megjelennek a belső erőviszonyok átalakítását célzó küzdelmek. Ahogy a szervezetek egyre érettebbé válnak, rendszerint lejár a karizmatikus vezetőik ideje, és a helyüket – a belső demokrácia növekedésének folytán – „koalíciós politikusok” veszik át, akiknek legfőbb ambíciója a szervezet különböző erőközpontjai közötti belső egyensúly megteremtése. Ez a belső egyensúlyozás azonban nem segíti, hogy a szervezet az eredeti missziójának teljesítésében továbbra is az élvonalban maradjon. A belső demokrácia igénye, illetve a hatékonysággal és kompetens működéssel kapcsolatos külső elvárások között elkerülhetetlenül kialakuló ellentét egyike a legnagyobb vezetési kihívásoknak, amelyekkel a globális civil szervezeteknek napjainkban szembe kell nézniük.

A legkritikusabb egzisztenciális fenyegetést viszont az jelenti, hogy csökkenőben van az igény az iránt a *közvetítő szerep* iránt, amelyet a globális civil szervezetek az északi országokból származó adományok déli kedvezményezettekhez való eljuttatásában játszottak (Gnärig 2015). A modern kommunikációs technológia lehetővé teszi, hogy a fejlődő világ külföldi támogatást kereső szervezetei közvetlen kapcsolatba lépjenek a potenciális adományozókkal, ebben nincs többé szükségük a nemzetközi szervezetek segítségére. Hasonló hatása van az olyan pluralizálódási tendenciáknak (Fowler 2016), mint a komplex, több partner együttműködésére alapozott kezdeményezések, sokszereplős hálózatok kialakulása, valamint a vállalati szervezésben zajló és az internetes adománygyűjtés bővülése.

A fölöslegessé válás olyan veszély, amellyel a misszióorientált, konkrét ügyek képviselőit szakosodott szervezeteknek folyamatosan számolniuk kell. A további munkát elméletileg maga a siker, a misszió betöltése is okafogyottá teheti (van Rooy 2004). A civil szervezeteknek tagadhatatlanul *eredendő belső érdeke* a fennmaradás, és ez a szervezeti érdek esetenként konfliktusba kerülhet a kezdeti célokkal. Következésképpen némely szervezetnek érdeke fűződhet és az eszközei, technikái is meglehetnek a „*válság narratíva*” fenntartásához. A globalizált média kialakulását követően a globális civil szervezetek úttörő szerepet játszottak abban, hogy a komplex mondanivalót egyszerű üzenettké formálják, és így szélesebb közönséget érjenek el és mobilizáljanak. Nem zárható ki, hogy ezzel – paradox módon – a mai populista politikusokat is inspirálták.

A közmondás, mely szerint „akinek kalapács van a kezében, az minden problémát szögnek lát” – akár örülünk neki, akár nem – többé-kevésbé a globális civil szervezetekre is érvényes. Kritikusai számára régóta ismert, hogy némelyiküket a *csőllátás*, elegánsabban fogalmazva a „*projekt-myopia*” jellemzi (van Rooy 2004). A számára fontos ügy iránti figyelem felkeltése és a probléma napirenden tartása minden civil szervezet munkájának része. Mindazonáltal ennek túlhajtása, az ügy elvakult, minden más szempontot figyelmen kívül hagyó képviselője könnyen érzéketlen dogmatizmusba fordulhat, és rossz helyzetmegítéléshez, elhibázott döntésekhez vezethet.

Végezetül, mint mindannyian tudjuk, a siker nyomán az *arrogancia* is megjelenhet. Nem véletlen és nem teljesen alaptalan, hogy a civil társadalom ellenségei *elitistának*

bélyegzik a globális civil szervezeteket. A „Davos folks” címke és a „jet set” imázs azt a tényt tükrözi, hogy a globális civil társadalom sikeres szervezetei részévé váltak a nemzetközi kormányzati és üzleti elitnek; vagy legalábbis partneri kapcsolatban vannak az olyan transznacionális szervezetekkel, mint a Világbank, OECD, ENSZ stb. A konferenciáról konferenciára utazó, fellengzős nyilatkozatokat tevő vezetőkről kialakult kép ellentmondásba került a szervezetek eredeti, etikai alapú missziójával, ami általában is gyengíti a globális civil társadalom legitimitását.

Úton a teljes szabályozottság felé?

Az 1980-as és 1990-es évek a civil társadalom felvirágzásának évtizedei voltak. Véget ért a hidegháború, számos autoriter rezsim összeomlott, a határokat, a bipoláris világ logikáját és szabályrendszerét, a nemállami szereplők, köztük a civil szervezetek ideológiai, politikai és gyakran fizikai ellenőrzését – mintegy varázsütésre – soha nem látott cselekvési szabadság váltotta fel. A már meglévő és az újonnan létrehozott civil szervezetek siettek elfoglalni az előttük frissen megnyílt teret (Matthews 1997), és annak szabad, energikus szereplőivé váltak. A 20. század utolsó évtizedében az immár „a globalizáció ellensúlyaként” fellépő globális civil társadalom (Anheier–Glasius–Kaldor 2004:37) azon szervezetei is megjelentek, amelyek a globalizációs folyamatok humanizálását, megszelídítését, ellenőrzés alá vonását, civilizálását tekintették céljuknak.

Mivel az alapításuk nagyjából egy időben történt, ezeknek a szervezeteknek az életciklusa is hasonlóan alakult; tehát húsz év alatt minden valószínűség szerint elérték az érettség szakaszát, és ennek minden, a fentiekben felsorolt problémájával most kell szembenézniük. Ez történetesen éppen egybeesik azzal, hogy a kormányzatoknak egy új generációja visszafoglalni készül azt a helyet, amelyet elődei – jórészt önként, liberális, felvilágosult döntéssel – hagytak szabadon a civil társadalom számára. Amit napjainkban látunk, az – Matthews (1997) szavával élve – nem más, mint fordított irányú „hatalomváltás”, az erőviszonyok átrendezése az állam javára.²

Úgy gondoljuk, hogy a civil társadalom, és ezen belül a globális civil szervezetek viszszafejlésével ezzel az egybeeséssel magyarázható. A kilencvenes években alapított vagy aktivizálódott nagyszámú civil szervezet³ a külső és belső kihívások ritka kombinációjával szembesül; saját, életciklussal összefüggő problémái összeadódnak a – számos autoriter rezsim által szélsőségesen durva eszközökkel végrehajtott – fordított hatalomváltás következményeivel.

Ebben a helyzetben a globális civil szervezeteknek különösen nehéz a dolguk, mert a külső és belső kihívásokra párhuzamosan kell reagálniuk. Számos jel utal arra, hogy a szervezetek vezetői tisztában vannak a feladat nagyságával és komplexitásával. Nem csak ők maguk, de nemzetközi támogatóik is keresik a koordinált cselekvés lehetőségét. Bár az autoriter törekvések elleni közös fellépés igen ritka, mert a fejlesztési, segélyezési munkára szakosodott szervezetek attól tartanak, hogy a politikailag elkötelezettebb szervezetekkel való, nyíltan vállalt kapcsolat nyomán a saját cselekvési terük is beszűkülne

(Carothers 2015:26), a kevésbé kényes területeken, így a tapasztalat- és információcsere, a szakmai segítségnyújtás, az átláthatósági és elszámoltathatósági sztenderdek fejlesztésében bővül az együttműködés.

Széles körű egyetértés mutatkozik abban, hogy a globális civil szervezeteknek nem csak egymással, hanem a tevékenységük kedvezményezettjeivel, támogatóival és a misz-sziójukkal szimpatizáló egyéb szereplőkkel is szövetségre kell lépniük (Galasso et al. 2017). Ehhez azonban az szükséges, hogy a munkájuk valamennyi partnerük és potenciális szövetségesük számára átlátható legyen.

Számos változás mutat tehát ugyanabba az irányba. Nem csak a kormányzat próbálja ellenőrzése alá vonni a civil szférát és részletesen szabályozni annak működési feltételeit. Maguk a globális civil szervezetek és hálózataik is arra a felismerésre jutottak, hogy csak akkor tudják megvédeni magukat a politikai támadásoktól, és megerősíteni a pozícióikat, ha átláthatóbbá válnak. A visszaszorításukra tett kísérletekre adott válaszként hajlanak arra, hogy önként elfogadjanak új elszámoltathatósági és kontrollmechanizmusokat, sőt részt is vegyenek azok kidolgozásában. Képletesen szólva, annak vagyunk tanúi, hogy a globális civil társadalom szép, természetes, szabadon és spontánul fejlődő angolkertje szigorúan formára nyírt, szabályozott és ellenőrzött franciakertté alakul.

Ezzel persze a történet nem ér véget, lesznek, akiknek a franciakert nem tetszik majd, de még az angolkert sem vonzza őket és inkább a „vadont” választják. És a körforgás kezdődik előlről. Zenei műszóval élve: Da capo al fine...

Irodalom

- Ágh Attila (2016): Vitairat a „civil hatalmáról” – A védekező társadalom, avagy a civilek hatalma: Töprengések a magyar civil társadalom helyzetéről. In: Antal Attila (szerk.): *A civilek hatalma. A politikai tér visszafoglalása*. Budapest:Noran Libro. 11–46.
- Amnesty International (2019): *Laws designed to silence: The global crackdown on civil society organizations*. Berlin:Amnesty International.
- Anheier, Helmut K.–Glasius, Marlies–Kaldor, Mary (2004): A globális civil társadalom bemutatása. In: Anheier, Helmut K.–Glasius, Marlies–Kaldor, Mary (szerk.) *Globális civil társadalom I*. Budapest:Typotex. 17–45.
- Anheier, Helmut K.–Lang, M.–Toepler, Stefan (2019): Civil society in times of change: shrinking, changing and expanding spaces and the need for new regulatory approaches. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 13., (8.), 1–27. <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2019-8>
- Carothers, Thomas (2015): *The closing space challenge. How are funders responding?* Washington, DC:Carnegie Endowment for International Peace.
- Castells, Manuel (2008): The new public sphere: Global civil society, communication networks, and global governance. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616., (1), 78–93.
- Eatwell, Roger–Goodwin, Matthew (2018): *National populism: The revolt against liberal democracy*. London:Pelican Books.
- Farkas Ferenc–Dobrai Katalin (2014): *Szervezetfejlesztés és professzionalizáció. Hol tartanak a nonprofit szervezetek?* Budapest:Nonprofit Társadalomkutató Egyesület.
- Florini, Ann M. (ed.) (2000): *The Third Force. The Rise of Transnational Civil Society*. Washington, DC:Carnegie Endowment for International Peace.
- Fowler, Alain (2016): Non-governmental organisations’ sustainability, partnership, and resourcing: futuristic reflections on a problematic dialogue. *Development in Practice*, 26., (5), 569–579.
- Galasso, Nick–Feroci, Gianandrea Nelli–Pfeifer, Kimberly–Walsh, Martin (2017): *The rise of populism and its implications for development NGOs*. Oxfam Research Background Series.

- <https://www.oxfamamerica.org/explore/research-publications/the-rise-of-populism-and-its-implications-for-development-ngos/>
- Gerő, Márton–Kerényi, Szabina (2017): Anti-Soros rallies and blazing EU-flags. Civil society and social movements between populism and democracy in Central Eastern Europe. *socio.hu. Social Science Review, E-Journal*, 7, (5. Special issue), 1–6. <https://socio.hu/en/civil-societies-and-social-movements>
- Glasius, Marlies (2018): What authoritarianism is ... and is not: a practice perspective. *International Affairs*, 94., (3), 515–533.
- Gnährig, Burkhard (2015): *The hedgehog and the beetle. Disruption and innovation in the civil society sector*. Berlin:International Civil Society Centre.
- Kákai László (2018): Visszarendeződés? Civil szervezetek a közszolgáltatásokban a közigazgatási reform után. *Civil Szemle*, 15., (2.), 51–71.
- Kövér Ágnes (2015): Demokrácia és civil társadalom. *Civil Szemle*, 12., (3.), 5–27.
- Krasztev, Peter–Van Til, Jon (eds.) (2015). *The Hungarian patient. Social opposition to an illiberal democracy*. Budapest–New York:Central European University Press.
- Mathews, Jessica T. (1997): Power Shift. *Foreign Affairs*, 76., (1), 50–66.
- Meyer, Michael–Moder, Clara M.–Neumayr, Michaela–Traxler, Nicole–Vandor, Peter (2017): Civil társadalmi mintázatok Közép- és Kelet-Európában: Történelmi fejlődési utak és jelenlegi kihívások. *Civil Szemle*, 14., (1), 35–65.
- Molnár Mónika–Farkas Ferenc (2005): Szimultán elszámoltathatóság és kapcsolatrendszerek a nonprofit szervezetek működésében. *Közgazdasági Szemle*, 52., (7–8.), 763–770.
- Mouk, Yascha (2018): *The people vs. democracy: Why our freedom is in danger and how to save it*. Cambridge:Harvard University Press.
- Norris, Pippa–Inglehart, Ronald (2019): *Cultural backlash: Trump, Brexit and authoritarian populism*. Cambridge:Cambridge University Press.
- Pape, Ulla–Brandsen, Taco–Pahl, Joachim B.–Pielniński, Bartosz–Baturina, Danijel–Brookes, Nadia–Chaves-Ávila, Rafael–Kendall, Jeremy–Matančević, Jelena–Petrella, Francesca–Rentzsch, Christina–Richez-Battesti, Nadine–Savall-Morera, Teresa–Simsa, Ruth–Zimmer, Annette (2019): Changing Policy Environments in Europe and the Resilience of the Third Sector. *Voluntas, International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 31., 238–249. <https://doi.org/10.1007/s11266-018-00087-z>
- Rodrik, Dani (2018): Populism and the economics of globalization. *Journal of International Business Policy*, 1., (1), 12–33.
- Sebestény István (2013): Ki a köz, és mi a haszon? – És ki szerint? A közhasznúság fogalmi és tartalmi dilemmái. *Civil Szemle*, 10., (3), 5–30.
- Szabó Máté (2015): Az új autoritarizmus és a hibrid rendszerek kihívása a posztkommunista civil társadalom számára. *Civil Szemle*, 12., (4.), 5–23.
- Toepler, Stefan–Pape, Ulla–Benevolenski, Vladimir (2019): Subnational variations in government-nonprofit relations: A comparative analysis of regional differences within Russia. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, Published online. DOI: 10.1080/13876988.2019.1584446
- Török Marianna (2014): A nonprofit szervezetek iránti bizalom. *Civil Szemle*, 11., (1), 43–57.
- Van Rooy, Alison (2004): Good news! You may be out of job: reflections on the past and future 50 years of Northern NGOs. In: Eade, Deborah–Ligteringen, Ernst (eds.): *Debating development. NGOs and the future*. Oxford:OXFAM. 19–43.
- Young, Dennis R.–Casey, J. (2017): Supplementary, complementary, or adversarial? Nonprofit-government relations. In: Boris, Elizabeth T.–Steuerle Eugene C. (eds.): *Nonprofits and government: Collaboration and conflict*. Lanham, Boulder, New York, London:Rowman & Littlefield. 37–70.

Jegyzetek

- 1 A CIVICUS legfrissebb globális jelentése szerint 2018-ban, 193 országból csak 43-ban adott a civil társadalom működési szabadsága; földünk lakosságának csak 3 százaléka él ezekben az országokban. A trend pedig romló. Magyarország az ötfokozatú skálán (nyílt, szűkített, akadályozott, elnyomott, zárt) a harmadik kategóriában szerepel, ahol a civil társadalom „akadályozott” (Obstructed) (www.monitor.civicus.org/ 2020. 01. 15.).
A harmadik szektort nemcsak az állam (első szektor) fenyegeti. Az üzleti szféra (második szektor) is nyomul, lásd a civil szektor által is használt „.org” domain-név tervezett privatizációjával kapcsolatos fejleményeket. Fennáll az a veszély, hogy a civil szervezetek milliói által használt digitális tér is beszűkülhet (www.savedotorg.org/ 2020. 01. 23.).
- 2 Az állami ellenőrzés visszaszerzéséhez olyan célok szolgálnak hivatkozási alapul, mint a terrorizmus elleni harc, a pénzmosás megakadályozása, a GDPR stb.
- 3 Ezeket a kilencvenes években tömegesen létrejött civil és globális civil szervezeteket – némileg frivol módon – akár a baby boom vagy a Ratkó-gyerekek generációjához is hasonlíthatjuk.

Fotó/Gönczö Viktor

AZ NGO-K SZEREPE NAPJAINKBAN: AZ INFORMÁLIS POLITIKA FŐ AKTORAI

Zsolt Péter

■ Az NGO-k iránti ellenszenv – még nem így nevezve – Magyarországon a kilencvenes években Csurka István nevéhez köthető, de Nyugaton is csak ekkortól foglalkoztak az NGO-k globális szerepével. A nemzetközi szakirodalomban is megjelent a kritika: „párhuzamos hatalmi csatornának”, rossz értelemben vett „csendes forradalomnak”, a „demokratikus folyamatok megkerülésének”, az „emberi természet utópikus megerősökölésének” és hasonlóknak kezdik nevezni az NGO-k befolyásolásának növekedését a globális politikai nemzetközi téren. Ám állami szintű ellenállást elsőként – és itt most Putyin Oroszországát azért tehetjük zárójelbe, mert nem része az EU-nak – az illiberális magyar állam 2010 után indított, és immár nem csak a globális jogalkotói folyamatokat kritizálva. Az elmúlt időszakban az NGO-k veszélyességét a nyugati világ is felfedezte, de egész más kontextusban, például Erdogan NGO-ival kapcsolatban. Mindezek a folyamatok érthetőbbé válnak, ha megvizsgáljuk az NGO-k szerepének növekedési okait és a körülöttük kialakuló álláspontokat. Felhívjuk a figyelmet végezetül arra is, hogy az antipátiából és félelemből kialakult nézőpont milyen módon takarja el a civil társadalom szerveződéseinek sokszínűségét és vitathatatlan előnyeit.

Amit az elnevezés takar

Az NGO-k (*Non-governmental organizations*) tevékenységi terepe gyakran ugyanaz, mint a kormányzaté, mert kisebb vagy nagyobb közcélokat lát el mindegyik. Az Egyesült Államokban az állami (state) helyett a kormányzati (governmental, administrative) a használatos kifejezés. Európában „kormányzati” helyett inkább az „állami” a bevett, a „nemállami” megfelelője pedig a „társadalmi”, esetleg a „civil szervezetek” terminus. Vagyis egyszerűen az NGO-k megnevezés a nemállami civil szervezeteket jelenti, vagy tükörfordításban a nemkormányzati szervezeteket.

Azért érdemes kiemelni a „nemállami” jelzőt, mert már a nyolcvanas évektől ismert az állami civil szervezetek fogalma, melynek elnevezése egészen furcsán hangzik angolul: GONGO, azaz *Government-organized Non-Governmental Organizations* (Naim 2009). Jó megoldás a nonprofit szervezetként való megjelölésük, melynek Hansmann-féle meghatározása az, hogy nem tilos a profitszerzés, csak a profitot vagy saját tevékenységbe kell visszafordítani, vagy más jogi személynek kell támogatásként átadni (Ernszt 1994).

A kormányzat, vagy másképp az állam feladata a teljes jóllét biztosítása a rábízott társadalom egésze számára, ez tehát egy komplex felelősség, ezzel szemben az NGO-k jóval szabadabbak, partikuláris és globális irányba is elmozdulhatnak. Szerveződhetnek az AIDS legyőzése, a gyermekhalandóság vagy bármilyen más globális cél elérése érdekében, de fókuszukat irányíthatják egyetlen veszélyeztetett növényfaj egy bizonyos kis területen történő megmentésére is. A GONGO-k már nem rendelkeznek ilyen szabad-sággal, nekik kormányzati célokat kell követniük.

Az NGO-kal szembeni két kritikai vonulat

Olyan szociológusok, mint Habermas (1995) az NGO típusú szervezetek döntéshozatali folyamatba való bevonásától remélték, hogy a demokráciák a jövőben hatékonyabbá és igazságosabbá válnak. A politikai döntéshozatalba való beemelésük ugyanakkor nem várt hátulütőkkel bírt. Két ilyen említendő: az egyik az elitizmus problémája, a másik a *watchdog* szerepük megszűnte. Az elitizmus problémája azt jelenti, hogy az aktív civil szervezetekben való tevékenykedés a műveltebbeknek, a több szabadidőt birtoklóknak és a szakterületekben elmélyedni tudóknak a kiváltsága, ezt a közeget pedig nem tartjuk demokratikusnak abban az értelemben, hogy gondolkodásuk és helyzetük nem azonos a többség gondolkodásával és egzisztenciális helyzetével. A szűk csoport általi „népképviselet” pedig utat nyithat az elitellenességnek, a populizmusnak. A populizmus ugyan a demokrácia keretei közt tud virulensen működni, ám ha túlságosan kiterjedtté válik, kénytelen felszámolni saját magát is (Urbinati 2019). A demokrácia védelmében tehát érdemes odafigyelni a „szűk elit csoport”-kritikára és utalnunk is kell arra, hogy a kritika miért megalapozottabb ma, mint mondjuk volt a második világháború után. A másik probléma, hogy ha a civilek részt vesznek döntések előkészítésében, voltaképp

kooptálódnak, és így nem lesz, aki hatékonyan kritizálja e döntéseket, hiszen hogy is tehetnék, ha egyszer ők maguk alkották azokat?

Én az elitizmus problémacsoportjába sorolom azokat az érveket is, melyek egyfajta baloldali utópia csendes megvalósításával vádolják a képviseleti demokrácia átalakulását közvetlen demokráciává, mert mint mondják, ebben a közvetlenségben csak a ráérők és műveltek tudnak szerepet játszani. Felmerül még itt az utópia kapcsán, hogy az emberek nem követhetik individuális természetüket, meg kell tagadniuk a versengéshez és a profithoz való jogukat, ezek alapelveit. Korábbi motivációjukat erkölcsstelennek kell tartaniuk. Az új, nem ipari civilizációra jellemző értékeket egy globális kormányzás fogja megszabni nekik. Az NGO-k által befolyásolt globális hatalom pedig a szuverenitás elvesztését kívánja, miközben maguk az NGO-k nem többek lobbistáknál, hiszen a demokratikus csatornák megkerülésével avatkoznak a törvényhozásba. Ezt nevezi Marguerite A. Peeters (2001) „globális párhuzamos csatornának” (global parallel society). Szerinte a „csendes forradalom” azzal kezdődött, hogy a nemzeti szinten félesöpört civil szervezetek megpróbálták olyan nemzetközi szervezetekben megfigyelői majd tanácsadói státust szerezni, mint például az ENSZ. Hajdan az elit nem volt elszámoltatható, született jogok vonatkoztak rájuk, és ma is az NGO-k a nemzetek által megválasztott képviselőkkel szemben a bürokratákkal együtt elszámoltathatatlanok.

A másik kritikai vonal képviselőjeként Asle Tojét (2013) hívjuk segítségül, aki a norvég jóléti társadalom NGO-inak elemzésével jut arra a következtetésre, hogy elkényelmeseedésük miatt GONGO-kká válnak. Az ő gondolatainak ismertetése előtt nézzük meg azonban, hogy mik szólnak az NGO-k mellett, miként kezelhetjük a „civil társadalom képződményei nem legitimek” kritikákat, a „befolyásolni akarják a politikát” és hasonlókat, és csak majd ezek után ismertetjük Toje tételeit. Végezetül pedig egy korábbi kutatásunk kategóriáit foglaljuk össze azzal a céllal, hogy a civil társadalom elemzési sokszínűségére és a mai diskurzusok szemellenzőségére felhívjuk a figyelmet.

A beavatkozás-kritika kritikája

Két nézet feszül egymásnak az NGO-k közügyekbe való beavatkozása tekintetében: egy civil szervezetnek nincs választók általi legitimitása – hangzik el egyik oldalról az érv, következésképp ne akarjanak a dolgokba beleszólni. Az ellenérv pedig a következő: egy civil szervezet pontosan tudja, hogy abban a szegmensben, amivel foglalkozik, hol szorít a cipő, ezért mindenképp meg kell hallgatni a véleményét, és akkor járunk el helyesen, ha támogatjuk a döntéshozatalban való szerepvállalását.

Valójában azonban a civil szervezet lobbitevékenységét akár támogatjuk, akár korlátozni akarjuk, végső soron minden szervezet felnőhet, és ilyenkor be is akar avatkozni a döntési folyamatokba. A civil szervezetek körében végzett saját kutatások vezettek arra a következtetésre, hogy létezik egy evolúciós törvényszerűség, mely szerint, ha megfelelő környezeti feltételek közt van egy civil szerveződés, és elindul a fejlődés útján, akkor beavatkozóvá válik. Csak néhány kivétel található professzionális, de beavatkozni nem akaró

civil szervezetből (Zsolt 2014). A beavatkozási szándék nem önmagában jó vagy rossz. Egyfelől elkerülhetetlen tény (a demokrácia felszámolásával lehetne csak felszámolni ezt a jelenséget, lásd a létező szocializmus esetét), másfelől egy beavatkozás lehet etikus vagy etikátlan, szolgálhat közeli vagy távoli célokat, érdekeket, értékeket stb. (azzal a gondolatmenettel nem tudunk azonosulni, hogy pusztán a beavatkozás ténye elítélendő, hiszen az állampolgári lét feladata, hogy aktivitással részese legyünk a közösségnek).

A funkcionista – antropológiai és szociológiai – elméletek vannak azon az állásponton (Andorka 2006), hogy egy adott társadalomban a szokások, normák és struktúrák evolúciósan alakultak ki, következésképp kiterjedtek és komplexek, és az adott helyen olyan funkcióval bírnak, amibe, ha beavatkozunk, az egész rendszer látja kárát. Ezen gondolatmenet alapján nem csak a törzsi társadalmakhoz kell óvatosan nyúlnunk, hanem minden más kultúrához is. A beavatkozásellenességnek tehát van egy tudománytörténeti alapja és egy mai tapasztalata – az USA demokratizálási kudarcos kísérletei az arab világban –, de éppígy megvan a baloldali hagyomány is, mely konfliktusokon és akár külső beavatkozáson keresztül képzeletben el a fejlődést, azaz támogatja a beavatkozást például épp a kapitalizmussal szemben (Andorka 2006).

A globális térben mindkét megközelítés mellett lehet érvelni. Amellett is, hogy a nagyhatalmaknak felelősségük van a konfliktusok kezelésében, és amellett is, hogy a konfliktusokat oldják meg maguk a szereplők. Például az olasz terrorkutató Loretta Napoleoni (2015) az iszlám államról szóló könyvében azt a véleményét fejtette ki, hogy a beavatkozás helyett a térség magára hagyása a célravezető. Napoleoni pályája baloldali feminista vonalon indult, és példája azt is jól mutatja, hogyha viszont kapitalizmus-, nyugati civilizáció- vagy akár demokráciaterjesztésről is van szó, akkor a baloldaliak kritikusak a beavatkozást illetően.

A fenti példákkal csak arra szerettünk volna utalni, hogy a civil társadalmakkal kapcsolatos beavatkozás elfogadása vagy tiltása igen következtelen, mert minden oldal azt akkor tartja jogosnak, ha az ő értékrendszere irányába történik a civil aktivitás. Ami pedig tendenciaként inkább érezhető az arab világban való nyugati jelenléttel kapcsolatban az az, hogy főként az Egyesült Államok mind kevesebb áldozatot és kockázatot kíván vállalni a veszélyesebb térségekben, függetlenül attól, hogy republikánusok vagy demokraták vannak-e a Fehér Házban. A saját katonai áldozatok csökkentésének egyik módja a robotok bevetése, de van egy humanusabb is, ez pedig a politikai folyamatokban az NGO-kon keresztül történő beavatkozás. A fegyveres beavatkozások esetén mindig kellett indok. Újabban a humanitárius katasztrófa megelőzése, régebben valami ürügy, ám közös ezekben, hogy a beavatkozó a faji felsőbbrendűség tudatát nyíltan hirdeti. Például a vietnámi háborúban sárgáknak nevezték az amerikaiakat a vietnámiakat, és az elnevezés tulajdonképpen egy dehumanizációs aktus volt (Fromm 2001). Ma az NGO-k beavatkozási kísérleteiben a meggyőzésen van a hangsúly, ami nem volna lehetséges úgy, ha a meggyőzendő felet lebecsülnék, vagy ha ezt teszik is, ennek ellentétét kell kommunikálni.

A hagyományos gyarmatosítás azért sem működik, mert a hátrányosabb helyzetűek nem tekintenek istenként az előnyösebbekre, sőt, féltve saját szokásrendszerüket, a szélsőségebbek a Nyugatot terrorista eszközökkel támadják¹. Az NGO-k, mivel nem csak

segítséget visznek és a hiányt enyhítik, de kulturális mintát is terjesztenek, ezért velük szemben a helyi hatalom, a helyi társadalom a tapasztalatok szerint könnyen szembefordítható.

Történetileg az NGO-kon keresztüli befolyásolás valószínűleg nagyon új jelenség. Az olyan amerikai katonai kudarcoknak is betudható, mint az iraki beavatkozás. Meg kellett azt tapasztalni, hogy a civil társadalom befolyásolása taktikailag is hasznosabb, mint a direkt katonai beavatkozás, mely nem von magával szerves fejlődést, nem fogadják a Nyugatot felmentőként, sokkal inkább megszállóként, még ha olyan diktátoroktól is szabadítja meg az embereket, mint például Szaddam Husszein. A jogvédők és minden demokráciánövelő helyi kis szervezet az amerikai globális politika fókuszába került. Michelle Obama második ciklusa végén már nem átalotta megfenyegetni azokat az országokat, melyek nem bánnak tisztességesen a saját civil szervezeteikkel².

A katonai beavatkozásnál enyhébb beavatkozási módszerek a gazdasági szankciók, ám a gazdasági szankciók azokat az állampolgárokat sújtják a leginkább, akik a helyi hatalomnak is a kegyvesztettjei, ezért lágyabb, hatékonyabb és igazságosabb módszerként bontakozik ki a nemzetközi NGO-k helyi hálózati megerősítése³.

A korábbi kolonizációk az erőszakra épültek, bár nem pusztán az erőszak a magyarázata, hogy a nyugat-európai országok terjeszkedése sikeres volt. Az erőszak szükséges, de nem elégséges feltétel volt ahhoz, hogy egy nép elfogadja a fehérek gyarmatosítását. Ezeket a jelenségeket inkább úgy lehet leírni, mint egy technológiailag és társadalmosszerűen magasabb szinten lévő nép találkozása az alacsonyabb szinten lévővel. Ezek a találkozások részben a fejlődés alacsonyabb fokán lévők szétesésével, még rosszabb helyzetbe kerülésével, részben valamiféle sikeres mintaátvétellel, integrációval írhatók le. Itt jól használhatjuk a funkcionalista paradigmát, mely szerint a meglévő szokások és rendszerek kiigazítása súlyos károkozással járhat. A meghódított nép tagjai általában elveszítetik önbecsülésüket, vallásukat, életformájukat, nem ritkán e közösségek tagjai szenvedélybetegekké váltak, a modern nagyvárosok peremére költöztek vagy rezervátumokba húzódtak vissza.

Ma már nem írhatók a fantazmagóriákat és összeesküvés-elméleteket gyártók számájára azok a meglátások, melyek szerint NGO-kon keresztüli modern gyarmatosítás is folyik az Egyesült Államok részéről. A harmadik világ zavaros politikai viszonyaiba kíméletesen – és a feltételezések szerint eredményesen – lehet beavatkozni az ottani demokratikus és nyugatos civil szervezetek segítségével. De ugyanezt figyelhetjük meg a magyarországi amerikai beavatkozás puha módszereinél is. Abban a tévedésben voltunk, hogy Soros Györgyöt szembe lehet állítani a Trump-kormányzattal, miközben az amerikai demokráciafelfogás terjesztésének eszközei épp Soros György támogatott alapítványai.

A funkcionalizmus alapállása – a beavatkozás tiltásáról – már azért sem kaphat kellő elvi támogatást, mert a globalizálódó világban már nincsenek érintetlen törzsek, kultúrák, és szemben a korábbiakkal; az externáliák országhatárokon átívelnek. A szén-dioxid-kibocsátás, a tengervízszennyezés, az állatvilág diverzitásának csökkenése nem áll meg országhatároknál, és valószínűleg a politikai minták sem (lásd illiberalizmus médiapolitikájának modellterjedési kísérletét Ausztriában). Az NGO-k beavatkozása – főként ha morá-

lisan nemes célokat szolgálnak a Föld egész lakossága számára – sokkal kifinomultabb kolonizáció, mint a fegyveres. Kevésbé átlátható, de jóval emberségesebb.

Acemoglu és Robinson (2013) a különböző fejlettségi szintű társadalmak találkozását elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az alacsonyabb tárgyi kultúrával rendelkező nép amennyiben nem hódolt be, úgy a hódítót rákényszerítette az együttműködésre és a gazdasági aktivitásra, fejlesztésre, kreativitásra, ellenben, ahol a hódítás könnyen ment, ott ellustult a hódító, kizsákmányoló technikákat honosított meg, és aztán épp ennek köszönhető ezen gyarmatosított nemzetek vesztés volta. A kolonizáció során ott jártak jobban, ahol a helyi társadalom ellenállt, és demokratikusabb szervezetek jöttek létre. A siker titka tehát valamiféle hatalmi megosztáson múlik, és csak ritkán az elit humanizmusán, józan önmérsékletén, előrelátásán. (A skandináv államokat tudjuk említeni kivételként.)

Folytatva még Acemoglu és Robinson gondolatmenetét, a gyarmatokról kivonuló országok kizsákmányolói technikáikat átadták a helyi elitnek, akik sok esetben még nagyobb egyenlőtlenséget hoztak létre, mint a volt gyarmattartók. Saját jólétük biztosítása népük nyomorba döntésén keresztül is fenntarthatónak bizonyult. Ezt a gondolatot azért érdemes kiemelni, mert azt mondja, hogy végül is teljesen mindegy egy nemzet sorsát illetően, hogy idegenek vagy nemzettársaik zsigerelik-e ki, sőt, utóbbi szokott rosszabb lenni.

Visszatérve a mi megfigyeléseinkre, az NGO-k támogatása, legyenek azok akár külföldi segélyszervezetek vagy nyugatorientációjú belső mozgalmak, a fennálló *status quo*-t veszélyeztetik, így kerül szembe egymással a helyi kizsákmányoló hatalom a helyi civil szervezetekkel. A képlet lehet bonyolultabb is ennél, mert ezekben a közösségekben léteznek tradicionális civil szerveződések is, és konfliktus lehet akár a nyugatos és a tradicionális civilek között is.

A globális civil szervezetekben közös az, hogy beavatkozásuktól való félelem alapján tiltja, túri vagy támogatja őket a helyi hatalom. Maguk a globalista NGO-k is különböznek egymástól abban, hogy be akarnak-e avatkozni a helyi politikába, vagy pusztán csak segíteni akarnak mondjuk egy humanitárius probléma megoldásában, egy természetkárosító, egészségügyi stb. kérdésben. Nyilván nem mindegy a helyi hatalom számára, hogy egy természetkárosító bányászat ellen aktivista polgári engedetlenségeket szerveznek, vagy csak gyógyítják a szilikózisban megbetegedetteket, a sugárfertőzötteket és a fizikai munkától megnyomorodottakat. De már a jótékonykodás is tűnhet provokatívnak, mert a politikai elit alkalmatlanságára hívja fel a figyelmet. Mindenütt tehát, ahol nincs egyensúlyban a civil világ a politikával, gyorsan beindulhat egy örvénymechanizmus. Minél inkább maga alá gyűri a civil társadalmat a politika, annál inkább üldözni fogja a maradék civil kritikus tevékenységet, míg meg nem valósul a teljes társadalom foglyul ejtése (Zsolt 2016).

A beavatkozási kísérletek növekvő gyakorisága magyarázható az NGO-k hatalomba kerülésével, de ahogy ebben a fejezetben igyekeztünk kifejteni, a beavatkozás törvényszerű polgári viselkedés, hatékony és humánus civilizációterjesztés, és számos esetben a helyi kiskirályok hatalmának ellensúlya, amiből aztán épp az adott közösség egésze profi-

tál. Külön érdekes, mikor büntudatból táplálkozik vagy valamiféle kötelességtudatból, ahogy a norvégoknál vagy a svájciaknál megfigyelhetjük.

A globális NGO-k mint jogi aktorok

A világ globalizálódásának velejárója a nemzetközi szerződések gyarapodása. A politikai demokratizálódás mellett egyre fontosabbá válnak a jogászok által kidolgozott eljárásmenetek. A joguralommá válás történetét nevezi Pokol Béla „jurisztokráciának” (Pokol 2019), melyet ő nem a jogbiztonság, jogegyenlőség oldaláról vizsgál, hanem azokat a jelenségeket tárja fel, amikor a jogászok átveszik a hatalmat a népakarattól és az őket képviselő politikusoktól. Egyfajta tekintélyrombolás ez, de amikor megtudjuk, hogy milyen mechanizmusokon keresztül szignálnak ki feladatokat egyes, értékeikben elkötelezett bírákra, vagy milyen hátsó szakembergárdára kell támaszkodniuk a bírának, akkor megismerhetjük a döntések manipulálhatóságát. Pokol Béla úgy véli, hogy a jogvédő NGO-k voltaképp ennek a jurisztokráciának előretolt hadállásai, esetleg háttérnácádói. Mint korábban említettük, ezt mi egy jóval békésebb módszernek gondoljuk, mint mondjuk Napóleon *Code civiljének* terjesztését, mely még csak fegyveres hódítás során történhetett.

A második világháború utáni demokráciafejlődés Nyugaton egy egységes értékrenden alapult, melyet majdnem minden politikai párt igyekezett felkarolni, illetve azok kerültek ki a versenyből eredményesen, akik osztoztak a szélsőséges ideológiákkal szembeni nézeteikben, kívánták a piacgazdaságot, a nemzetállamiságot, a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentését, a jogegyenlőséget, a fékek és ellensúlyok rendszerét⁴. Ekkor még a nemzetközi szerződések és a nemzeti autonómia egyensúlyban volt. A század végére azonban a globális tendenciák váltak meghatározóvá a kereskedelemben, és így a nemzetközi szerződések szuverenitásfeladást jelentettek e szerződések kialakításában, és aztán betartatásuk ellenőrzésében egyre nagyobb szerepet kaptak és kapnak a nemzetközi bíróságok. A jogvédők pedig sikereiket főleg ezeken a bíróságokon érik el, szembe kerülve a nemzeti politikai törekvésekkel.

A globális világ globális NGO-inak beavatkozásai jogi téren egyre eredményesebbek. Amennyiben nemzetek aláírnak egyezményeket⁵, és aztán létrehozzák a fölöttük álló szervezetet, mint például az Emberi Jogok Európai Bíróságát (EJEB), akkor a nemzetközi NGO-k jogászai tudnak hová fordulni. Ameddig egy nemzet tagja akar maradni ezen szervezeteknek, kénytelenek a bíróság ítéleteit végrehajtani. Az itt tárgyalt globális NGO-k maguk is aktív részesei lehettek a rendszer felállításának, annak működtetését lobbitevékenységgel változtatják meg, és minél egységesebben dolgoznak, annál inkább tekinthetők politikai aktoroknak és nem csak egyéni jogvédőknek. Kihelyezett tagjaik anyagi biztonságát irigyelhetik azok a civil szervezetek, melyek hasonló célokért küzdenek, csak nincsen globális hátterük, jogászaik, érdekérvényesítő erejük. Ilyen erősebb szervezetnek tekinthető a Norwegian Foundation, a MacArthur Foundation vagy Soros György Open Society szervezete. Ezek a szervezetek pedig felkarolnak helyi törekvéseket,

mint például a fenti három alapítvány által támogatott, 1991-ben Oroszországban alapított Memorial Human Rights Center, vagy csak kiterjesztik működésüket más országokra, mint a Magyarországon is jól ismert Helsinki Bizottság.

A sikeres nemzetközi jogi tevékenység és az azt követő kommunikáció Oroszországot aztán úgy tudja feltüntetni, mint a világ egyik legproblémásabb helyét, noha minden bizonnyal találhatóak hasonló vagy még problémásabb területek, ám a világ közvéleményét nagyban befolyásolhatja, hogy a nemzetközi NGO-k számára mely területek a céltzottak.

Pokol Béla összegyűjtve az Oroszországban működő amerikai civil szervezeteket, az alábbi megállapítást teszi: „Mindezt együtt nézve pedig az a kép bontakozik ki, hogy a strasbourgi önszerveződő emberjogász-apparátus és a zömmel egy-két amerikai alapítvány-hálózat által gründolt és fenntartott NGO-hálózat együtt hozza létre az EJOB orosz tárgyú döntéseit. Ez a kép pedig talán, ha nem is ilyen sarkítottan, de a többi kelet-közép-európai államot illetően is így van.” (Pokol 2019:113)

A döntések a perlési politizáláson keresztül jönnek létre. A globális amerikai jogvédő NGO-k stratégiájához tartozik, hogy egy ügyben több beadványt is készítenek. A nagy számok teszik lehetővé, hogy főként az általuk benyújtott esetek kerüljenek a nagymérvű szűrés után befogadásra. A másik politizáló stratégia a lobbitevékenység. Bár önmagában az, hogy a DC Leaks kiszivárogtatta Sorosék 2014 és 2019 közötti európai parlamenti képviselőinek „megbízható szövetségeseit”⁶, még nem bizonyítja azt, hogy ezeket a képviselőket irányítja, csupán annyit, hogy rájuk Sorosék szövetségesként tekintenek. A lobbitevékenységre irányuló energiabefektetés azonban azért említésre méltó mégis, mert más jelek is utalnak arra, hogy a nemzetközi NGO-k részt vesznek a törvényalkotási folyamatban is tanácsadóként. Míg ez liberális oldalról épp üdvözítő, hiszen így kerül be a szélesebb társadalom a politikába, addig a nemzeti szuverenitásukért aggódó pártok számára azért aggályos, mert úgy érzik, elveszik tőlük a politizálást miközben – és ezt hangoztatják kommunikációjukban – az NGO-k nem rendelkeznek demokratikus politikai legitimitással.

Pró és kontra nézőpontok morális alapjai

Az NGO-k iránti erős politikai ellenszenv és rokonszenv mára méltányos elemzést igényel. Ha csak néhány országot hasonlítunk össze, Zimbabwét, Angolát, Sierra Leonét és Norvégiát, rögtön találunk közös pontokat és jelentős eltéréseket is. A közös az, hogy rendkívül gazdag természeti kincessel bír mindegyik, a különbség az, hogy az afrikai népek szegények, a norvégok gazdagok. A norvégoknak olajuk, a felsorolt afrikai országoknak mesés gyémántlelőhelyeik vannak, Angolának olaja is. Az afrikai népek szegénységének oka nem a természet szűkössége, hanem – hogy megint Acemoglut és Robinsont idézzük (2013) – társadalmuk, politikai rendszerük. Az afrikai országok átvették a gyarmatosítók kifosztó államigazgatását, csak ha lehet, helyi elitjük még inkább kifosztja őket, a norvégok pedig a társadalmi igazságosságra, egyenlőtlenségek csökkentésére

fordítják az erőforrásokat közigazgatási rendszerükön keresztül. Utóbbiban fontos szerepet játszanak az NGO-k, olyannyira, hogy társadalmi modelljüket NGO-k támogatásával igyekeznek terjeszteni (a norvég rendszer civil szervezetek szempontjából ráadásul olyan érdekes, hogy arra még a „gongósodás” kapcsán vissza fogunk térni).

Mivel mindenki inkább egy norvég, mint egy afrikai demokráciában szeretne élni, alig érthető, hogy a hatalmon lévő politikusok aggodalmán kívül milyen kifogás érheti a nyugati globális NGO-kat, melyek a Norvég Civil Alaphoz hasonló módon terjesztik a liberális demokráciát. Ha a modell sikeres, miért nem akarja mindenki magáénak, mint a nyolcvanas, kilencvenes években? Ha igyekszünk szétszálazni a diskurzusokat, több kritikai vonalat is találunk, melyeket a korábbiakban már említettünk, de ezúttal újra megvizsgálunk őket, most már főleg a jóléti államok oldaláról, és valamivel alaposabban.

Az egyik a civil szervezetekre épített társadalmak utópiáját rója fel. Jürgen Habermas-ról ezzel kapcsolatban már szó volt, de van ennek kifinomultabb, kidolgozottabb verziója is, és ezt a deliberatív technikák írják le⁷ (Reybrouck 2017). Akik nem ebbe az irányba gondolkodnak, azoknak a jelenlegi helyzet nem csak a már szintén említett elitizmus miatt problémás, hanem azért is, mert ezen belül is liberális érdekhálózatot vélelmeznek⁸. Platónról Auguste Comte-on át egészen mai filozófusokig sokan szimpatizálnak a „hozáértők” által irányított demokráciaképpel (Kapelner 2019), de a kritikusok mindezt problémásnak látják, és támaszkodhatnak is azokra, akik szemében a tekintély már nem számottevő, vagyis a tömegdemokráciák mediatisált közvéleményére. Ebben a mediatisált világban ma nem hiszik az emberek, hogy pusztán azért, mert valaki tudós, okosabb lenne számára nem ismert témákban, és az is elég veszélyes – mondják –, hogy az egyén lemond a hatalmáról valamiféle kétes szakértői irányítás érdekében. Akik tehát a deliberatív demokrácia veszélyét hangoztatják, pontosan azokat az érveket használják, mint a technokrata/episztokrata társadalmi uralmat kifogásolóok.

Vannak továbbá elsősorban nemzeti érdekeket hangoztató politikusok, akik a szuverenitás fontosságát látják veszélyeztetve (Putyin, Orbán), miközben mások azt gondolják, hogy ezek az érvek pusztán hatalomtechnikaiak. Végezetül van, aki a „nem nyugatos” kultúra megerősökölését tartja problémának⁹. Azzal az illúzióval már a Nyugat is leszámolt, hogy saját modelljét exportálva megteremthetné a világbékét¹⁰.

A populisták kerülnek a többségi demokrácia képviselői közé, az ő kritikusaik szerint viszont a populizmus lebontja a civilizációt, vírusként terjednek preferált modelljeik, melyeknek lényege, hogy nem a fizikai erőszakot alkalmazzák, hanem gazdasági függő viszonyokat építenek ki (Zsolt 2014), valamint a kommunikációs tereket foglalják el, hígítják fel¹¹. Innen nézve a morális tekintély egyik utolsó bástyája épp nem az amerikai vagy közép-európai konzervatív tábor, hanem a globális liberális jogvédő civilek hálózata. És hogy válaszoljunk arra a kérdésre is, hogy miért állnak vesztesre a morális tekintély hordozói főként a közép-európai országokban, e társadalmak funkcionálisan differenciálatlan voltát kell kiemelnünk. A nyugati demokráciák ugyanis abban különböznek a poszt-szocialista térségtől, hogy Nyugaton az egyes alrendszerekhez tekintélyek, etikák kötődnek, melyeket a társadalom elismer (Zsolt 2003), míg a poszt-szocialista országokban nincs az intézményrendszerek mögött etikai stabilitás, és a liberális demokratikus intéz-

ményrendszer ezért is bontható le oly könnyedén. Így a megmaradt szűk liberális és tulajdonképpen konzervatív értelmiségi elit igazságosságesszményei elszakadnak a tömegek etnocentrizmusától, cselekvésvágyától, rendszükségletétől.

A tömegek értékrendszerét lehet közösségi morálnak nevezni; ez a morál nagyon is diszkriminatív, előítéletes és felszínes. Érdemes és érdemtelen szegényekben, etnikai csoportokban gondolkodik, nem pedig autonóm egyéneken. A demokráciát egyszerűen többségi akaratként értelmezi, nem zavarja, ha a többséget birtokló legitím politikai erő átgázol kisebbségeken, egyéneken. A szegénységben az egyén, és nem az egész közösség felelősségét keresi.

Ezen a ponton egy új politikai filozófiai nézeteltérés rajzolódik ki, melyet kétfajta politizálás ír le, és amely két eltérő morálra építkezik¹². A közösség morálját a nemzeti szuverenitásért aggódó populáris pártok képviselik, míg az elitista pártok globális értékeket képviselnek. Utóbbiak elszakadnak a hétköznapi ember értékrendjétől, posztkonvencionális¹³, posztmaterialista értékrendjük nem a tömegekhez, csak az elit egy részéhez kötődik.

1. táblázat. A két moráltípus társadalomképe

	Moralitás	
	posztkonvencionális	közösségi
Jogtudat	egzisztenciálisan a jogegyenlőség híve, de az elkövetővel szembeni enyhítő körülményekre fogékony	a hatalmon lévők előjogait mint fátumot elfogadja, az áldozat pártján áll, az elkövetővel szemben szigorú
Filozófia	az igazságosság alapja az összes érintett képzelt jelenléte	döntésképeség és a cselekedni tudás a legfontosabb
Kisebbséghez való viszony	diszkriminációellenes	elfogadja a szegregáció szükségességét
Társadalmi csoport, melyre támaszkodik	elit	szélesebb tömegek
Kommunikáció	elitista, kioktató, felsőbbrendű, politikailag korrekt	közérthető, agresszív humor, szókimondó, nyers igazság kedvelő
Radikalizálódott csoportjaik	zöld anarchisták	rasszisták
Politikai irányultság	nyugati konzervatívok, európeérek, szocialdemokraták, liberálisok	EU-val szemben szkeptikusok, szélsőségesebb bal-, illetve jobboldaliak
Demokráciakép	kisebbségi jogok, emberi jogok	vezérelvű, többségi elvű
Politikus példakép	politikai példaképtől ódzkodás, Merkel	Trump, Orbán, Salvini, Kaczyński
Világkép kiterjedtség	globális	nemzeti
Társadalmi szerveződések	nemzeteken átívelő hálózatosodás, civil, NGO	regionális, nemzeti politikai bázisú, GONGO
Kedvelt civil szervezetei	Norvég Civil Alap Soros Alapítvány	Törökországban a török állami alapítvány, Magyarországon a CÖF stb.

Forrás: Saját szerkesztés.

A nemzetközi NGO-k elleni élharcos országok közé tartozik Oroszország, de Magyarország is. A végső pont a nemzetközi szervezetekből való kilépés. Nem meglepő a fentiek figyelembevételével, hogy azok az országok, amelyek politikai elitje szembekerül a nemzetközi NGO-kal, szembe fog kerülni a nemzetközi szerződésekkel is. Magyarország esetében ez már látható volt (a korrupció témakörében), mikor 2011-ben kilépett az Open Government Partnershipből (Zsolt 2017), és felvetődött már az is, hogy néhány menekülttel való bánásmód elítélése miatt ki kellene lépünk az EJE-ből is¹⁴.

Összefoglalva: a nyugati NGO-k humanista értékeket terjesztenek, a modern civilizáció vívmányaival avatkoznak be a helyi viszonyokba, és minél rosszabb körülmények közé kerülnek, annál nagyobbá válik az a felület, amelyen a változtatási és beavatkozási szándék megjelenik náluk. Szerepük azért is növekszik, mert a második világháborút megnyerő nyugati civilizáció még fegyverrel tudta rákényszeríteni modelljét a legyőzöttekre (gondoljunk csak Japánra vagy az NSZK-ra), de a 21. századra az NGO-k válnak azzá a beavatkozó élcsapattá, melyekre a nyugati világ építeni kívánt mind a saját demokráciájának magas szinten tartása, mind a kolonizáció érdekében.

A globális NGO-k beavatkozási technikáiról írja Harold Koh, hogy azok nem csak államok közötti egyeztetésekkel operálnak, azaz a beavatkozás nem csupán egy liberális állam nemzetközi szintű politikai próbálkozása mondjuk egy nem liberállal szemben, hanem egyéneken keresztül is (Koh 1998). Koh, aki számára fontos, hogy a nemzetközi szerződések alá rendelődjenek az államok jogrendszere, a politikai lobbikísérleteket mégis azért tartja problémásnak, mert abban gyanús szereplők is megjelenhetnek.

Rés a pajzson – A nyugati NGO-s beavatkozási technika visszautése

A Nyugat felfedezte az NGO-kon keresztüli befolyásolást-behatolást más társadalmakba, és amire kevésbé számított, hogy ugyanez őt magát is kiszolgáltatottá teheti. A nem liberális demokráciák, az autoriter rendszerek, illetve egyes diktatúrák először a nyugati NGO-kkal szembeni védekezés technikáit (megbélyegzés, megadóztatás, kiéheztetés, zaklatás) vezették be, majd az általuk létrehozott GONGO-k segítségével visszavágás tanúi lehetünk. Az Egyesült Államok maga is védekezik a számára nem kívánatos NGO-kkal szemben. Akár titkosszolgálati eszközökkel, akár csak úgy, hogy amelyik lobbitevékenységet is végez, azt külön regisztrációra kötelezi¹⁵. A kép, melyet festettünk, nem sokban különbözik egy katonai logikától, ahol az egymással szembenálló felek stratégiákat alkotnak és összecsapnak.

Erdogán olyan civil szervezetek működését támogatja, melyek iskolákat hoznak létre Európában. Ezek tehát kormányzat által létrehozott klasszikus GONGO-k. A kormányzati célokat tartják szem előtt, ami Törökország esetében egyenlő a török elnök világpolitikai céljaival. Ezeket az iskolákat, mivel vallási tanításaik Nyugaton rendszeridegenek, több helyütt kiutasítják¹⁶.

Volt idő, amikor Nyugat-Európában kifejezetten örültek a kormányok, hogy az érkező arab vendégmunkásoknak nem nekik kell mecseteket építeni, hanem ezt megteszi a

származási ország. Mára azonban, miután az iszlám terrorizmus gyakoribbá vált, jobban odafigyelnek arra, milyen oktatás folyik a mecsetekben, ki pénzeli azokat a civil szervezeteket, melyek iskolákat alapítanak és a Korán tanításait hirdetik. A titkosszolgálatok pedig különösképp érdeklődtek aziránt, hogy az iszlám államot mely mecsetben, mely iskolában éltették.

Ausztria 2018-ban a Török Vallásügyi Minisztérium által üzemeltetett hat mecsetet záratott be. Ezekben a mecsetekben Erdogánt éltető rendezvényeket tartottak, melynek kapcsán hatvan imámot is kitoloncoltak. Törökország tehát minisztériumi alkalmazottakkal (az imámok ilyenek) és civil szervezetek létrehozásával terjesztenek olyan ideológiákat, melyek szerint a Korán nem is ismeri a demokráciát. Ezek a török civil szervezetek politikai küldetést teljesítenek, gazdaságilag a török kormányzattól függenek, és olyan aktivitás is a számlájukra írható, mint például a Nyugaton élő török ellenzékiek üldözése.

A kémtevékenység és más országba való beavatkozás nem újkeletű az amerikai–orosz kapcsolatokban. Nem tudjuk még, hogy az amerikai választásokba Oroszországnak miként sikerült beavatkoznia, vagy, hogy az Európai Unió meggyengítésében van-e szerepe orosz állam által pénzelt civil szervezeteknek, de ilyen tények napvilágra kerülésén aligha lepődnének meg.

Kína lépésekre szánta el magát az utóbbi időben, mert az általuk hongkongi szeparatistáknak nevezett mozgalmak mögött amerikai NGO-kat vélnek felfedezni. A Kínában tevékenykedő számos amerikai NGO mind demokrata, mind republikánus pénzügyi támogatással is bír, állítják a kínaiak¹⁷, továbbá azt is nehezményezik, hogy ezek az NGO-k amerikai érdekek mentén politizálnak. Ilyen szervezet a Nemzeti Demokrácia Alapítvány (NED), a Nemzeti Demokrata Intézet a Nemzetközi Kapcsolatokért (NDI), a Nemzetközi Republikánus Intézet (IRI) és a Human Rights Watch.

Ezek a szervezetek a hongkongi 2019-es események során aktívak voltak, ezt pedig a kommunista Kína mindaddig tolerálta, míg Trump alá nem írta a hongkongi demokrácia védelméről szóló törvényt. Ezután viszont a kínai politika többek közt azzal igyekezett visszacsapni, hogy bejelentette a fenti szervezetek elleni intézkedési tervet. Kína a civil szervezeteket azzal vádolta, hogy ezek támogatják a szeparatista törekvéseket, lázítanak, erőszakos bűncselekményre biztatnak, a káoszt akarják fokozni. Mellékes most a számkra, hogy a kínai vádak igazak-e, viszont jól mutatja, hogy NGO-s tevékenység mögött politikai konszenzussal támogatott kulturális-kolonizációs célok általános gyakorlata húzódik. Kérdés, hogy ha tényleg különböző pártok állnak ezen NGO-k mögött/mellett, nem lenne-e jogosabb, ha őket is GONGO-knak neveznék?

Vannak nyugatos és nem nyugatos NGO-k és GONGO-k. A kétpólusosság rajtuk keresztül kirajzolódik. Az államok velük szemben kitiltással és különböző szankciókkal küzdenek. A két pólust kiegészíti a harmadik, ahol a küzdelem már nem jogi, hanem katonai természetű. Ezek látszólag támogató civil tevékenységet folytatnak, de ha folytatnak is ilyen, csak fedőtevékenység gyanánt teszik, mert valójában terrorizmust pénzelő csatornák. Amennyiben a finanszírozás mögött vállalatok és magánszemélyek állnak, akik akár tudhatnak is arról, hogy hol és milyen célból landol a pénzük, akkor NGO-ról van szó, ha valamilyen állam áll a háttérben, akkor GONGO-ról. Ezeknek a szervezeteknek

a kutatása mintegy hálózatelméleti alapon mutatja meg a kapcsolódásokat, és teszi valószínűvé egy-egy NGO/GONGO működtetésének valódi célját.

A nyíltan működő civil szervezetek jótékonyági tevékenysége valószínűleg nem véletlenül van kapcsolatban terrorszervezetek titkos sejtjeivel. „2019. április elején nyilvánosságra hozott adatok szerint az iraki szolgálatoknak és a párizsi Terrorizmuselemző Központnak (CAT) sikerült azonosítania az iszlám állam 12 francia tagját, akikre a legsúlyosabb büntetés vár Irakban, és akiknek a CAT készítette el és tette közzé a profilját. Kapcsolataikat vizsgálva kiemeli a segélyszolgálat fedésében működő Sanabil egyesületet, amely 2015 januárja óta minden elkövetett terrortámadással közvetve vagy közvetlenül összefüggésbe hozható.” (Hankiss 2019:129)

Egy NGO-s szemüvegen keresztül nézve a jelen világpolitikai eseményeit, vannak nyugatos és nem nyugatos, valamint terrorizmust támogató civil szervezetek, és ezek nem jelentéktelen módon igyekeznek világbefolyásoló aktorként, hatalmi tényezőként fellépni. Ebben az értelemben a 21. század kezd hárompólusúvá válni. A modell jóval bonyolultabbá is volna tehető, ha a nyugati országok NGO-it tovább-bontanánk, de véleményünk szerint az már egy másik diskurzus. Az már arról szólna, hogy országokon belül is megoszlanak a politikai erőviszonyok, és hogy emögött NGO-tevékenység is van. Például mikor 1993-ban Bill Clinton győzött, a republikánusoknak kellett elsajátítani a kor szellemének megfelelő NGO-politizálást¹⁸.

A GONGO-probléma

A GONGO – mint korábban meghatároztuk, és ezt most továbbgondoljuk – egy olyan nem kormányzati szerveződés, amelyet a kormányzat hozott létre. Az Európai Unió bizottságai is hoznak létre ilyen szervezeteket, melyek különösképp akkor, ha nem sikerül társadalmi beágyazottságra szert tenniük, meg is kapják azt a kritikát, hogy egyfelől csak közpénzen élősködnek (Cullen 2017), másfelől pedig a funkciójuk sem más, mint az Unió bürokratikus működésének legitimálása.

Vannak a kormányzatnak olyan kötelezettségei, melyeket szeretne ellátni, de a párhuzamosan működő civil szervezetek jobban ellátják. Ilyenkor a feladatot érdemes kiszervezni. Továbbra sem a piac szabályoz, bár vállalkozásról van szó, de nem piacról, a tevékenység nem profitorientált (a civil szervezetek másik megnevezése nonprofit szervezet), ám a benne dolgozók megélhetését biztosíthatja. A hajléktalanok ellátásában például tevékenykedhetnek kormányzati és önkormányzati intézmények, de tevékenykedhetnek civilek is. Sokszor az állam elhagyja a nagyon problémás területeket (például no-go zónák), ahol viszont megjelenhetnek civil szervezetek. Ezeket a szervezeteket érdemes támogatnia az államnak, hiszen problémák eszkalálódását előzhetik így meg. Nem szabadul el a nyomor, a bűnözés, a kábítószér, a terrorizmus stb. Számos esetben a civil szervezetek nagyobb tudásra tesznek szert a problémás szektorokban, mint a kormányzati szervek, így az ő tapasztalataik visszacsatolása az oktatástól a szervezésig a társadalom egészének javára válik.

Az állításunk a GONGO-problémával kapcsolatban az, hogy amint az állami támogatás meghatározóvá válik egy NGO esetében, az automatikusan GONGO-vá válik, még ha az eredeti definíciónk az is volt, hogy a GONGO-t kormányzati szervnek kell létrehozni. Már abban sem lehetünk biztosak, hogy egy nemzet pártjai által támogatott globális NGO nem GONGO-e (lásd a korábbi példák közül a Kínában működő amerikai NGO-kat). Egy idő után ugyanis a születési körülmények másodlagosak. A politikai kommunikációból jól ismerjük azt, hogy ezek a szervezetek előszeretettel nevezik egymást „álcivilnek”. Magyarországon álcivilnek tartják a Transparency-től a mára megszűnt Migration Aid-ig számos politikai kommunikációban egyszerűen csak Soros-szervezetnek titulált szervezeteket, és ezeket a menekültügyben Európa szándékos eliszlamosításával vádolják¹⁹, ám a jogvédő szervezetek és az ellenzéki média is álcivilnek tartja a magyar kormány által létrehozott olyan civil szervezetet, mint például a CÖF²⁰. Az „álcivilezés” a valódi társadalomba ágyazottság megkérdőjelezésének kommunikációja, ám az a helyzet, hogy az ilyen beágyazottsági hiány minden GONGO sajátja. Ennek a folyamatnak a megismeréséhez megint Norvégiát kell megvizsgáljunk.

A GONGO-k spontán kialakulásának az oka Norvégiában, Magyarországgal szemben, nem politikai indíttatású, hanem funkcionális szükségszerűségből származik. Sajnos azonban a végeredményben hasonló torzulások jönnek létre. Aki például benne van egy segélyezési programban és ebből jól megél, nem biztos, hogy problémát csinál abból, hogy maga a segély már alig csorog le a célközönséghez²¹. Aki pedig azonosul egy politikai tábor céljaival, annak számára siker, ha a GONGO ezt a politikai tábort juttatja hatalomra, a riválist pedig lejárhatja.

Vegyünk egy fiktív példát, amiből az látszik, hogy a civil csoportok könnyen függő viszonyba kerülhetnek. Képzeljük el, mi lenne akkor, ha egy természetvédő csoport meggyőzné a kórházi menedzsmentet, hogy elektromos autókat vásároljon. Ezek után nyilván nem kritizálná a döntést. Nem tudjuk, hogy Magyarországon a drágán megvásárolt elektromos járművek (amelyek nem is voltak a legkorszerűbbek) megvásárlása mögött volt-e kormányzat által támogatott civil szervezeti legitimálás²²; valószínűleg nem volt, de a norvég modellre épp az a jellemző, hogy ilyen esetekben ez történik. Az eredmény lehet az, ami nálunk, hogy nevezetesen az egészségügy ahelyett, hogy biztosítaná a higiénit a kórházakban és radikálisan csökkentenék a kórházi fertőzéseket, másra költ el nagyon sok pénzt.

Noha lényeges különbség van a magyar, orosz vagy török modellű GONGO-k és a norvég GONGO-k között, mindkettő legitimálja a kormányzati döntéseket, és ezáltal elveszíti ellenőrző potenciálját, ami pedig a civil szervezetek egyik legfontosabb funkciója.

Ha visszalépünk egyet, már az NGO-knál is láthattuk, hogy létezik egy fejlődési spirál. Egy civil szervezet saját kitűzött céljai megvalósítása érdekében ugyanis a szolgáltatói viselkedéstől eljuthat a jogalkotás befolyásolásáig, mely utóbbi csúcса, ha maguk válnak politikai aktorrrá. A GONGO-k esetében a kormányzat által létrehozott szervezet nyilvánvalóan olyan politikai tevékenységet fog folytatni, amiért a kormányzat létrehozta vagy támogatja, azaz tulajdonképpen kiszervezett politikai tevékenységet gyakorol. Rossz esetben álfeladatokat lát el, és a politikai lobbizás a szervezet igazi funkciója, és az ilyen

szervezetek a közpénzeket korrupciós módon használják fel, mert a fedőtevékenység minősége nem érdekli őket, a pénzt sem azért kapják.

Ha olyan GONGO-kat szeretnénk, melyek nem infantilizálódnak, korrupciótól mentesek és hűek maradnak a küldetésükhöz, lehet, hogy a civil fejlődési spirál alsóbb szintjén kellene tartani őket, vagyis nem volna szabad törvényalkotói, döntésbefolyásoló játszmákban részt venniük²³. Helyi szinten is létrehozhat egy polgármester olyan GONGO-t, melynek funkciója a saját döntéseinek legitimálása, az ilyen szervezetek végső soron cinikusává teszik az állampolgárokat, tehát itt is meggondolandó a társadalmi feladatok kiszervezése – nekik tájékoztató feladataik volnának –, valamint az ellenőrző, watchdog civilek, akik a jogalkotásba fonódhatnak be. Ilyen jellegű szabályozás viszont sehol sincsen, sőt általában a civilizált világ legfejlettebb részein épp arra bátorítanak minden civil szervezetet, hogy próbáljanak meg a döntési folyamatokban is részt venni.

Noha kevés olyan ország van, mint Norvégia, ahol az a probléma egyáltalán felmerül, hogy túl sok állami pénz jut a saját civil szektorukba, mégis érdemes foglalkozni ennek következményeivel. „Ha a kormányfinanszírozás egy civil szervezetnél eléri – írja Asle Toje – a 80–90 százalékot, akkor az a kormányzat meghosszabbított karjává válik.” (Toje 2013) Norvégia azért rendkívül érdekes, mert ott nem közvetlenül hozza létre korrupciós alapon a civil szervezetét a kormányra került politikai hatalom, hanem egyszerűen csak sok pénzt nyom a civil szektorba, melyek közül jó néhány szervezet csak azért tud politikaformáló tényezővé válni, mert biztos gazdasági lábakon áll. Ha nem kormányzati pénzből élnének, talán meg is szűnnének.

Toje említett tanulmányában azt is nehezményezi, hogy az NGO-kban a fizetések már jobbak, mint a politikai szférában, így néhány fiatal, akiből jó politikus lenne, inkább aktivista lesz, valamint parkolópályaként is működő szervezetekről van szó: a politikából épp kiszorult ellenzék mindenkorai tagjai NGO-kba kerülnek jól fizetett állásba, és miért is térnének vissza később a politikába, ha itt is tudnak politikai tevékenységet folytatni, esetenként még hatékonyabban is.

A norvég társadalom rendkívüli fejlődését annak köszönheti, hogy a talált olajat nem azonnali életszínvonal-emelésre használta, hanem számtalan alapba fektette. A társadalmi egyenlőtlenségeket nem hagyta növekedni, a fizetéseket nem emelte a GDP növekedésének arányában. Az etikus befektetés a jövő generációjába azt is jelenti, hogy nem a fegyverkereskedelemben fektetnek, és nem a környezetszennyező vállalatok részvényapakettjeit vásárolják. Norvégiát egy megfelelő civilizációs fejlettségi fokon találta meg a tengeri olaj, így az elit és a társadalom meg tudott abban egyezni, hogy ne örömelvűen – ahogy a pszichoanalízis mondaná – használják fel a forrásokat. Működött az az etika, hogy több energiát fektessenek a leszakadók felzárkóztatásába, mint az elit akár szellemi, de főként anyagi gyarapításába. A középosztály polgárosítása sem volt cél, talán mert a jóléti társadalom már kialakult, és létezett középosztály. A norvég bezárkózás és nyitás viszont arra utal, hogy egyfelől érzékelik, hogy más országok másként állnak hozzá a vagyonhoz, és ezekkel nem kívánnak közösködni, másfelől felelősséget éreznek a civil alapon keresztül azon modelljük terjesztéséhez, hogy a civilek legyenek részesei a döntési folyamatoknak. E tekintetben ők is kultúraterjesztést folytatnak.

Putyin Oroszországa is felismerte a GONGO-k meghatározó szerepét, de a nyomás-gyakorlást kiterjesztette azokra a szervezetekre is, melyek zömében helyi támogatásokból tartják el magukat. 2012 óta elég egy kis összeg elfogadása Nyugatról, hogy már ügynökként kelljen magát regisztrálnia egy civil szervezetnek²⁴, és komoly politikai szándék mutatkozik aziránt, hogy még a jogvédő szervezetek is orosz állami támogatásokból kezdjenek el működni. Ahogy azt a norvégoknál láttuk, létezik az a pont, mikor az NGO a pénzügyi elkényelmesedés miatt átalakul GONGO-vá, ezért megvan a veszélye annak, hogy a putyini állami támogatás a jogvédő szervezetek megélhetését ugyan biztosítja, de tartalmilag kiüresíti őket. A realitás azonban egyelőre inkább az, hogy azok a szervezetek, melyek jogsegélyt nyújtanak az erőszak áldozatainak, a diszkriminációt elszenvedőknek vagy a környezetkárosító tevékenységek megakadályozását végeznék, nem elkényelmesednek Oroszországban, hanem forráshiány és állami üldöztetés miatt bezárnak²⁵.

Skálák, típusok

A civil szerveződések sokszínűségét nem lehet leírni a GONGO-NGO megkülönböztetéssel, azzal, hogy ki adja az adott NGO-nak a pénzt és mekkora mértékben; számtalan más szempontot is figyelembe kell vennünk. Egy ilyen áttekintő ismeretterjesztő egyéves munkára vállalkoztunk korábban²⁶, és ennek eredményeit foglaljuk alább vázlatosan össze.

Transznacionális civil szervezeteknek nevezzük az országhatáron átívelő, de politikától önmagát távol tartó szervezeteket (Jensen 2014). A Rotary vagy a Lions például ide tartozik, tagjaik nem csak jótékonykodnak, de kapcsolathálókat építenek, és a barátkozások jótékony mellékterméke, ha üzletek létrehozásáról információk cserélhetnek gazdát. Jómódú emberek, akik még gazdagabbakká válnak pusztán azért, mert fontosnak tartják egymás segítségét. Bárhol is száll le a repülőgépük, és bármennyire is idegen nekik a másik kultúra, az ott lévő Rotary *franchise* jellege miatt mégis ismerős. A hetvenes évek óta sokkal nyitottabbakká, átláthatóbbakká váltak ezek a szervezetek, jótékonykodásuk pedig megalakulásuk óta erős integráló hatást fejt ki, tagjaik önbecsülését növeli. A transznacionális civil szervezetek nem küzdenek helyi hatalmakkal vagy globális cégekkel.

Velük szemben a globális civil szervezetek legjellemzőbb szerepvállalása a multinacionális cégekkel vívott „háború”. A Greenpeace jó példa erre a típusra: jól látható, hogy az olajvállalatokat miként provokálták és provokálják, és természetesen, egy-egy állam minél elnézőbb egy-egy multinacionális cég környezetszennyezésével, úgy magával az állammal is szembe kerülnek az ilyen globális zöld szervezetek. Célderkesztjükben azonban nem az állam áll.

Jody Jensen például azt állítja, hogy egy ideális polgári társadalomnak ma szüksége van arra, hogy a globális vállalatokkal szemben a kormányzat és a globális civilek a média segítségével összefogjanak, mert csak így jöhet létre az egyensúly. Ebben a modellben tehát a nemzetközi NGO a kormányzatok mellett a polgárság érdekében teszi a dolgát

(Jensen 2014), és a fő „ellenség” a multinacionális rablógazdálkodást folytató vállalat. Ezek az NGO-k törekszenek arra, hogy a politikusok tárgyalásztalaihoz odaférjenek, hiszen küldetésük eredményességéhez nélkülözhetetlen a kormányzattal való jó kapcsolat.

A globális zöldek központi irányítással működnek, gondoljunk csak a Greenpeace-központban kialakított és aztán felülről koordinált akciókra. Ők felépített kampányokkal próbálják befolyásolni a nemzeti és nemzetközi döntéshozatalokat, és szigorúan veszik az összeférhetetlenségeket: a Greenpeace aktivistája nem lehet egyúttal párttag. Ugyanakkor érdemes a kis zöld szervezetekre is figyelmet fordítani, mert ők inkább polgárok akarnak lenni, így hamar bevonódnak a helyi politikába, és ahogy a 2019-es EP-választások mutatják, jelentős nagyságúvá válhatnak. NGO-ként számukra mindegy, hogy honnan szerzik a bevételeiket, míg a transznacionális szervezetek vagy a globális zöldek arra is figyelnek, hogy politikától pénz ne jöjjön (a Rotary és a Lions elfogad vállalatoktól támogatást, a Greenpeace-nek ez is tilos).

Az NGO-k besorolhatók aszerint is, hogy valamiért vagy valami ellen szerveződnek. Főként a politikai szervezetek háttérciviljei esetén érdekes ez a besorolás, mert konzervatív vagy liberális értékeket képviselő szervezetek ennek megfelelően találnak is maguknak célt: például tücsere program, tolerancianövelés vagy épp nemzettudat és nemzeti identitás növelése. A valami ellen fellépő politikai civilek közül azok, akik célkeresztjében a valamiért küzdő civilek vannak, viszont már egyértelműen a hatalomba kerülni/ellenzékben maradni bináris luhmanni alrendszer logika lapján tevékenykednek, és másodszorban fontos csak nekik egy speciális tevékenység (Karácsony 2000).

Az NGO-k osztályozásánál olyan módon is csoportosíthatunk, hogy vannak a módszereik tekintetében kidolgozatlan amatőr szervezetek, amelyek sok mindennel akarnak foglalkozni, és vannak nagyon magas szakmai szintet birtokló specializáltak. Igaz, hogy a specializáltak is megragadhatnak egy amatőr szinten, de ők fejlődőképeseek, míg a sok mindennel foglalkozók (ismeretterjesztő, értelmiségi, diffúz) szervezetek soha nem is indulnak el azon a spirálon, melynek során szakértői beavatkozóvá válhatnak. A specializáltakra példa az évtizedek óta a közlekedésfejlesztéssel, a szegénység, a hajléktalansággal, a cukorbetegséggel, valamely pszichés kórképpel rendelkezők családsegítésével, korrupciócsökkentéssel, demokráciafejlesztéssel stb. foglalkozók. Házakat építeni hajléktalanoknak – elvileg – minden állam tudna, ám azt, hogy a felépített otthonokat magukénak tartásuk az emberek, ahhoz a civil szervezetek speciális ismeretei is szükségesek. Gyakran ezek is csak akkor igazán hatékonyak, ha már globalizáltak (ld. például Habitat for Humanity). A szervezeteknél felhalmozott szaktudás az, ami miatt a nyolcvanas évek szociológusai azt gondolták, jobban be kell őket vonni a döntéshozatalba.

Akár segítő civil szervezetnél önkénteskedik valaki, akár bélyegyűjtő, mindkét esetben plusz energiákat mozgat meg, és aki bármilyen civil szervezetben tevékenykedik, egyúttal azt is közli a környezetével, hogy van fölös energiája, nem csak a napi betevőért küzd. A 21. században a munkahely állandósága megszűnt (Csíkszentmihályi–Schneider 2016), így az identitás nagyobb részét foglalhatja el a civil tevékenység, mely az egész életet végigkísérheti. Akinek az identitásában a helyi vagy tágabb közösségek bármilyen támogatása fontos szerepet játszik, meg fogja találni azokat a szervezeteket, ahol erre valamiképp

módja van. Azért is fontos ezt a motivációt kiemelni, mert a közjóért cselekvőknek másodrendű, hogy globális vagy helyi szervezethez csatlakoznak. A Máltai Szeretetszolgálat épp olyan jó lehet, mint a Vöröskereszt vagy egy akció, melyben orvosi műszerekre, vagy akár a látogatók elszállásolására lehetőséget adó kórházi ágyakra gyűjtenek²⁷.

Civil szervezetek esetében a segítség gyakran felmerül, de más funkciókat is ellátnak, kreativitásukkal a megújulást, katalizátor szerepükkel pedig a társadalom és a hivatalos szervek fogékonnyá válását tudják előidézni. Például egy sportolást fontosnak tartó civil szervezet el tudja érní, hogy a tömegsportok népszerűvé váljanak, majd a tömegsport rendezvényeit meg is tudja szervezni. Más szervezetek pedig egészségesebb életet, tisztább levegőt, jobb közlekedést elősegítő intézkedésekre bírják a kormányzást. Olyan kaotikus helyzetben, mint például egy menekültválság, a civil szervezetek gyorsabban reagálhatnak, így itt is katalizátor és kreatív szerepet játszhatnak.

Végezetül visszatérünk a beavatkozási hajlandóság témájához. A szervezetek mind elhelyezhetők egy ilyen skálán. A Greenpeace a jogalkotás megváltoztatását gyakran célul tűzi ki, a Vöröskereszt sosem politizál, nem is tiltják ki őket általában sehonnan, ellenben az Orvosok Határok Nélkül szervezetet igen. Úgy tűnik, együtt kell élnünk azokkal az új jelenségekkel, hogy számtalan formája van az NGO-knak, és ki kell tágítanunk a politika látómezejében lévő barát–ellenség, szuverenitás–humanitás dimenziókat.

A fent javasolt elemzési nézőpont más-más szemüveget nyújt, és mind kiragad a „gazdasági függés határozza meg a civileket” paradigmából. Különösen, ha pozitívan gondolkodunk és autonóm és szabadságszerető emberképünk van. Az átpolitizált társadalmakban azt fogadja el legnehezebben az átlagpolgár, hogy az NGO-k mögött nem kiszolgáltatott bérencek vannak, márpedig a civil szervezetek kutatói rendre individuális és szabadságkereső személyiségekkel találkoznak. Kiszolgáltatottakat inkább a civil szervezeteket nem ismerők között találunk.

Tanulmányunkban igyekeztünk feltérképezni, miért válnak a globális civil szervezetek politikaformáló tényezővé és miért váltanak ki politikai reakciókat. Elsősorban ezek a szervezetek lettek az ellenszenv tárgyai, majd az általuk támogatott helyi szervezetek is. Utóbbi miatt sem szűkítettük le a vizsgálódás tárgyát a globális civilekre. De más civil szervezetek is gondolkodnak hasonlóképp, melyek mögött nincs globális tőke és érdekcsoport, és így már az egész civil társadalomra kiterjed a feszült politikai légkör. Ezen csak úgy tudunk felülemelkedni, ha egyfelől megszabadulunk a paranoiás félelmektől, másfelől elfogadjuk a globalizációval járó változásokat. Ahogy Judy Jensen (2014) még optimistán feltételezte, az sincs kizárva, hogy a globális civil szervezetek és az államok közös célokat találnak. Az ipari civilizációval szembeni externáliák kiküszöbölése például nem megy ma már ilyen együttműködés nélkül.

Irodalom

Acemoglu, Daron–Robinson, James A. (2013): *Miért buknak el a nemzetek?* Budapest:HVG Kiadó.

Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába.* Budapest:Osiris Kiadó.

- Cullen, Pauline (2017): The Platform of European Social NGOs: Ideology, Division and Coalition. *Journal of Political Ideologies*, 15, (3), 317–331.
- Csikszentmihályi Mihály–Schneider Barbara (2016): *Életre hangolva – A felnőtte válás útvesztői*. Budapest: Libri.
- Erszt Gabriella (1994): Nemzetközi NGO mozgalom. *PC Lemezújság*, (1).
http://www.kka.hu/_062567bd00129b97nsf/0/bb725770c1c9552a8525663e0052ac89?OpenDocument
- Fishkin, James S. (1991): *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. New Haven: Yale University Press.
- Fromm, Erich (2001): *A rombolás anatómiája*. Budapest: Háttér Kiadó.
- Habermas, Jürgen (1995): *Kommunikatív etika. A demokratikus vitákban kiérlelődő konszenzus és társadalmi integráció politikai-filozófiai elmélete*. Miskolc: Miskolci Egyetem. Politológiai füzetek.
- Hankiss Ágnes (2019): Az iszlám Állam titkosszolgálata. *Arc és Álarc*, III., (1), 117–137.
https://www.hamvasintezet.hu/wp-content/uploads/2019/09/HAMVAS_2019_1.pdf
- Jensen, Judy (2014): *Globalizáció és új kormányzás*. Budapest–Érd: Mundus Novus Könyvek.
- Kapelner Zsolt (2019): Bízunk a politikai döntéseket tudatlan polgárok helyett inkább hozzáértőkre? *Qubit*, 11.10.
<https://qubit.hu/2019/11/10/bizuk-a-politikai-donteseket-tudatlan-polgarok-helyett-inkabb-hozzaertokre>
- Karácsony András (2000): A politika kommunikációelméleti megközelítése Niklas Luhmann munkásságában. In: Szabó Márton (szerk.): *Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete*. Budapest: Józsefvárosi Műhely. 86–112.
- Koh, Harold Hongju (1998): Is International Law Really State Law? *Harvard Law Review*, 111, (7), 1824–1861.
https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2898&context=fss_papers
- Lakatos Júlia (é.n.): *Nyugatos és nem nyugatos demokráciák*. Méltányosság Politikaelemző Központ.
<http://www.meltanyosság.hu/content/files/Nyugatos%20%C3%A9s%20nem%20nyugatos%20demokr%C3%A1cia%20%C3%A1k.pdf>
- Napoleoni, Loretta (2015): *Az iszlamista főnix*. Budapest: HVG Kiadó.
- Naim, Moises (2009): What is a GONGO? In: Mansbach, Richard W.–Rhodes, Edward (eds.): *Global Politics in a Changing World: A Reader*. Belmont, CA: Wadsworth/Cengage Learning.
- Peeters, Marguerite A. (2001): *Hijacking Democracy – The Power Shift to the Unelected*. American Enterprise Institute Press. ASIN: B0006SA9BG
- Pokol Béla (2010): *Moráleméleti vizsgálódások. A közmorál elméleti eltüntetésének kritikája*. Budapest: Kairosz.
- Pokol Béla (2019): *Európai jurisztokrácia*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Reybrouck, David Van (2017): *A választások ellen*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Toje, Asle (2013): State capture of civil society, effects of patronage in the Norwegian aid industry. In: Trägårdh, Lars–Witoszek, Nina–Afterword, Taylor–McKibben, Bill (eds.): *Civil Society in the Age of Monitory Democracy*. New York: Oxford Berghahn. 269–288.
- Urbinati, Nadia (2019): Political theory of populism. *Annual Review of Political Science*, 22., (May), 111–127.
- Váriné Szilágyi Ibolya (1994): Amit Lawrence Kohlbergől tudni érdemes: Kohlberg hozzájárulása az erkölcs pszichológiájához. In: Váriné Szilágyi Ibolya (szerk.): *Az erkölcs a néző és a cselekvő szemzőgéből*. Budapest: Scientia Humana. 11–41.
- Zsolt Péter (2003): *Médiaetika – Szakmai etikák rendszere*. Budapest: Eu-Synergion.
- Zsolt Péter (2013): *Szociálpszichológia: Proszociális és antiszociális alapviselkedések*. Budapest: Nemzeti Közszerkeleti Egyetem.
- Zsolt Péter (2014): A Civil Világ Magyarországon 2014 után. Egy 10 részes rádióműsor tanulságai. In: Zsolt Péter–Péterfi Ferenc: *Civil világ*. Budapest: Civil Rádió–Méltányosság Politikaelemző Központ.
<http://meltanyosság.hu/content/files/A%20Civil%20vil%C3%A1g%20Magyarorsz%C3%A1gon%202014%20ut%C3%A1n.pdf>
- Zsolt Péter (2016): A társadalom foglyul ejtése. *Civil Szemle*, 2016. (2.), 29–45.
- Zsolt Péter (2017): Az átláthatóságtól az integritásig. *JEL-KÉP*, (1), 2–18.
http://communicatio.hu/jelkep/2017/1/JelKep_2017_1_Zsolt_Peter.pdf

Jegyzetek

- 1 A terrorizmus szakirodalmára itt nem térnénk ki, de gyakori érv, hogy a terrorizmus alapja a gyengeség.
- 2 <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/09/23/remarks-president-clinton-global-initiative>

- 3 Lásd még Magyar Bálintot, aki újabban azt szorgalmazza, hogy az EU hagyjon fel az illiberális államok pénzügyi büntetésével, helyette inkább a haszonélvezők büntetésével foglalkozzon.
- 4 A Quadragesimo Anno pápai enciklika születése 1931-ben, mintegy megelőzi a konzervatív és baloldali értékrendszer összefésülését.
- 5 https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf
- 6 <https://legacy.gscdn.nl/archives/images/soroskooptbrussel.pdf>
- 7 A technikák részleteit lásd Fishkinnél (1991) vagy Reybroucknál (2017).
- 8 Pokol Béla ezt az elitet pedig azonosítja a liberális elit érdekközösségével, mely ilyenformán még szűkebb merítés.
- 9 Richard Youngs gondolatainak bemutatását lásd Lakatos (é.n.).
- 10 Lásd F. Fukuyama önrevízióit.
- 11 New report: Hungary dismantles media freedom and pluralism https://mailchi.mp/d0096e2ab724/new-report-hungary-dismantles-media-freedom-and-pluralism?e=49f6a67c1b&fbclid=IwAR0TzTEuNqO7mQDjHPVUmQKd_Z9Lz86LvJ_2ARhrg9ARy0zLNJDSk3ev_bo
- 12 Pokol Béla a „közmorál” és a „kritikai morál” kifejezést használja (Pokol 2010), mi ettől, mivel nem akartuk rekonstruálni a gondolatmenetét, kicsit eltértünk.
- 13 A pre-, a konvencionális és a posztkonvencionális kategorizálás Kohlberg fogalomhármasa, melynek rekonstruálására nincs e tanulmány keretein belül lehetőség, megtettem vázlatosan a Szociálpszichológia c. könyvemben (Zsolt 2013), illetve lásd még részletesebben Váriné Szilágyi (1994).
- 14 2017-ben két bangladesi menekültnek ítélt meg Magyarország ellen 10-10 ezer eurós kártérítést az EJEB jogellenes fogvatartás és kiutasítás miatt.
https://hu.wikipedia.org/wiki/Emberi_Jogok_Eur%C3%B3pai_B%C3%ADr%C3%B3s%C3%A1g
- 15 <https://vilagterkep.atlatszo.hu/2017/04/19/osszeomlik-a-globalis-civil-tarsadalom-itt-az-atlatszo-nagy-illiberalis-korkepe/>
- 16 <https://24.hu/kulfold/2019/10/19/erdogan-budapest-iskola-maarif-alapitvany/?fbclid=IwAR09isl-FPDPEFL8VYtRfJufos7u717vaqWWHfKsxYvf2fqPvMssFddyV48>
- 17 <https://infostart.hu/tudositoink/2019/12/03/kemenyen-visszavaghat-kina-az-egyedul-allamoknak>
- 18 Köszönet Pokol Bélának, aki felhívta a figyelmemet a Newt Gringich média és konzervatív jogvédő alapítványára.
- 19 https://nepszava.hu/3043440_van-aki-batran-szembeszall-a-hidveghi-alelnoksege-ellen-fellepo-globalista-alcivil-halozattal
- 20 https://index.hu/belfold/2017/12/05/alcivil_szervezetek_civil_szervezetek_cof_bekemenet_migraciokutato_alapjogokert_kozpont/
- 21 Egy ilyen harmadik országban végzett segélyező szervezetnél dolgozó ismerősöm saját bevallása szerint azért hagyta ott a szervezetet, mert úgy vélte: a segélyek nem jutnak el megfelelő mértékben a célcsoporthoz.
- 22 <https://www.origo.hu/itthon/20191002-elektromos-autokat-vasarolt-a-kormany-korhazaknak.html>
- 23 Nem láttunk még olyan szerzőt, aki a globális NGO-k jogvédő tevékenységét éppúgy kritizálta volna, mint a hazai GONGO-k álcivil tevékenységét.
- 24 Ezt a szabályozást kibővítették 2019-ben olyan magánszemélyekre is, akik külföldi támogatást kapnak és nyilvánosságban – pl. neten – információkat osztanak meg. <http://www.atv.hu/kulfold/20191202-putyin-alairta-a-torvenyt-amely-alapjan-maganszemelyek-is-kulfoldi-ugynoknek-minosithetok>
- 25 Agents of the People, Four years of „foreign agents” law in Russia: consequences for the society. <https://www.amnesty.hu/data/file/3101-eur4651472016english.pdf?version=1415642342>
- 26 A Civil Rádióban a Civil Világ Magyarországon 2014 után – Egy tízrészes rádióműsor tanulságai. <http://meltanyosság.hu/content/files/A%20Civil%20Vil%C3%A1g%20Magyarorsz%C3%A1gon%202014%20ut%C3%A1n.pdf>
- 27 <https://www.startlap.hu/kiemelt-hirek/korhazi-agyakra-gyujt-egy-sarbovardi-edesapa-hogy-ne-a-foldon-aludjanak-a-gyerekosztalyokon-az-anyukak/>

DIGITÁLIS TÁRSADALOM ÉS DIGITÁLIS OKTATÁS SZINERGIÁJA

Kővári Attila

■ Az információs társadalomban a digitális eszközök fejlődésének következtében folyamatosan átalakulóban van a társadalom minden színtere, beleértve ebbe az oktatás és a tanulás folyamatát, módszerét is. Mind a hallgatók, mind pedig a digitális eszközök használatában járatos oktatók mindennapjaiban jelentős mértékben megjelenik a digitális technológia, nem csak az oktatási-tanulási tevékenység kapcsán, hanem a tanórán kívül is, szórakozás, információszerzés, kapcsolattartás stb. területeken is (Molnár et al. 2018). A nemzetközi felmérések alapján azonban megállapítható, hogy fontos szerepet kapnak az oktatáspolitikai döntések ahhoz, hogy a digitális írástudás megfelelő súlyú része lehessen a tanárképzésnek és továbbképzésnek (Kárpáti 2013). Az OECD Skills Outlook 2019 tanulmánya felhívja a figyelmet, hogy az átalakuló, digitális társadalmon alapuló világhoz való felzárkózás elsősorban kormányzati programok támogatásával valósítható meg központi módon, az egyének fejlődésének támogatása teljes életén át tartó oktatási és képzési rendszerrel (OECD 2019). Átfogó programokat szorgalmaz mind az oktatás, a munkaerőpiac, az adózási rendszer, a kutatás-fejlesztés vonatkozásában egyaránt; a központban a kompetenciák fejlesztése (Rajcsányi-Molnár 2019; Kővári-Rajcsányi-Molnár 2020), a digitális állampolgárság megteremtése áll.

A digitális állampolgárság megfogalmazása a Digitális Állampolgárság weboldal szerint (ELTE PPK ITOK 2013): „A digitális állampolgársághoz kapcsolódó tevékenységek olyan tudatosan átgondolt, az egyén és a közösség számára értékes cselekvést és viselkedést jelentenek, amelyek magukban foglalják a XXI. századhoz illeszkedő, digitális kommunikáció és

eszközhasználat modelljét, az online felületeken végzett értékteremtő tevékenységet és annak hatásait, valamint a digitális eszközökkel végzett cselekvés etikai, jogi aspektusait is.”

„A digitális állampolgárság egy olyan – a digitális és online világban járatos, az abban megjelenő információkat kritikusan szemlélő, konstruktívan továbbgondoló, produktívan kezelő személy jellemzőire utal, aki képes eredményesen, és a közösség számára is értékteremtően végezni a mindennapi tevékenységét.”

A digitalizációt támogató programoknak célirányosan a digitális állampolgárság kompetencia-rendszerében kell hatékonynak lenniük, melyet a Digitális állampolgárság kutatás 2014 foglal össze (Czifrusz et al. 2015), ennek elemei:

- Digitális jelenlét: az egyén kommunikációja és az interakciói saját maga számára, valamint a szűkebb környezete és a tágabb közösség számára is hasznosak és értékesek legyenek. Kapcsolódó témakörök: digitális eszközhasználat, digitális hozzáférés, digitális kommunikáció.
- Digitális életvezetés: tudatos életvezetés, melynek kapcsolódó témakörei: digitális egészség, digitális énmegjelenítés, digitális együttélés.
- Digitális produktivitás: digitális környezetben tevékenykedve létrehozott értékteremtés, melynek része a hatékony munkavégzés és a tartalom-szervezés. Kapcsolódó témakörök: digitális értékteremtés, digitális hatékonyság, digitális tartalom-szervezés.

E program csupán előjele a ma zajló DigComp keretrendszerek kidolgozásának.

A digitális és online világ megváltoztatja a polgárok mindennapjait is, kihatással van mindannyiunk életére, szinte az élet bármely területét is nézzük. Az oktatásnak ebben azért van kiemelt jelentősége, mert igen fontos szerepet tölt be abban, hogy megmutassa, megtanítsa a digitális eszközök nem csak szórakozás, kapcsolattartás, közösségépítés alapú lehetőségeit (Jámbor 2019), hanem bevezesse a digitális társadalom polgárait a digitális eszközök célirányos használatába, amihez megfelelő digitális írástudásra van szükség. A digitális írástudás integrálni igyekszik a tudást és a képességelemeket, alapismereteket és speciális használatot, az UNESCO meghatározásában „képesség arra, hogy megértsünk, interpretáljunk, megalkossunk, közöljünk és feldolgozzunk nyomtatott és egyéb módon közölt szövegeket, különböző közlési helyzetekben. Az írástudás folyamatos tanulást igényel, s így teszi lehetővé, hogy elérjük életcéljainkat, bővítsük ismereteinket és képességeinket, és hatékonyan vehessünk részt szűkebb és tágabb közösségünk életében.” (Kárpáti 2013)

A digitális használat tekintetében megemlíthetjük akár a munka, család, egészség, szabadidős tevékenységek körét, az információk átgondolt keresése, rendszerezése, tárolása, mesterséges intelligencia alkalmazása akár az Ipar 4.0 vagy a Társadalom 5.0 területén. Olyan új technológiák terjedhetnek el, melyek alapvetően megváltoztatják az egyénre szabott oktatás formáit (Orosz et al. 2019), gondolva itt a neurobiológia adta tanulástámogatási lehetőségekre (Katona–Kővári 2018a), a mobil eszközök használatára a tanórán (Ősz et al. 2013), vagy akár a legkorszerűbb 3D technológiák oktatástámogatásban nyújtott szerepére (Horváth–Sudár 2018; Horváth 2019). A Társadalom 5.0-ban a kibertér (virtuális tér) és a fizikai tér (valós tér) közötti konvergencia megalapozza, hogy a polgárok ne csak hozzáférhessenek a felhőalapú szolgáltatásokhoz vagy adatokat keressenek

és elemezzenek, hanem a fizikai térben található érzékelők által szolgáltatott nagy mennyiségű információt a mesterséges intelligencia alkalmazásával elemezzék, és az elemzés eredményeit visszajuttassák a fizikai térben a polgárok számára. A Társadalom 5.0 rendszerében az emberek, élő és élettelen tárgyak mind kapcsolódnak a kibertérbe, és az így gyűjtött információk mesterséges intelligencia által feldolgozott formában visszakerülnek a fizikai térbe és befolyásolják azt. Ez a folyamat új értéket teremt az ipar és a társadalom számára, melynek maximális kihasználása a polgárokon, a digitális társadalmon múlik. A megfelelő tudás és szemléletmód kialakításában a digitális oktatás, az Oktatás 4.0 kiemelt szerepet játszik. A Társadalom 5.0 még nagyobb mértékben törekszik az egyéni igényekhez igazítani a termékek és szolgáltatások nyújtását, ezzel a társadalom egészére pozitív hatást gyakorolva. Az Oktatás 4.0 célkitűzései, ezzel a szemléletmóddal azonosulva, a korszerű digitális oktatástechnológiai rendszerek bevezetésével (Námesztovszki et al. 2018) az egyénre szabott oktatáson keresztül az egyéni tudás és képességek minél hatékonyabb fejlesztését szorgalmazza (Balogh et al. 2019; Gogh–Kővári 2019) az oktatói szerepek újragondolásával (András et al. 2016a, 2016b).

Az oktatással szemben komoly kihívást állít az is, hogy az OECD Skills Outlook 2019 tanulmánya szerint egyre több munkafolyamatot váltanak ki gépek, másrésztől folyamatosan nő azon munkakörök száma, amelyek a korábbiakhoz képest komplexebb tudást igényelnek. A tanulmány felhívja a figyelmet arra is, hogy a társadalom digitalizációja földrajzi egyenlőtlenségekhez vezethet és, hogy a technológiai fejlődés alapjaiban változtatja meg a hagyományos társadalmi és gazdasági viszonyokat (OECD 2019). Magyarországon tekintetben a Digitális Oktatási Stratégia, a Digitális Munkaerő Program, a Digitális Jólét Program 2.0 tartalmaz irányelveket a jövő digitális társadalmát meghatározó legfontosabb tényezők vonatkozásában, a köznevelési és szakképzési rendszer digitális oktatás adta lehetőségek megteremtésére és kihasználására, az egész életen át tartó tanulásra épülő felnőttképzési rendszer szorgalmazására. A Digitális Jólét Program 2.0 a gazdaság, az állam és a társadalom digitális fejlesztésének számos területén fogalmaz meg digitalizációt támogató programokat, mint átfogó infrastruktúra-fejlesztéseket és az oktatási rendszer digitális átalakítását.

A Társadalom 5.0, a digitális állampolgárság szempontjából számos tényező mellett igen fontos az a kérdés, hogy a tanulás és oktatás terén milyen változások, fejlesztési lehetőségek jelennek meg a digitális technológia révén és hogyan lehet az ilyen típusú digitális eszközök használatával a tanulás és oktatás még eredményesebb, produktívabb (András et al. 2016a, 2016b; Bérci 2018), és hogyan lehet ennek társadalmi értékteremtő lehetőségeit támogatni. A Civil Szemle nyitott az előzőekben összefoglalt tématerületek interdiszciplináris megközelítésére, az életminőség javítását szolgáló jelenségek elemzésére. A digitális társadalom és a digitális oktatás témakörének felkarolása, szélesebb nyilvánosság megismertetése ezen tématerületekkel mindannyiunk számára egy fontos célkitűzés kell legyen.

Köszönetnyilvánítás

A cikk elkészítését az EFOP–3.6.1–16–2016–00003 pályázat támogatta.

Irodalom

- András István–Rajcsányi-Molnár Mónika–Bacsa-Bán Anetta–Balázs László–Németh István–Szabó Csilla–Szalay Györgyi (2016a): Módszertani megújulás a felsőoktatásban: Az új oktatói szerepek megfelelő oktatásmódszertani megközelítés. *Dunakavics*, 4., (6), 25–32.
- András István–Rajcsányi-Molnár Mónika–Bacsa-Bán Anetta–Balázs László–Németh István–Szabó Csilla–Szalay Györgyi–Ardelean Tímea (2016b): *Tanulásméleletek és az új generációk sajátosságainak vizsgálata a tanulási eredmények alapján. Empirikus kutatások az oktatásban határon innen és túl.* Budapest: Óbudai Egyetem Trefort Ágoston Művelődéstudományi Központ. 355–375.
- Balogh, Zoltán–Turcáni, Milan–Burianová, Maria (2019): Personalized Learning and Current Technologies in Teaching IT Related Subjects. In: *2019 International Symposium on Educational Technology (ISET)*. 124–126.
- Bérci, Róbert (2018): Game development through independent student activities. *Computers & Learning*, 1., (1), 26–38.
- Czirfusz Dóra–Habók Lilla–Lévai Dóra–Papp-Danka Adrienn (2015): *Digitális állampolgárság-kutatás 2014.* Budapest: Oktatási Hivatal.
- ELTE PPK ITOK (2013): *Digitális Állampolgárság.* <http://digitalisallampolgarsag.hu/>
- Gogh Előd–Kővári Attila (2019): Tanulás önszabályozásának tapasztalatai egy szakgimnáziumban. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 9., (2), 72–86.
- Horváth, Ildikó (2019): MaxWhere 3D Capabilities Contributing to the Enhanced Efficiency of the Trello 2D Management Software. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., (6), 55–71.
- Horváth, Ildikó–Sudár, Anna (2018): Factors contributing to the enhanced performance of the Maxwhere 3d VR platform in the distribution of digital information. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., (3), 149–173.
- Jámbor, Sándor (2019): Educational methods based on student activity in vocational education. *Transactions on IT and Engineering Education*, 2., (1), 17–29.
- Kárpáti Andrea (2013): *Az informatikai kompetenciától a digitális pedagógiáig, a nemzetközi kutatások tükrében.* http://www.kre.hu/ebook/dmdocuments/oktatasi_segedanyag/chap_2.html
- Katona, József–Kővári, Attila (2018a): Examining the learning efficiency by a brain-computer interface system. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., (3), 251–280.
- Katona, József–Kővári, Attila (2018b): The Evaluation of BCI and PEBL-based attention tests. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., (3), 225–249.
- Kővári, Attila–Rajcsányi-Molnár, Mónika (2020): Mathability and Creative Problem Solving in the MaTech Math Competition. *Acta Polytechnica Hungarica*, 17., (2), 147–161.
- Molnár, György–Szűts, Zoltán–Bíró, Kinga (2018): Use of Augmented Reality in Learning. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., (5), 209–222.
- Námesztovszki, Zsolt–Major, Lenke–Molnár, György–Szűts, Zoltán–Ekler, Péter–Kőrösi, Gábor (2018): External Motivation, the Key to Success in the MOOCs Framework. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., (6), 125–142.
- OECD (2019): *OECD skills outlook 2019: Thriving in a digital world.* Paris, France: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Orosz, Beáta–Kovács, Cintia–Karuovic, Dijana–Molnár, György–Major, Lenke–Vass, Vilmos–Szűts, Zoltán–Námesztovszki, Zsolt (2019): Digital education in digital cooperative environments. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 9., (4), 55–69.
- Ősz Rita–András István–Rajcsányi-Molnár Mónika (2013): Az újgenerációs mobil oktatásszervezés kérdései: A mobil generáció a változó tanulási környezetben – pedagógiai kihívások és paradigmák. In: András István–Rajcsányi-Molnár Mónika: *Metamorfózis: Globális dilemmák három tételben.* Budapest: Új Mandátum Kiadó. 196–215.
- Rajcsányi-Molnár Mónika (2019): MaTech: Digitális eszközhasználaton alapuló kreatív matematika verseny szervezése középiskolás tanulóknak. In: Fodorné Tóth Krisztina (szerk.): *Felsőoktatási innovációk a tanulás korában: a digitalizáció, képességfejlesztés és a hálózatosodás kihívásai.* Tanulmánykötet. Pécs: MELLearn Egyesület. 19–32.

DIGITALIZÁCIÓS KIHÍVÁSOK A CIVIL SZÉKTORBAN

Borzán Anita–Szekeres Bernadett

Bevezetés

■ Az elmúlt közel negyed évszázad alatt a magyarországi nonprofit szektor nagyfokú átalakuláson ment keresztül, így jelentősége az 1990-es évek óta nagymértékben megnövekedett. A nonprofit szervezetek fontos szerepet játszanak a szocializációs folyamatokban mind fiatal-, felnőtt- és időskorban. A közös célért való összefogás, ezen szervezetek életében, működésében való aktív részvétel, a közösség építő ereje, mind-mind pozitív hatást gyakorolnak a társadalom fejlődésére.

Témaválasztásunkat a nonprofit szféra szabályozásának átalakulása, a digitalizáció kihívásai ihlették. Cikkünk első részében a nonprofit és egyéb szervezetek sajátos tevékenységének elemzésével, számviteli kérdéseivel, könyvvezetési sajátosságaival foglalkozunk. A tanulmány második része a civil szervezetek információs rendszerét vizsgálja a digitalizáció korában.

A nonprofit fogalom és a nonprofit jelleg

A „nonprofit” szót annak a gazdasági, társadalmi jelenségnek a gyűjtőfogalmaként használjuk, melyet a társadalom különböző közösségei hoznak létre saját érdekeik érvé-

nyesítésére, szükségleteik kielégítésére, egymás megsegítésére, meghatározott célok elérésére, önkéntesen, anyagi ellenszolgáltatás nélkül végzett feladatokkal. A szakirodalom számos kísérletet tett a nonprofit szervezetek fogalmának meghatározására, ám ezek közül egyik sem fedi le a szervezetek teljes körét, azonban általánosan elfogadottá vált főbb sajátosságai meghatározhatók (1. ábra). A nonprofit tevékenységre vonatkozó általános jellemző a közhasznúság, a „közjó” szolgálata.

1. ábra. A nonprofit szervezetek sajátosságai

Forrás: Saját szerkesztés.

A forprofit szervezetekkel ellentétben ezen szervezetek által alkotott szektor elősegíti a kormányzat és a civil társadalom közötti partneri viszonyt, tevékenységével hozzájárul a társadalmi fejlődéshez. A társadalmi és kulturális élet alkotóelemei az élet minden területén megjelennek. A civil társadalom Nárai–Reisinger (2016) értelmezésében a társadalmi önszerveződéseket, azaz a civil szférát, illetve az állam-, valamint önkormányzat-közeli nonprofit szektort foglalja magában. A számviteli törvény szerint gazdálkodik az egyéb szervezet és a vállalkozás is, azonban az civil szervezetek sok tekintetben eltérnek a vállalkozásoktól (1. táblázat).

1. táblázat. Nonprofit/civil szervezetek és a forprofit vállalkozások közötti eltérések

Megnevezés	Forprofit vállalkozás	Nonprofit/civil
A társaság célja	Piaci eredmény	Feladat ellátás
Jogszabályi háttér	Ptk.	Ptk. és Civil törvény*
Jogképesség	Alakulástól	Bírósági nyilvántartásba vételtől
Bírósági bejegyzés	Cégbíróságon	Területi bíróságon
Irányítás	Tulajdonosok, illetve a tőlük kapott jogok alapján a menedzsment	Választott testületek és/vagy menedzsment
Tevékenység	Gazdasági, vállalkozási, profitszerzés	Elsődlegesen célja megvalósításának érdekében nem profit orientáltan tevékenykedhet, de kiegészítő jelleggel vállalkozhat

* 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról.

Forrás: 2011. évi CLXXV. törvény alapján saját szerkesztés.

Meggyőződésünk, hogy napjainkban a piaccgazdaságban dolgozó erők még inkább szükségessé teszik a közjóval való foglalkozást. Az erős versenykényszer, a növekvő egyenlőtlenségek, a nemzetközi szerveződések előretörése, a globalizáció egyre inkább szükségessé és indokolttá teszi nonprofit szervezetek működését.

Nonprofit szektor nemzetközi kitekintésben

Nemzetközi viszonylatban a System of National Accounts (SNA) – Egyesült Nemzetek Országos Elszámolási Rendszerének a meghatározása alapján a következő négy szervezettípus/szektor különíthető el: üzleti szektor, kormányzati szektor, nonprofit (harmadik) szektor, háztartások.

Ezen rendszer értelmezése szerint, ha egy szervezet a jövedelme nagy részét „egyénektől” kapja, akkor a harmadik szektorba sorolható, ha a jövedelme több mint felét termékértékesítés és szolgáltatásnyújtás útján éri el, akkor az üzleti szektorba, ha a kormánytól kapja, akkor a kormányzati szektorba tartozik. Európában az egyes országok civil társadalmának tulajdonságai különbözőek. Ennek oka az eltérő történelem, társadalmi berendezkedés, valamint az államigazgatási hagyományok különbözősége (2. táblázat).

2. táblázat. Civil szerveződések sajátosságai Európában

Megnevezés	Liberális modell	Kontinentális modell	Államhatalmi modell
Ország	Nagy-Britannia	Franciaország, Németország	Kelet-Közép-Európa országai
A civil szektor állammal való kapcsolata, feladata, működése	<ul style="list-style-type: none"> – a közszektor és a magán-szektor elválik egymástól, – az állam átadja a feladatokat, – az állam támogatja a civil szerveződések működését 	<ul style="list-style-type: none"> – nehezen vagy egyáltalán nem húzhatók meg a határvonalak az állam és magán-szektor között, – magas az állami szerepvállalás mértéke, – közvetett támogatások és közvetlen juttatások jellemzik 	<ul style="list-style-type: none"> – későn indult meg a civil szektor fejlődése, – még nem alakultak ki jól bevált módszerek, – magánszektor és a köz-szféra viszonya kialakulóban van
Civil társadalom jellemzője	professzionálisan, nagy hatékonysággal és önállóan képesek a feladatellátásra	az önkéntesség, az adományozási kedv országonként változó	alacsony az adományozási készség és kiforratlan, gyenge a civil társadalom

Forrás: Sasvári (2008) alapján saját szerkesztés.

Angliában a jogalkotó megkülönbözteti a jótékonyági (charities), illetve az egyéb öntevékeny (voluntary) szervezeteket (Bíró 2002). Az előbbi automatikusan részesül kedvezményekben, míg a többinél alapos mérlegelés után járnak különféle juttatások. A jótékonyági szervezet jogállása abból tevődik össze, hogy a jogilag előírt négy – szegénység enyhítése, oktatás segítése, egyházi élet fejlesztése, közösség egészét szolgáló célok elérése – feltételnek megfelel. Az állam és a civil szervezetek között kialakult irány jellemzően a közfeladatok ellátásában teljesedik ki, azonban az idősek szociális gondozása, az óvodai ellátás, az olcsó lakáshoz jutás tekintetében a nonprofit jelző használata erős túlzásként interpretálható nemzetközi megközelítésben.

Németországban komoly hagyománya van az önkéntes és karitatív tevékenységnek; nonprofit szektorként definiálják a közcélokat ellátó szervezetek körét (Kondorosi 1998). A közcél értelmezhető úgy, mint politikai képzés, ismeretterjesztés, valamint az alapítványok esetében oktatási, tudományos, kulturális, egészség- és környezetvédelmi tevékenység ellátása. A jogrendszer két fajtáját említi az alapítványnak, a közjogi és a magánjogi alapítványt. Az állam kedvezmények formájában járul hozzá az alapítványi szektor fellendüléséhez, melynek eredményeként már saját érdekképviselője is létrejött a Németországban működő nonprofit szektornak.

Franciaországban a nonprofit szféra az úgynevezett „szociális gazdaság” része (Bartal 2005). A szektoron belül a legjelentősebb szerep a szociális ellátásé és az oktatásé, ezek után következnek a kulturális és szabadidős szolgáltatások. Az egészségügy nem civil terület Franciaországban, mert igen fejlett az állam egészségügyi szolgáltató rendszere.

A volt szocialista országokra jellemző, hogy csak későn indult meg a civil szektor fejlődése, így nem alakultak ki jól bevált módszerek a közszektor és a nonprofit kapcsolat vonatkozásában. A kultúrával, szabadidős tevékenységgel foglalkozó szervezetek részaránya kimagasló, de emberi jogi és környezetvédő szervezetek is nagy számban figyelhetők meg.

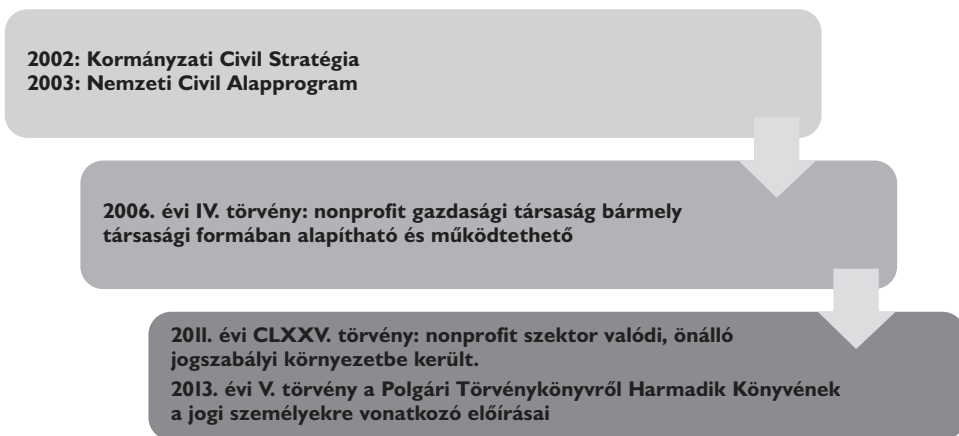
Összefoglalva megállapítható, hogy a nonprofit szektor definiálása más és más értelmezést nyer az egyes megközelítések szerint, de sajátos tevékenységük és a jogi feltéte-

leknek való megfelelés alapján mégis elkülöníthetők a társadalmi működés aktív szerepvállalóiként. Az említett országokban a nonprofit szervezetek jelentős súlyt, gazdasági és társadalmi erőt képviselnek.

A nonprofit szektor fejlődése és szabályozása Magyarországon

A magyar nonprofit szektor létrejötté és folyamatos növekedése egy olyan hiányt pótol, melyet sem az állami, sem a piaci szektor nem képes betölteni. Mind a társadalomnak, mind az államnak érdeke és igénye, hogy az úgynevezett „harmadik szektor” a többi szereplő által ki nem elégített szükségletek hiányát hatékonyan pótolja. Hazánkban a civil szektor jelenléte egészen a II. világháborúig meghatározó volt, de 1948 és 1989 között hanyatlásnak indultak és a megújulásra egészen az 1980-as évek végéig várni kellett. A rendszerváltás előtt jellemzően a politikailag viszonylag semleges területeken – sport, kultúra, szabadidős tevékenységek – alakulhattak egyesületek, ám a változást követő években a nonprofit szféra robbanásszerű fejlődésen ment keresztül. Az Országgyűlés 1989 januárjában fogadta el az új egyesülési jogról szóló törvényt, majd megalkották a pártok működéséről és gazdálkodásáról, és a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló törvényeket. Ez a jogszabályi háttér és a bevezetett pénzügyi támogatási rendszer ösztönzőleg hatott a nonprofit szervezetek számának növekedésére. A rendszerváltást követően három jelentős mérföldkőhöz kötjük a civil szektor fejlődését (2. ábra).

2. ábra. A civil szféra szabályozásának mérföldkövei

Forrás: Saját szerkesztés.

A nonprofit szektor kormányzati szintű elismerését a 2002-ben elfogadott Kormányzati Civil Stratégia, valamint a 2003-ban létrehozott Nemzeti Civil Alapprogram biztosította. A következő jelentős változást a 2006 évi IV. törvény okozta, amely megha-

tározta a nonprofit gazdasági társaság alapításának szabályait. Az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény megerősítette a civil szektor és az állam közötti kapcsolatot. Az új civil törvény előírásait a 2013. évi V. Polgári Törvénykönyv is megerősítette. Ezt követően már csak számviteli és adózási törvényt módosítások érintették a szektor szabályozását.

A teljes nonprofit szektor időbeni fejlődését makroszinten három fontos mutatóval lehet érzékeltetni: egyrészt a működő szervezetek számával, másrészt a bevételek reálértékével, harmadrészt a foglalkoztatotti létszámmal. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) STADAT idősoros éves adatainak feldolgozásával a regisztrált gazdasági szervezetek két csoportjának, azaz a társas vállalkozások, illetve a nonprofit és az egyéb nem nyereségérdekelte szervezetek számának alakulását a 3. táblázat alapján vizsgáljuk.

3. táblázat. A társas vállalkozások és a nonprofit szervezetek számának alakulása 2015–2018 között

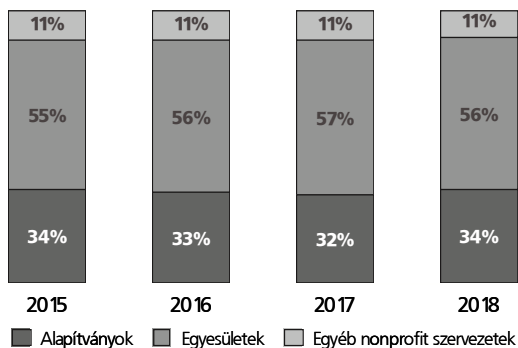
Évek	Társas vállalkozások száma (db)	Nonprofit és egyéb nem nyereségérdekelte szervezetek száma (db)
2015	560 853	128 271
2016	540 585	129 609
2017	529 608	130 305
2018	521 003	130 361

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján.

Össességében azt a következtetést vonhatjuk le, hogy míg a társas vállalkozások száma folyamatosan csökkent az elmúlt években, addig a nonprofit és egyéb nem nyereségérdekelte szervezetek – amelyek közé jogi személyiségű és nem jogi személyiségű nonprofit szervezetek tartoznak – száma kismértékben növekedett, az utolsó években stagnált.

A civil szervezetek esetében a legjellemzőbb jogi forma szerte a világon az egyesület, amely tipikusan tagjai számára nyújt szolgáltatást, valamint az alapítvány, amely nem szolgáltatást nyújt, hanem valamely közhasznú/közjó tevékenységhez biztosít pénzügyi háttérrel. Hazánkban is legnagyobb számban az egyesületek vannak jelen, őket követik az alapítványok, de a nonprofit gazdasági társaságok száma/aránya csekély (3. ábra). Össességében a nonprofit szervezeti kör a vizsgált időszakot tekintve közel 62 ezer szervezetet számlál. Részletesebben a tisztán nonprofit szervezetek számának alakulását elemezzük a főbb szervezeti formák szerint. Az egyéb nonprofit szervezet közé a köztestületet, a szakszervezetet, a szakmai, munkáltatói szervezetet, a nonprofit gazdasági társaságot és az egyesülést soroltuk.

3. ábra. A nonprofit szervezetek megoszlása szervezeti formák szerint 2015–2018 között

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján.

Megfigyelhető, hogy a vizsgált időszakban jellemzően stagnált az egyes szervezeti típusok száma, ezért egymáshoz viszonyított arányuk is változatlan maradt. További adatok feldolgozásával megállapítható, hogy 2018-ban az alapítványok jelentős részének tevékenysége az oktatáshoz, a szociális ellátáshoz és a kultúrához kötődött. Ezzel szemben az egyesületek a szabadidős és a sport-, valamint a kulturális tevékenységekre fókuszáltak.

A nonprofit szervezetek bevételei egyrészt támogatásokból, másrészt saját tevékenységből származnak (4. táblázat).

4. táblázat. A nonprofit szervezetek bevételeinek megoszlása 2015–2018 között (millió Ft)

Évek/Bevételek	2015	2016	2017	2018
Állami támogatás	511 351	660 558	854 624	915 037
Magántámogatás	304 365	246 830	231 174	333 783
Alaptevékenység	390 014	405 403	470 934	511 479
Gazdálkodási tevékenység	326 585	327 004	345 321	373 651
Egyéb tevékenység	11 075	15 103	22 405	16 046
Összesen	1 543 390	1 654 898	1 924 458	2 149 996

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján.

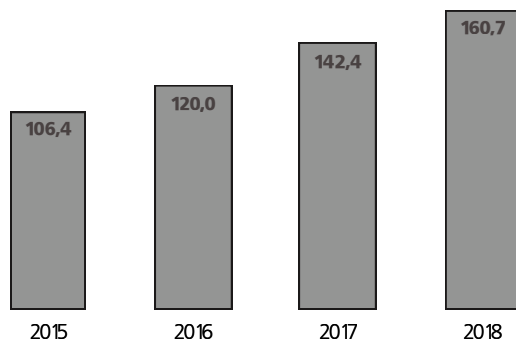
Az állami támogatásokból származó források aránya minden évben jelentősen növekedett. 2018-ban a teljes szektor bevételeinek 42,5 százaléka származott állami vagy önkormányzati költségvetésből, ezzel szemben a saját (alaptevékenységi, gazdálkodási) bevétel 41 százalékra csökkent.

A nonprofit szektorban alkalmazásban állók létszáma évek óta folyamatos növekvő tendenciát mutat (4. ábra). A munkavállalók több mint fele nő, körükben legnagyobb

arányban a 25 és 54 év közöttieket találjuk. A foglalkoztatottak legnagyobb hányada középfokú végzettségű. A szektorban foglalkoztatott nyugdíjasok száma 5 ezer fő körüli értéket mutat, de jelentős a csökkent munkaképességűek száma (24 ezer fő), illetve a fogyatékossgal élő személyek (4 ezer fő) alkalmazotti létszáma is.

4. ábra. A nonprofit szervezeteknél alkalmazásban állók létszáma 2015–2018 között (ezer fő)

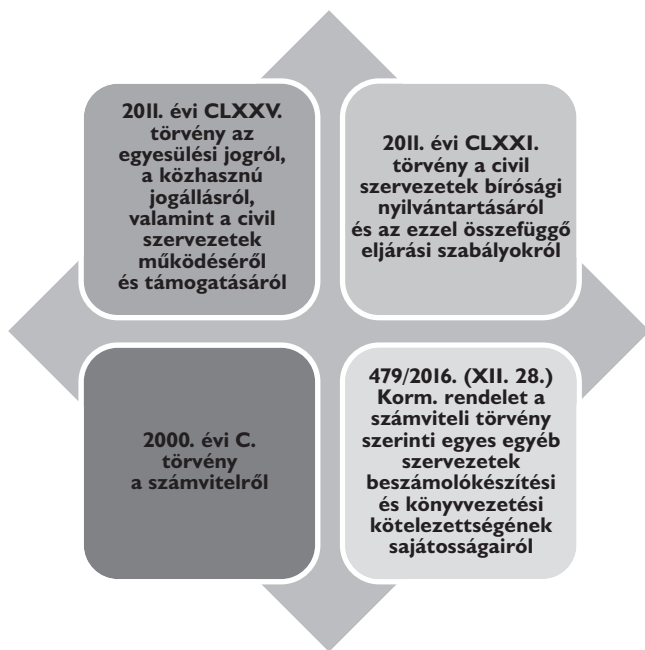

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatok alapján.

A nonprofit szervezetek számviteli információs rendszere, a digitalizáció kihívásai

A nonprofit szervezetek az alapítók által rendelkezésre bocsátott vagyon felhasználásával és a társadalmi szerepvállalásukból adódóan kapott bevételeikkel tudják megvalósítani célkitűzéseiket. Ahhoz, hogy azonosulni tudjanak a piaccgazdasági mechanika szerkezetével, információk előállítására van szükségük, melyet a számvitel biztosít. Az adatok rendszerbe foglalásához szükséges, hogy minden szervezet kialakítsa a saját, egyéni célokat és sajátosságokat figyelembe vevő információs rendszerét a számvitel tekintetében is. Az optimálisan kialakított számviteli rendszer hosszú távon szolgálja a tevékenység eredményes működését, kellő tájékozottságot nyújt, továbbá folyamatos információellátást biztosít a vezetők számára, akik ennek megfelelően tudják szabályozni üzletpolitikai intézkedéseiket. A számviteli törvény szabályai a civil szervezetekre is vonatkoznak. Tekintettel arra, hogy a civil szervezetek nem a piaci élet általános szereplői, ezért sajátos könyvvetési, beszámolóképzési és számviteli feladataikat a törvény rendelkezéseit szem előtt tartva, és a törvény felhatalmazása alapján kormányrendelet is szabályozza. Az 5. ábrán a civil szervezetek számára legfontosabb jogszabályokat foglaltuk össze, melyeket a tanulmány második részében részletezünk.

5. ábra. A civil szervezetek számviteli információs rendszerének legfontosabb jogszabályai

Forrás: Saját szerkesztés.

A digitalizáció hatására a jövőben a könyvelés területi aránya jelentősen lecsökken, amely a tranzakciós adózás és riporting jelentőségének erősödését, a tanácsadói szerep növekedését hozza magával. Maga az adatrögzítés szinte teljes egészében automatizálható, mivel a kimenő számlák automatikus kontírozása, a bejövő számlák szkennelt formátumban lévő adatainak karakteres felismerése már megoldott. A könyvelői tevékenység stratégiájának kialakításakor és a szoftverek kiválasztásakor, valamint az automatizálási lehetőségek kapcsán, érdemes figyelembe venni az ügyfelek igényeit is, a civil szektorra vonatkozó sajátos számviteli előírásokat. Ha pénzügyi és számviteli alapvetésekről beszélünk, akkor az első gondolatunk az, hogy minden számviteli rendszerrel kapcsolatos előírást ismernünk kell, legyen az magyar vagy nemzetközi számvitel és minden esetben tudni kell a vonatkozó adószabályokat. Az adóhatóság felé történő adatszolgáltatások is jelentősen változtak, sok esetben digitalizálódtak, vagy legalábbis egyszerűsödtek. A várakozások szerint egy idő után nem lesznek könyvelők vagy adószakértők egy társaságnál, akik a napi ügymenetben részt vesznek, hanem egyes munkákat automatizmusok fognak elvégezni. Amire szükség lesz, hogy maradjon meg a tanácsadói szerep, akik

értelmezik, paraméterezik, beállítják az új megoldásokat és átlátják az előírások és rendszerek sajátosságai alapján a folyamatok teljes egészét. Napjaink digitalizációs világában ehhez szeretnénk segítséget nyújtani a civil szektorra vonatkozó információs előírások naprakész, közérthető bemutatásával.

A civil szervezetek beszámolóinak nyilvánossága

A 2000. évi C. törvény a számvitelről szabályozza a hatálya alá tartozók, azaz a gazdálkodók beszámolójának a nyilvánosságát. A jogszabály értelmező rendelkezése értelmében a gazdálkodók közé tartoznak a nonprofit tevékenységi körrel jellemezhető civil szervezetek, vagyis az alapítványok és az egyesületek is. Mivel a hatályos számviteli törvény IX. fejezetében a nyilvánosságra hozatal és a közzététel csak a vállalkozókra vonatkozik, az egyéb szervezetek közé tartozó civil szervezetek részletes szabályozását *A számviteli törvény szerinti egyes egyéb szervezetek beszámolóképzési és könyvvezetési kötelezettségének sajátosságairól szóló 479/2016. (XII. 28.) kormányrendelet* szabályozza.

A rendelet III. fejezete tér ki a civil szervezetek beszámoló készítési és könyvvezetési kötelezettségének sajátosságaira. A 25. § értelmében „A civil szervezet a beszámolót, kötelező könyvvizsgálat esetén a könyvvizsgálói záradékot vagy a záradék megadásának elutasítását is tartalmazó független könyvvizsgálói jelentéssel együtt a 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról (Ectv.) szerint hozza nyilvánosságra”.

A civil szervezetek közhiteles nyilvántartásban szereplő adatai az Országos Bírósági Hivatal (OBH) honlapján (<https://birosag.hu/civil-szervezetek-nevjegyzeke>) szerepelnek. Az Adatbázisok menüponton belül a Civil szervezetek kiválasztása után az érdeklődők által az információk ingyenesen hozzáférhetőek.

Az OBH honlapján belül akadálymentes Civil Információs Portálon keresztül a civil szervezetek egy-egy paraméter, a név (minimum 6 karakter), az adószám, a székhely, az irányítószám, a szervezet típusa, cél szerinti besorolása beírásával kereshetők. A civil szervezetek kiválasztása után a beszámoló és egyéb, bírósági végzést tartalmazó közzétett dokumentumok is letölthetők.

A civil szervezetek nyilvántartásaira a számviteli törvényben rögzített könyvvezetési szabályokat kell alkalmazni, viszont a közhasznú jogállású szervezetek csak kettős könyvvitelt alkalmazhatnak. A civil szereplők a vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetükről az üzleti év utolsó napjára, azaz a fordulónapra vonatkozó beszámolót kötelesek készíteni. Mivel az üzleti évük megegyezik a naptári évvel, a fordulónap – a megszűnéstől eltekintve – december 31. A beszámoló formáját az éves összes árbevétel nagysága, valamint a könyvvezetés módja határozza meg (5. táblázat).

5. táblázat. Az egyszeres könyvvizetés alkalmazásának feltételei

Megnevezés	Küszöbérték/feltétel
Két egymást követő év összes árbevétele	Kisebb, mint 50 millió forint
Közhasznú jogállás vizsgálata	Nem minősül közhasznú jogállásúnak

Forrás: Saját szerkesztés.

Ha az előbbi feltételek egyike két egymást követő évben nem teljesül, a következő üzleti évtől kettős könyvvitelre kötelezetté válik a civil szereplő. Saját elhatározásból bármely üzleti év első napjával át lehet térni kettős könyvvizetésre. Az egyszeres könyvvitelre való visszatérés csak az előbbi feltételek együttes teljesülése esetén lehetséges. A civil szervezet beszámolójának tartalma a következő:

- mérleg (egyszeres könyvvizetésnél egyszerűsített mérleg);
- eredménykimutatás (egyszeres könyvvizetésnél eredménylevezetés);
- kiegészítő melléklet (kettős könyvvitel esetén);
- a beszámoló mellett közhasznúsági mellékletet is készíteni kell.

A közhasznúsági melléklet a közhasznú tevékenységek bemutatásán túl, azok célcsoportjait és eredményeit, a közhasznú jogállás megállapításához szükséges mutatókat és adatokat, a közhasznú cél szerinti juttatásokat, valamint a vezető tisztségviselőknek nyújtott juttatások összegét tartalmazza.

A civil szervezet köteles a jóváhagyásra jogosult testület által elfogadott beszámolóját, közhasznúsági mellékletét és kötelező könyvvizsgálat esetén a könyvvizsgálói záradékot vagy annak elutasítását is tartalmazó független könyvvizsgálói jelentést a fordulónapot követő ötödik hónap utolsó napjáig (május 31.) letétbe helyezni és közzétenni. A beszámoló nyilvánosságra hozatalát *A civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról és az ezzel összefüggő eljárási szabályokról szóló 2011. évi CLXXXI. törvényben* meghatározott módon kell teljesíteni.

2015. január 1-jétől az elektronikus bevallásra kötelezett civil szereplő (6. ábra) az Ügyfélkapun keresztül ÁNYK űrlapon az Országos Bírósági Hivatalnak küldi meg beszámolóját.

6. ábra. Az Ectv. értelmében elektronikus eljárásra kötelezettek

- ✓ a magánnyugdíjpénztár
- ✓ az önkéntes kölcsönös biztosító pénztár
- ✓ a hitelintézetek önkéntes betétbiztosítási, illetve intézményvédelmi alapja
- ✓ a köztestület
- ✓ a kölcsönös biztosító egyesület
- ✓ a hegyközség
- ✓ a párt
- ✓ az országos sportági szakszövetség
- ✓ a szövetség
- ✓ a közalapítvány
- ✓ a kérelmező, aki jogi képviselővel jár el és
- ✓ a már közhasznú szervezet

Forrás: Saját szerkesztés.

Ha a civil szervezet nem tartozik az előző csoportba, akkor nem köteles beszámolóját elektronikusan közzétenni. Az ÁNYK nyomtatványkitöltő programot használva vagy annak mellőzésével postai úton és személyesen ügyfélfogadási időben nyújthatja be a képviselő által eredetiben aláírt és keltezéssel ellátott beszámolóját. Az elektronikus bevállásra nem kötelezett civil szervezet választása szerint elektronikusan is eleget tehet közzétételi kötelezettségének.

Amennyiben a civil szervezetnek saját honlapja van, úgy a közzétételi kötelezettség a beszámoló és a közhasznúsági melléklet saját honlapon való elhelyezésére is kiterjed, ahol a beszámolóba való betekintést legalább a közzétételt követő második üzleti év információinak közzétételéig biztosítani kell.

A civil szervezetek statisztikai adatszolgáltatási kötelezettsége

A digitalizáció a civil szervezeteket az elektronikus beszámolón kívül az évente kötelező statisztikai adatszolgáltatás rendszerében is érinti. *A statisztikai célú elektronikus adatgyűjtés kiterjesztéséről szóló 388/2017. (XII. 13.) Kormányrendelet* mellékletében kijelölt adatgyűjtésekre vonatkozó adatszolgáltatás a KSH-ELEKTRA elektronikus adatgyűjtési rendszeren keresztül teljesíthető (<https://elektra.ksh.hu/asp/bejelentkezes.html>).

A statisztikai adatszolgáltatás határideje általában a beszámolók közzétételének végső határidejét követő 7–10 nap. Az elektronikus rendszer a KSH-tól kapott felhasználónévvel és jelszóval vagy a Központi Azonosítási Ügynök (KAÜ) kiválasztásával az Ügyfélkapun érvényes felhasználónévvel és jelszóval érhető el. *A Statisztikai jelentés a civil és egyéb nonprofit szervezetek tevékenységéről* kérdőív kitöltésével történő adatszolgáltatás *A hivatalos statisztikáról szóló 2016. évi CLV. törvény* 24. és 26. §-a alapján kötelező. A kitöltés és a véglegesítés is elektronikusan történik, munka közben is ellenőrizhetők a feltöltött információk, de beküldés előtt automatikus ellenőrzésre kerül sor, a program felhívja a hiányosságokra a figyelmet, melyek megszüntetéséig nem lehetséges a kérdőív véglegesítése és beküldése.

A civil szervezetek kulturális statisztikai adatszolgáltatási kötelezettsége

Azok a civil szervezetek, amelyek létesítő okiratukban kulturális tevékenységet jelölnek meg, a *388/2017. (XII. 13.) Kormányrendelet* értelmében, az Országos Széchényi Könyvtár által működtetett <https://kultstat.oszk.hu> oldalon kötelesek adatszolgáltatási kötelezettségüknek eleget tenni az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) 1438-as számú jelentés elektronikus kitöltésével (<https://kultstat.oszk.hu/#/home/underconstruction>).

A honlapot az Emberi Erőforrások Minisztériuma hozta létre, de az Országos Széchényi Könyvtár üzemelteti. 2019-ben, a megújult honlapon a szokásos március 1-jei határi-

dó helyett április 12-éig volt lehetőség az előző évi kulturális tevékenységet érintő OSAP 1438-as adatlap kitöltésére. Az adatszolgáltatás célja szerinti teljeskörűség és pontosság elérése érdekében a Nemzeti Művelődési Intézet minden évben számos szakmai fórumot szervez személyes konzultációval, emellett telefonos és e-mailes tanácsadással is segíti a kitöltőket. 2020. év elején az adatszolgáltatók számára fontos információ, hogy a megelőző évek kulturális jelentései a honlapon nem férhetők hozzá. A korábbi bevételek időszakai tekintetében a bevallást tevőkre vonatkozó összesítő adatok éves bontásban tölthetők le. Az adatlap kitöltését követően az ellenőrzésben talált hiányosságok pótlása után lehetséges a véglegesítés és az elektronikus beküldés. A honlap megújulása mellett újdonság, hogy az adatlap országos jóváhagyását követően nem kell a kinyomtatott és aláírt teljesítési igazolást beküldeni a megyei feldolgozó központok számára.

A három elektronikus bevallás tartalmi összehasonlítása

Az egyéb szervezet *beszámolója és közhasznúsági melléklete* tartalmazza a civil szervezetet nyilvántartó bíróságot, a beküldő személyes adatait, a civil szervezet nevét, nyilvántartási számát, székhelyének címét, a bírósági bejegyző határozat számát, az adószámot és a képviselő nevét. A beszámoló a választott könyvvezetési formának megfelelően jelenik meg. A mérleg mint statikus vagyongkimutatás a fordulónapra vonatkozóan tartalmazza az eszközöket és azok forrásait. Az eredménylevezetés (kettős könyvvitelnél eredménykimutatás) pedig az időszak adózott eredményének levezetését, az eredményt befolyásoló főbb hozamokat (bevételek, tagdíjak, támogatások, adományok) és ráfordításokat (személyi, dologi kiadások) mutatja be. Arra vonatkozóan is nyilatkozni kell, hogy a beszámolóban foglalt adatok könyvvizsgálattal alátámasztottak-e vagy sem.

A közhasznúsági melléklet szöveges része adott üzleti év alapcél szerinti és közhasznú tevékenységek kifejtésén alapul. Rákérdez a cél szerinti és a vezető tisztségviselőket érintő juttatások előző évi és tárgyévi összegeire. A közhasznú tevékenység megállapításához az erőforrás és a társadalmi ellátottság Civil törvényben nevesített 3-3 mutatója közül legalább 1-1-nek teljesíteni kell az elvárt küszöbértékét (6. táblázat).

Fontos elkülöníteni a közhasznú jogállás és a közhasznú tevékenység fogalmát egymástól. A *közhasznú jogállást*, mint státuszt a civil szervezet kérésére, amennyiben az alapszabályában – állami vagy önkormányzati feladat ellátásával kapcsolatos – közfeladat ellátása szerepel, a bíróság adja meg. A közhasznúság, mint státusz, viselőjének számos kedvezményt jelent, ugyanakkor a működés nyilvánosságával kapcsolatban kötelezettségei is keletkeznek.

A *közhasznú tevékenység* a közfeladatok teljesítésével az egyéni és társadalmi közös szükségletek kielégítéséhez járul hozzá. A személyi jövedelemadó 1%-os felajánlásait csak közhasznú tevékenységet folytató civil szervezetek fogadhatják, viszont a közhasznú jogállás megszerzése már nem követelmény.

6. táblázat. Az erőforrás és a társadalmi ellátottság mutatószámai

Erőforrás-ellátottság mutatói	Küszöbérték/feltétel
$\frac{\text{Előző évi} + \text{Tárgyévi bevételek}}{2}$	>1 millió Ft
Előző évi + Tárgyévi eredmény	≥ 0
$\frac{\text{Előző évi} + \text{Tárgyévi személyi jellegű ráfordítások}^*}{\text{Előző évi} + \text{Tárgyévi ráfordítások (kiadások)}}$	$\geq 0,25$
Társadalmi ellátottság mutatói	Küszöbérték/feltétel
$\frac{\text{Előző évi} + \text{Tárgyévi személyi jövedelemadó 1\% átutalt összege}}{\text{Előző évi} + \text{Tárgyévi korrigált bevétel}^{**}}$	$\geq 0,02$
$\frac{\text{Előző évi} + \text{Tárgyévi közhasznú ráfordítások}}{\text{Előző évi} + \text{Tárgyévi összes ráfordítás}}$	$\geq 0,5$
$\frac{\text{Előző évi} + \text{Tárgyévi önkéntes személyes közreműködők}}{2}$	≥ 10 fő

* Vezető tisztségviselőknek történő juttatások nélkül.

** Összes bevétel – EU és normatív támogatás, 1% személyi jövedelemadó és közszolgáltatási támogatás.

Forrás: Ectv 32. § (4) és (5) alapján saját szerkesztés.

A statisztikai jelentésben a civil szervezet neve és címe mellett a törzsszámot, a statisztikai főtevékenység kódját, vezetőjét és annak elérhetőségét (telefonszám, lakcím, e-mail) is fel kell tüntetni. Az adószámot követően ellenőrizni kell a Statisztikai Hivatal által beállított NSZOR (Nonprofit Szervezetek Osztályozási Rendszere) kódot. Amennyiben nem megfelelő, azt módosítással a tevékenység jellegéhez szükséges igazítani. Meg kell jelölni az alapítás évét és nyilatkozni kell arra vonatkozóan, hogy az utolsó üzleti évben működött-e a civil szervezet. Ki kell tölteni a közhasznú jogállásra vonatkozó kérdéseket, a területi hatóköréről és a szervezeti formáról is nyilatkozni kell. A kérdőív a közfeladatokkal kapcsolatos szerződésekre és az önkormányzati munkában, döntéshozatalban való részvételre is kitér. Részletesen meg kell adni a tagok létszámát jogi személyek és magánszemélyek szerinti bontásban. A fizetett alkalmazottakról, azok munkaideje, nemek, kor, iskolai végzettség, nyugdíjas, megváltozott munkaképességű, közfoglalkoztatási jogviszony szerinti összetétele alapján szükséges nyilatkozni. Ki kell térni a foglalkoztatásra vonatkozó szerződésekre és az önkéntes segítőköt is be kell mutatni havi munkavégzés ideje, ellátott feladat jellege, iskolai végzettsége, nemek és életkor szerinti tagolásban. A bevételek tekintetében közös a beszámolóval az 1% személyi jövedelemadóra, a tagdíjbevételekre, a támogatásokra és az adományokra vonatkozó adatszolgáltatás. Részletesebb viszont a költségek (ráfordítások) pénzforgalmi szemléletű tagolása. A vagyonkimutatásból a főbb eszközök (követelések) és források (saját tőke, kötelezettségek), az adott és a kapott támogatások, az immateriális javakkal és a tárgyi eszközökkel kapcsolatos állománynövekedések kerülnek kiemelésre.

A *kulturális statisztikai jelentésben* lényeges eltérés az előző két dokumentumhoz képest, hogy becsült bevételek, költségek és ráfordítások is beírhatók, tehát nem szükséges a jóváhagyásra jogosult testület által elfogadott beszámoló. Ez azért jelent könnyebbséget, mert március elején sok civil szereplő számviteli beszámolója még nem készül el. A civil szervezet nevét, székhelyét, adószámát, vezetőjének nevét, telefonszámát, e-mail címét, a szervezet típusát, a működés módját és jellegét a statisztikai jelentéshez hasonló mélységben kell feltüntetni. A kérdőív kitér a gazdálkodás módjára és a tevékenységhez szükséges helyiségek adataira is (alapterület, akadálymentesítés, informatikai ellátottság, internetcsatlakozás stb.). A munkaviszonyban állók és önkéntesek nemek, életkor, iskolai végzettség szerinti tagolása is hasonlít a statisztikai adatszolgáltatáshoz. A tevékenység főbb bevételeinél és kiadásainál is jelentős az átfedés. A bevételeknél a támogatások, a tagdíjak, a kiadásoknál a személyi, a dologi, a felújítási és a felhalmozási kiadások képezik a főbb csoportokat. Az előző és tárgyévi pénzmaradványról is adatot kell közölni. A továbbiakban a kulturális jellegnek megfelelő népművészeti, művészeti tevékenységgel, az alkotókörökkel, klubokkal, képzésekkel, ismeretterjesztéssel, táborokkal, tanulmányutakkal, rendezvényekkel foglalkozik a kérdőív. Válaszolni kell a külföldiek részvételére, illetve a külföldön megvalósult programokra vonatkozó kérdésekre is, megjelölve az érintett létszámot.

Eredmények, következtetések

A civil szervezetekre hárul minden olyan feladat, amelynek ellátása a piaci racionalitás vagy az állami felelősségvállalás szűk korlátai között nem megoldható.

Napjainkra elmondható, hogy a nonprofit szervezetek státuszjogi értelemben elfoglalták helyüket a magyar jogrendben, önálló törvény biztosítja működésüket, a polgári törvénykönyv külön fejezetben foglalkozik – többek között – a szektor szereplőivel is.

Míg a vállalkozásoknak a Céginformációs Szolgálat felé elektronikus beszámolási kötelezettségük van, addig a civil szereplők jelentős részénél csak lehetőség az e-bevallás elkészítése és benyújtása. A vállalkozások közzétételi – és egyben letétbe helyezési – kötelezettsége a Személyre szabott Ügyintézési Felületről (SZÜF) elérhető, Elektronikus Beszámoló Portálon lévő Online Beszámoló és űrlapkitöltő Rendszeren (OBR) keresztül teljesíthető. E-beszámolót készítőként azt valljuk, hogy a civil szervezetek egy része számára csak választható ÁNYK programban kitöltött beszámoló és közhasznúsági melléklet sokkal ellenőrizhetőbb, kényelmesebb és rugalmasabb közzétételi forma, illetve a vizsgálózás az Ügyfélkapus beküldés után azonnal megérkezik.

Egyértelmű a KSH adatszolgáltatási kötelezettség digitalizációs kényszere, melynél előnyt jelent az Ügyfélkapus regisztráció, hiszen ugyanazzal a felhasználónévvel és jelszóval is elérhető a KSH-ELEKTRA, mint a KAÜ (Központi Azonosítási Ügynök). Az elektronikus rendszer a kitöltő civil szervezet számára akár több évre visszakéreshető, azonos szerkezetű kérdőíveket tartalmaz.

A kulturális tevékenységet folytató civil szervezetek kulturális statisztikai adatszolgáltatási kötelezettsége is elektronikus. A 2019-es módosítás teljesen digitalizálta a bevallást. Negatívum, hogy az előző évek adatszolgáltatásai az új rendszerben az adatszolgáltató részére jelenleg nem hívhatók le, 2020 első két hónapjában az utolsó év adatlapja és a teljesítés igazolása sem tölthető le.

A három jelentés közül a legtöbb hasonlóságot a statisztikai és a kulturális statisztikai jelentés között fedeztük fel. A legpontosabb gazdálkodási és közhasznúsági adatokat viszont a beszámoló és a közhasznúsági melléklet szolgáltatja, egyben a statisztikai és kulturális statisztikai jelentések adatbázisát is képezve.

Ahhoz, hogy a három dokumentum valóban összemérhető legyen, a kulturális statisztikai jelentés határidejét célszerű lenne a beszámoló nyilvánosságra hozatala után megjelölni, ezzel biztosítva, hogy ott is tényleges adatok szerepeljenek a gyakran becslött értékek helyett.

Irodalom

Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest:Századvég Kiadó.

Bíró Endre (2002): *Nonprofit szektor analízis – Civil szervezetek jogi környezete Magyarországon*. Budapest:EMLA Egyesület.

Kondorosí Ferenc (1998): *Civil társadalom Magyarországon*. Politika + Kultúra Alapítvány.

Nárai Márta–Reisinger Adrienn (2016): *Társadalmi felelősségvállalás és részvétel*. Budapest–Pécs:Dialog Campus Kiadó.

Sasvári Nóra (2008): *Civil szervezetek és az Európai Unió*. PhD értekezés. Budapest:BCE.

Tóth Éva (2001): *Gyakorlati kézikönyv a nonprofit szervezetekről*. Debrecen:Debreceni Egyetem, Kossuth Egyetemi Kiadó.

2000. évi C. törvény a számvitelről

2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról.

2011. évi CLXXXI. törvény a civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról és az ezzel összefüggő eljárási szabályokról.

2016. évi CLV. törvény a hivatalos statisztikáról.

479/2016. (XII. 28.) kormányrendelet a számviteli törvény szerinti egyes egyéb szervezetek beszámolóképzési és könyvvezetési kötelezettségének sajátosságairól.

388/2017. (XII. 13.) kormányrendelet a statisztikai célú elektronikus adatgyűjtés kiterjesztéséről.

Internetes hivatkozások

<https://birosag.hu/civil-szervezetek-nevjegyzeke>

<https://elektra.ksh.hu/asp/bejelentkezes.html>

<https://kultstat.oszk.hu/#/home/under-construction>

https://www.ksh.hu/stadat_eves_3_2

DÁNOS Zsolt—REISINGER Adrienn*Az egyetemi társadalmi felelősségvállalás koncepciója*

A tanulmány az egyetemi társadalmi felelősségvállalás koncepcióját mutatja be. A felsőoktatás kialakulása óta a kultúra és a tudomány és ezeken keresztül a gazdasági és társadalmi fejlődés meghatározó szereplője. Ezek a szerepek folyamatosan jelen voltak és vannak, azonban az idők során a súlypontok változtak igazodva a társadalmi-gazdasági igényekhez. Napjaikban a folyton változó szerepek kiegészülnek olyanokkal is, melyek a társadalom irányába megjelenő aktivitást jelentenek, mely az intézmények társadalmi felelősségvállalásaként értelmezhető. A tanulmány fókuszában az áll, hogy bemutassa, milyen egyetemi szerepek és modellek mentén alakult ki az egyetemek társadalmi aktivitása és arra is rávilágít, hogy az egyetemi társadalmi felelősségvállalás fogalma mennyiben eredeztethető a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) rendszeréből és mennyiben tekinthető ma már önálló fogalomnak. A meghatározások mellett a tanulmány kitér arra is, hogy az egyetemek milyen formában tudnak aktívak lenni a társadalom felé, illetve bemutat egy lehetséges mintamodellt is, a civic universities koncepcióját. A tanulmány elméleti megalapozó írás, mely hozzásegítheti a kutatókat és a gyakorlati szakembereket egyaránt a fogalom értelmezésének rendszerezéséhez és megismerhetik a fogalom háttérében húzódó folyamatokat.

Kulcsszavak: felsőoktatás, Helix modellek, társadalmi felelősségvállalás, civic universities

Dános Zsolt 2005-ben az ELTE-n és 2009-ben a Pannon Egyetemen szerzett diplomát. 2013-ban kezdte meg tanulmányait a Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolában, 2019 óta doktorjelölt. Kutatási témája a felsőoktatási intézmények társadalmi felelősségvállalása, a harmadik misszió feladatai és keretei.

E-mail: danos.zsolt@gmail.com

Reisinger Adrienn (Dr. habil) 2010-ben szerzett PhD fokozatot a győri Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájában, ahol 2017-ben regionális tudományokból habilitált. Jelenleg az egyetem Gazdasági Elemzések Tanszékének egyetemi docense, ahol többek között az alábbi tantárgyakat oktatja: statisztika; statistics; nonprofit gazdaságtan; közösségi tervezés és technikái; társadalmi részvétel és módszerei. 2016 szeptembere óta az egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának tudományszervezési dékánhelyettese. 2016-ban jelent meg Nárai Mártával közösen írt monográfiája „Társadalmi felelősségvállalás és részvétel” címmel a Dialóg Campus kiadónál. Kutatási területei: civil szervezetek működése, gazdálkodása; társadalmi részvétel és felelősségvállalás; aktív állampolgárság; vállalati társadalmi felelősségvállalás.

E-mail: radienn@sze.hu

Zsolt DÁNOS—Adrienn REISINGER

The concept of the university social responsibility

The goal of the paper is to give an overview about the concept of the university social responsibility. Higher education institutions are crucial actors of culture and science and through them of the development of the economy and society. These roles were always part of the life of higher education institutions, but in course of time the stress were different adjusted to the social-economic needs. Nowadays the roles complete with such activities which refer towards the society; these ones can be defined as the social responsibility of higher education institutions. The paper focuses on which university models and roles are behind the concept of the social activity of the institutions and also highlights the origin of the concept and the connection with the corporate social responsibility (CSR). The paper also illustrates the different kind of social responsibility activities and presents a potential model, the civic universities. This study is a theoretical one which demonstrates guidance also for practitioners and researchers and gives information about the background of the university social responsibility.

Keywords: higher education, Helix models, social responsibility, civic universities

Zsolt Dános received his diploma at ELTE in 2005 and at University of Pannonia in 2009. He began his doctoral studies at the Széchenyi István University Doctoral School of Regional and Economic Sciences in 2013. From 2019 he is a PhD candidate. His research area are as follows: social responsibility of the higher education institutions, the third mission of the HEIs.

E-mail address: danos.zsolt@gmail.com

Adrienn Reisinger (Dr. habil) graduated as an economist at the Széchenyi István University in Győr in 2005, she got the PhD degree in 2010 at the University Doctoral School of Regional and Economic Sciences and the habilitation degree in 2017. Now she is working at the University at the Kautz Gyula Economics Faculty, Department of Economic Analyses as a university associate professor and she is the vice-dean of scientific cases at the Faculty. She teaches statistics (in Hungarian and English), community planning and its methods, nonprofit economics. Her research areas are the followings: the role of the civil/nonprofit organisations in the local development processes; the theoretical and practical background of the citizen/social participation; the personal and social responsibility; active citizenship; corporate social responsibility. She is the co-author of the Hungarian book *Társadalmi felelősségvállalás és részvétel* (Social responsibility and participation).

E-mail address: radienn@sze.hu

Szűts Zoltán—Yoo Jinil

A sharing economy elmúlt 5 éve. Egy korszak (2015–2020) tanulságai

A Civil Szemle 2015. évi 2. számában megjelent tanulmányunkban nem csupán azt állítottuk, hogy a sharing economy akkor vált domináns trenddé, amikor az infokommuniká-

ciós eszközök (számítógépek, okostelefonok és táblagépek) elterjedése gyors és hatékony kapcsolatot, illetve egy újfajta bizalom megjelenését tette lehetővé a felhasználók között, aminek köszönve a birtoklást a megosztás váltotta fel, hanem egyértelműen állást foglaltunk a közösségi gazdaság előnyei mellett. Jelen munkánk egyszerre visszatekintés, újírás, javítás és kibővítés.

Ami azonnal feltűnik, hogy 2015 óta a sharing economy ideájára épülő kezdeményezések a hagyományos gazdasági szereplők vetélytársaivá váltak, miközben egyre inkább hasonlítani is kezdtek azokra. Mi lesz vajon a transzformáció vége? A helyükbe léptek? Szociális, gazdasági vagy környezeti változást hoztak? Hol tart a folyamat most?

Tanulmányunkban megvizsgáljuk, hogyan alakult globálisan a sharing economy jelensége 2015 és 2020 között, sok helyen vitába szállunk a 2015-ben megjelent kijelentéseinkkel, miközben arra fókuszálunk, milyen hatással volt a gazdaságra és társadalomra, végül pedig példákkal illusztráljuk a transzformációt.

Kulcsszavak: sharing economy, infokommunikáció, vállalat, bizalom, Uber, AirBnB

Szűts Zoltán (PhD) média és digitális pedagógia kutató, habilitált egyetemi oktató. Az Eszterházy Károly Egyetem docense. Kutatási területe az internetes kommunikáció és média, a hypertextualitás, az újmédia művészete, az információs társadalom, a digitális kultúra és pedagógia. 2001 óta több magyar és külföldi egyetemen oktatott, a fent említett felsőoktatási intézmény mellett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Kodolányi János Főiskolán, a McDaniel College-on, valamint a szülői Hankuk University of Foreign Studies-on is.

A világháló metaforái – Bevezetés az új média művészetébe (2013 Osiris) és az Online (2018 Wolters Kluwer) könyvek szerzője.

E-mail: szuts.zoltan@uni-eszterhazy.hu

Yoo Jinil (PhD) a szülői Hankuk University of Foreign Studies magyar tanszékének tanára, doktori értekezését az ELTE-n írta. Rendszeresen publikál tanulmányokat és tudománynépszerűsítő cikkeket koreai és magyar tudományos folyóiratokban. Kutatási területe a magyar kultúra, a közép-európai és koreai társadalmi kérdések.

E-mail: yoojinil@hufs.ac.kr.

Zoltán Szűts—Jinil Yoo

Last five years of the sharing economy. Lessons of an era (2015–2020)

In the paper published in 2015 Civil Review, the authors firstly stated that the sharing economy became a dominant trend with the spread of info-communication tools, secondly that efficient communication built trust between users, thirdly that ownership was replaced by sharing, and finally proclaimed that they were clearly in favor of the benefits of the sharing economy. Present work is a retrospective, rewrite, correction, and extension of the previous study.

It is apparent is that, since 2015, sharing economy based platforms have become rivals for traditional enterprised, and they have begun to act like them. What will be the end of the

transformation? Will they replace them? What kind of social, economic, or environmental change will the sharing economy finalize? Where does the process stand now?

In this paper, the authors examine how the sharing economy has evolved between 2015 and 2020, focusing on the impact on the economy and society, and illustrating the statements with examples.

Keywords: sharing economy, info-communication, enterprise, trust, Uber, AirBnB

Zoltán Szűts (PhD) is an associate professor at Eszterházy Károly University. Studied at Eötvös Loránd University, Budapest, earned his PhD degree in literary science. Was a lecturer at Hankuk University of Foreign Studies, Seoul, Korea, from 2004 to 2007. His research interest is focused on the theory and practice of online media and communications

E-mail address: szuts.zoltan@uni-eszterhazy.hu

Jinil Yoo (PhD) is a professor at the Hungarian Department at Hankuk University of Foreign Studies, Seoul, Korea. Studied at Hankuk University of Foreign Studies and Eötvös Loránd University, Budapest, earned his PhD degree in literary science in 2002. His research interest is focused on Hungarian and Korean literature, culture and society. Author of numerous articles.

E-mail address: yoojinil@hufs.ac.kr

KUTI ÉVA—MARSCHALL Miklós

A „birodalom” visszavág? Defenzívában a globális „harmadik szektor”

A tanulmány a civil társadalom mostanában tapasztalt tévesztésének külső és belső okait igyekszik röviden számba venni. Az elemzés a globális civil társadalmi szervezetekre fókuszálva, először az ezeket a szervezeteket ért külső támadások hátterében rejlő ideológiai-politikai jelenségeket igyekszik röviden bemutatni: Új autoritarianizmus, neonacionálizmus és antiglobalizációs törekvések. A külső okok mellett a civil szervezetek saját belső problémái is hozzájárultak a „harmadik szektor” tévesztéséhez. Ezek zöme – állítják a szerzők – a civil szervezetek sajátos önfejlődéséből, „életciklusából” eredeztethető. A „sikernek ára van”: az út a marginalitástól a fontosságig, a politikai tényezővé váláshoz számos irányítási, legitimációs és elszámoltathatósági kihívást is jelent a civil szervezeteknek. Természetes, hogy ezekre nem mindig tudtak időben és jól válaszolni. A „válságnak” azonban mindig van pozitív hozadéka, ez alól a harmadik szektor sem kivétel. Már láthatóak a megújulás jelei és az időleges tévesztés utáni térnyerés csak idő kérdése.

Kulcsszavak: harmadik szektor, globális civil szervezetek, civil szervezetek tévesztése, autoritarianizmus, nacionalizmus, anti-globalizáció, életciklus, legitimáció, elszámoltathatóság

Kuti Éva (PhD) közgazdász, kutató, az Általános Vállalkozási Főiskola nyugalmazott tanára. Kutatási területei: a harmadik szektor mérete és szerkezete, a kormányzati és civil szféra kapcsolatai, a társadalmi vállalkozások, a vállalatok társadalmi felelősségvállalása, a magánadományozás és az az sza 1%-os támogatások alakulása. Szakmai pályafutása első szakaszában kutatóintézetekben dolgozott, majd – főiskolai tanárrá válásáig – a Központi Statisztikai Hivatalban a nonprofit szektor

statisztikai felmérésével foglalkozó osztályt vezette. Vendégprofesszorként dolgozott a Georgetown Universityn és a Sorbonne-on. Számos nemzetközi összehasonlító programban vett részt, magyar és külföldi szervezetek számára egyaránt végzett szakértői munkát. Tagja a Civil Szemle szerkesztőbizottságának, valamint az International Encyclopedia of Civil Society és a Społeczeństwo Obywatelskie nemzetközi tanácsadó testületének.

E-mail: kuti.eva@upcmail.hu

Marschall Miklós (PhD, 1953) 18 évig – 2018-as nyugdíjazásáig – a Transparency International berlini Nemzetközi Titkárságán dolgozott különböző vezetői beosztásokban, először mint európai igazgató, majd általános igazgatóhelyettesként. 1994 és 1998 között a CIVICUS alapító igazgatójaként tevékenykedett Washingtonban. 1991-től 1994 áprilisáig Budapest kultúráért, oktatásért és turizmusért felelős főpolgármester-helyettese volt. Előtte az akkori Művelődéskutató Intézet munkatársaként 10 éven át a kultúrafinanszírozás majd a nonprofit szektor kérdéseivel foglalkozott. Pályája során számos hazai és nemzetközi civil szervezet irányításában vett részt: többek között kurátora volt az ICNL-nek (International Center for Not-for-Profit Law), GuideStarnak, Accountable Now-nak, elnöke volt a Budapesti Fesztiválenekar (BFZ) Alapítványnak és a NIOK-nak. Jelenleg a NIOK, az ECNL (European Center for Not-for-Profit Law) és a FreeMuse kurátora.

1977-ben végzett az akkori Marx Károly (ma Corvinus) Közgazdaságtudományi Egyetemen. 1984-ben ugyanott szerezte doktori címét. 1988/89-ben Fulbright-ösztöndíjasként a Yale egyetemen az amerikai nonprofit szektort tanulmányozta.

E-mail: miklos.marschall@gmail.com

Éva KUTI—Miklós MARSCHALL

The „Empire Strikes Back”? Is the Global „Third Sector” in Retreat

The paper tries to briefly assess the external and internal reasons behind the recent global phenomenon called „shrinking civil society space”. Focusing mostly on global civil society organizations the study first points to three underlying political and ideological developments behind the attacks on global civil society organizations (GCSOs) as external reasons: neo-authoritarianism, neo-nationalism and anti-globalization. However, there are internal factors as well that have contributed to the shrinking space of the „third sector” the authors argue. Most of the internal challenges derive from the very „lifecycle” of the GCSOs. They „pay a price” for success: the road from the margin to the center and influence is paved by a number of challenges in terms of leadership, legitimacy and accountability. No wonder there were no timely and good answers to these challenges. Yet, „crisis” always brings benefits, and civil society is no exception. Signs of renewal in governance and other areas are already visible and „regaining civic space” is only a matter of time.

Keywords: third sector, shrinking civic space, global civil society organizations (GCSOs), authoritarianism, nationalism, anti-globalization, lifecycle, legitimacy, accountability

Éva Kuti (PhD) economist, researcher, retired professor of the Budapest College of Management. Her research interests include size and structure of the third sector, government/civil society

relationships, social enterprises, corporate social responsibility, individual donations, 1% philanthropy. In the first part of her career she worked in research institutes; then she headed the department which was responsible for the development of the system of non-profit statistics in the Hungarian Central Statistical Office. She was a visiting professor at the Georgetown University and at the Université Sorbonne. She also participated in several international research projects and worked as an expert for both Hungarian and international organizations. She is a member of the editorial board of *Civil Szemle* and serves on the international advisory boards of the International Encyclopedia of Civil Society and the *Spółeczeństwo Obywatelskie*.

E-mail address: kuti.eva@upcmail.hu

Miklós Marschall (PhD, 1953) has for 18 years until his retirement in 2018 served in various executive leadership positions of the International Secretariat of Transparency International (TI) in Berlin. Between 1994 and 1998, he was the founding CEO of CIVICUS in Washington, D.C. In 1991–1994, he served as Deputy Mayor of Budapest, responsible for arts, culture, education and tourism. Beforehand, he worked as a research fellow at the Institute of Culture in Budapest pioneering studies on financing of culture and the non-profit sector. Throughout his professional career, Mr. Marschall has served on the boards of several international and Hungarian NGOs and foundations including ICNL (International Center for Not-for-Profit Law), GuideStar International, Budapest Festival Orchestra (BFO), Accountable Now, Hungarian Nonprofit Information and Training Center (NIOK), etc. Currently, he serves on the boards of ECNL (European Center for Not-for-Profit Law), NIOK and FreeMuse.

Mr. Marschall graduated from the Karl Marx (currently Corvinus) University of Economics in Budapest in 1977, he received his doctorate from the same university in 1984. In 1988/89, he was a Fulbright fellow at Yale studying the US nonprofit sector.

E-mail address: miklos.marschall@gmail.com

ZSOLT Péter

Az NGO-k szerepe napjainkban: az informális politika fő faktorai

A tanulmány az NGO-irodalom végtelen eltérő megközelítései között integráló szerepet tölt be. A szerző folytatja a *Civil Szemle*ben megkezdett munkáját: legutóbb az illiberális államok működési logikájára a társadalom foglyul ejtése (society capture) fogalmát dolgozta ki. Jelen tanulmány a GONGO-fogalom tágabb meghatározását kísérli meg. E szerint, nem csak az tekinthető GONGO-nak, amit a kormányzat hozott létre, hanem az a civil szervezet is, amelyik működésében javarészt kormányzati pénzekre támaszkodik. A kilencvenes évektől mára a fegyveres beavatkozások helyett a puhább, GONGO-k általi beavatkozás figyelhető meg. A cikk megérthetővé kívánja tenni nem csak a frissen létrejött demokráciák illiberális reakcióit, de Kína NGO ellenességét, sőt betekintést ad a terrorizmus NGO-kon keresztüli pénzelésébe is. A szakirodalmak közötti integráló szerepet úgy kívánja megőrizni a szerző, hogy felhívja a figyelmet a civil szervezetek sokszínűségére. A kutatás bemutatja, hogy az anyagi dimenzióon kívül milyen más osztályozási megközelítések is lehetségesek.

Kulcsszavak: GONGO, morál, NGO, Soros, Trump

Zsolt Péter (PhD) szociológus, egyetemi docens. Tanulmányait az ELTE kulturális antropológia, illetve szociológia szakán folytatta. Két évet elvégzett a SOTE Gyógyszerési Szakán. 1992–1994 között dolgozott a Valóság szerkesztőjeként, majd számos felsőoktatási intézményben kezdett oktatni. Elsősorban szociológus, kommunikáció szakos, újságíró és politológus hallgatókat tanított, jelenleg a közszolgálati pályákra készülőköt képz. Szakterülete a kommunikációtudományok, a médiaetika és a szociálpszichológia. A Méltányosság Politikaelemző Központ kutatási igazgatója.
E-mail: zsoltpeter@vnet.hu

Péter Zsolt

The role of NGOs nowadays: key factors of informal politics

This study plays an integrating role among vastly different approaches in NGO literature. The author continues the work that he has begun in the Civil Review: most recently he developed the concept of society capture for the operational logic of illiberal states. This study attempts to broaden the definition of GONGOs. According to this, GONGOs can be created not only by the government, but also by a non-governmental organisation that relies heavily on government funding for its operation. Since the 1990s, armed interventions have been taken over by softer interventions by GONGOs. The article seeks to make not only the illiberal reactions of newly established democracies more comprehensible, but also China's anti-NGO measures, and it even gives insight into the financing of terrorism through NGOs. The author wishes to preserve his integrative role by drawing attention to the diversity of non-governmental organizations. The research shows what other classification systems are possible besides the material one.

Keywords: GONGO, morale, NGO, Soros, Trump

Péter Zsolt (PhD) sociologist, university associate professor. He did his studies at ELTE Cultural Anthropology and Sociology Programme. He completed two years of SOTE Pharmacy Programme. Between 1992 and 1994 he worked as an editor at Valóság scientific journal, later he started lecturing at several universities and colleges. He mainly taught students of sociology, communication, journalism and political science, currently he trains people preparing for positions in public service. His specialisation is in communication sciences, media ethics and social psychology. He is the research director of the Centre for Fair Political Analysis.

E-mail address: zsoltpeter@vnet.hu

Kővári Attila

Digitális társadalom és digitális oktatás szinergiája

Az információs társadalomban a digitális eszközök fejlődésének következtében folyamatosan átalakulóban van a társadalom minden színtere, beleértve ebbe az oktatás és a tanulás folyamatát, módszerét is. A nemzetközi felmérések alapján azonban megállapítható, hogy fontos szerepet kapnak az oktatáspolitikai döntések ahhoz, hogy a digitális

írástudás megfelelő súlyú része lehessen a tanárképzésnek és továbbképzésnek. Jelen cikkben a Társadalom 5.0 szemszögéből a digitális társadalom és digitális oktatás kapcsolata kerül elemzésre, felhívva a figyelmet kapcsolatuk jelentőségére.

Kulcsszavak: digitális társadalom, digitális oktatás, digitális állampolgárság, információs társadalom

Kővári Attila (PhD) mérnök-tanár-mérnökinformatikus, egyetemi docens a Dunaújvárosi Egyetem oktatója, tanszékvezetője, Tudományos Tanács tagja, TDT elnöke. 2014-ben műszaki területen doktorált a Pannon Egyetemen. Több doktorandusz témavezetője a Széchenyi István Egyetemen és az Eszterházy Károly Egyetemen, tehetséggondozási tevékenységéért „Bonis-Bona – A nemzet tehetségeiért” és Mestertanár Aranyérem díjban részesült. Főbb kutatási területei: ember-számítógép interfészek, oktatás IKT támogatása.

E-mail: kovari@uniduna.hu

Attila Kővári

The synergy of digital society and digital education

In terms of information society, the development of digital technologies results that every stage of society is constantly changing, including the process and methods of education and learning. However, international surveys have shown that education policy decisions play an important role in ensuring that digital literacy becomes an important part of teacher education and training. This article analyzes the relationship between digital society and digital education from the perspective of Society 5.0, highlighting the importance of their relationship.

Keywords: digital society, digital education, digital citizenship, information society

Attila Kővári (PhD) Teacher of Engineering (Engineering Information Technologist), associate professor, head of department, member of the Scientific Council, chairman of TDT at University of Dunaújváros. In 2014, he received a PhD in engineering from University of Pannonia. He is the supervisor of several doctoral students at the Széchenyi István University and the Eszterházy Károly University. He received the “Bonis-Bona – for the talents of the nation” and the Master Teacher Gold Medal for his talent development activities. His main research areas: human-computer interfaces, ICT support of education.

E-mail address: kovari@uniduna.hu

Borzán Anita—Szekeres Bernadett

Digitalizációs kihívások a civil szektorban

A nonprofit szervezetek a gazdasági élet azon szereplői, amelyek nem profitorientáltak, intézményesült, jogi személyeknek tekinthetők. Magyarországon ezen szervezetek 50 százalékot meghaladó aránya egyesületi, harmada pedig alapítványi formában működik.

A nonprofit szervezetek azon számviteli törvény és adótörvények hatálya alá tartozó gazdálkodók, melyek a székhely szerint illetékes törvényszéken való nyilvántartásba vétellel, annak dátumával válnak önálló jogi személylé. Mint gazdálkodók a nonprofit szervezetek is elektronikus adatszolgáltatásra és beszámolóra kötelezettek. A nonprofit szektorban, különös tekintettel az állami és önkormányzati részvétel nélkül működő civil szervezetekre vonatkozóan a digitalizáció térhódítását az Emberi Erőforrások Minisztériuma, az Országos Bírósági Hivatal, valamint a Központi Statisztikai Hivatal felé történő információ szolgáltatási kötelezettségek rendszerén keresztül mutatjuk be.

Kulcsszavak: nonprofit szervezetek, információs rendszerek, digitalizáció

Borzán Anita 1974-ben született Gyulán. 1997-ben a József Attila Tudományegyetemen földrajz szakos középiskolai tanár, majd 1998-ban Békéscsabán pénzügyi szakos (vállalkozási szakirány) oklevelet szerzett. 1998 óta mérlegképes könyvelő. 2004-ben a Szent István Egyetemen gazdálkodás- és szervezéstudományi PhD oklevelet szerzett. 1998-tól 2016-ig a békéscsabai Szent István Egyetem és jogelőd intézményei oktatója. 2006-tól az intézmény Gazdaságtudományi Intézetének igazgatója, 2008–2011 között kari dékán, majd 2012-től oktatási dékánhelyettes. Jelenleg a Budapesti Gazdasági Egyetem Számvitel Tanszékének egyetemi docense. Társadalmi elhivatottságból, közösségteremtő szándékkal több mint egy évtizede civil szervezetek részére pályázatírással, könyvviteli szolgáltatásokkal és statisztikai jelentések készítésével foglalkozik. 2018-ban tartós önkéntes társadalmi munkájáért „Lökősházáért emlékérmét” vehetett át.

E-mail: Borzan.Anita@uni-bge.hu

Szekeres Bernadett 1975-ben Győrben született. 1998-ban a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen közgazdász és közgazdász tanár oklevelet szerzett. 2000-tól a Budapesti Műszaki és Gazdálkodástudományi Egyetem PhD hallgatója. 2008-ban megvédte értekezését, melynek címe: A könyvvizsgálat nemzetközi és hazai minőségbiztosítása a minőségmenedzsment-rendszerek tükrében. 1999-től oktat a BGF KVIF Karán, 2010-től főiskolai docens a BGF PSZF Kar, Számvitel Tanszékén. 2018-tól a Nemzeti Közszolgálati Egyetem oktatója, 2019-től egyetemi adjunktus az ELTE GTI-n. 2003-ban mérlegképes könyvelő igazolványt szerzett. 2010-től a MKVK és 2013-tól a MSZSZE Egyesületének tagja. 2016-ban IFRS mérlegképes könyvelő, 2017-ben IFRS könyvvizsgáló végzettséget szerzett. Oktatási feladatok mellett folyamatosan könyvelési, könyvvizsgáló asszisztensi, belső ellenőrzési feladatokat végez mind vállalkozási, mind költségvetési területen.

E-mail: szekeres.bernadett@gti.elte.hu

Anita BORZÁN—Bernadett SZEKERES

Challenges of digitalization in the NGO sector

Non-profit organizations are those participants of the economy that are not profit-oriented, institutionalized, legal entities. In Hungary, more than 50 percent of these organizations operate in the form of association and one third of them in the form of foundation. Non-profit organizations are those entities subject to the accounting and tax laws that become independent legal entities upon registration at the competent court where they are domiciled. As participants of the economy, non-profit organi-

zations are required to provide electronic data and reports. We present digital transformation through the reporting obligations of the non-profit sector, with particular reference to non-governmental organizations, to the Ministry of Human Resources, the National Courts Office and the Central Statistical Office.

Keywords: non-profit organizations, information systems, digital transformation

Anita Borzán was born in Gyula in 1974. In 1997, she graduated from József Attila University as a secondary school teacher in geography, then in 1998 she obtained a degree in finance (entrepreneurship specialization) from Békéscsaba. She has been a chartered accountant since 1998. In 2004 she received a PhD in Management and Organizational Sciences from Szent István University. From 1998 to 2016 she was a lecturer at Szent István University and its predecessor institutions at Békéscsaba. From 2006 she was the director of the Institute of Business, between 2008 and 2011 she was the dean of the faculty, and from 2012 she was the deputy dean of education. She is currently an Associate Professor at the Department of Accounting at Budapest Business School. With social commitment and community-building intent, for more than a decade, she has been involved in writing applications, accounting, and statistical reporting for non-governmental organizations. In 2018, she received the "Memorial Medal for Lökösháza" for her long-term volunteer work in the community.

E-mail address: Borzan.Anita@uni-bge.hu

Bernadett Szekeres was born in Győr in 1975. In 1998 she graduated from the University of Economics in Budapest with a degree in Economics and Economics Teacher. Since 2000 she has been a PhD student at the Budapest University of Technology and Economics. In 2008 she defends her dissertation titled International and national quality assurance of auditing in the light of quality management systems. She has been teaching at the BGF KVIF Faculty since 1999, and since 2010 has been an Associate Professor of the Accounting Department at the PSZF Faculty. From 2018 she is a lecturer at the National University of Public Service, and from 2019 an associate professor at ELTE GTI. In 2003 she obtained the chartered accountant certificate. She has been a member of MKVK since 2010 and a member of the MSZSZÉ since 2013. She became IFRS Certified Accountant in 2016 and IFRS Certified Auditor in 2017. In addition to teaching tasks, she continuously performs accounting, auditing assistant and internal audit tasks in both business and governmental areas.

E-mail address: szekeres.bernadett@gti.elte.hu

Fotó/Gönczö Viktor

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2020-BAN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

„... az egyetemi társadalmi felelősségvállalás értelmezése napjainkban is alakuló, formálódó koncepció, mely megjelenhet intézményi szinten stratégiákban, víziókban, de jelenthet önálló tevékenységeket is, amelyek az egyetemi feladatok kapcsán kínálnak lehetőséget a társadalomhoz való visszacsatoláshoz. ... az egyetemi társadalmi felelősségvállalás olyan tevékenységeket fed le, melyekkel az intézmények valamilyen formában közvetlenül ... vagy közvetetten kapcsolódnak a társadalomhoz. A tevékenység fő funkciója a szolgáltatás és a támogatás, alapértelmezésben nonprofit és elsősorban társadalmi hasznosságot céloz, valamint olyan jelenségeket hordoz, amelyek az egyetemek alapfeladataiból indulnak ki, de vagy túllépnek annak hagyományos keretein, vagy attól eltérő modern formákat és szerepeket vesznek fel, alakítanak ki.”

(Dános Zsolt–Reisinger Adrienn)

„A sharing economy továbbra is tartogat magában gazdasági, szociális és környezetvédelmi ígéreteket. A környezetvédelmi ígéret a javak fenntartható használatára vonatkozik, hiszen a birtoklás helyett a hozzáférésre helyezi a hangsúlyt. Szociális ígérek új típusú kollaborációra, szolidaritásra és civilek közötti sűrű kapcsolatokra vonatkoznak abban az esetben, ha a megosztás a javakhoz való igazságosabb hozzáférést is jelenti.”

(Szűts Zoltán–Yoo Jinil)

„Számos változás mutat tehát ugyanabba az irányba. Nem csak a kormányzat próbálja ellenőrzése alá vonni a civil szférát és részletesen szabályozni annak működési feltételeit. Maguk a globális civil szervezetek és hálózataik is arra a felismerésre jutottak, hogy csak akkor tudják megvédeni magukat a politikai támadásoktól, és megerősíteni a pozícióikat, ha át láthatóbbá válnak. A viszszaeszközökre tett kísérletekre adott válaszként hajlanak arra, hogy önként elfogadjanak új elszámoltathatósági és kontrollmechanizmusokat, sőt részt is vesznek azok kidolgozásában.”

(Kuti Éva–Marschall Miklós)

Ára 900Ft

ISSN 1786334-1

9 771786 334009

